Inger Margrete Pedersen

PAPIRLØSE SAMLIVSFORHOLD

Juristforbundets Forlag
København
1976

Papirløse Samlivsforhold
Er sat med Times og trykt i
Nørhaven Bogtrykkeri a/s, Viborg
Bogbinderarbejdet er udført af
Carl Nielsens Bogbinderi, Odense
Bogomslag er tilrettelagt af Ib Jørgensen

ISBN 87-574-0680-4

Indhold

Forord 13

I. Indledning 17

1. Statistisk og sociologisk materiale om papirløse samlivsforhold 17
2. Antal og udbredelse 19
   2.1. Antallet 19
   2.2. Geografisk afgrænsning 20
   2.3. Aldersfordelingen 21
   2.4. Andre oplysninger 22
   2.5. Afsluttende bemærkninger 23
3. Beskrivelse, definitioner m.v. 24
   3.1. Indledende bemærkninger 24
   3.2. Sociologiske og statistiske oplysninger .. 25
   3.3. Forskellige typer samlivsforhold 28
4. Kollektiver 34

II. Den juridiske regulering af de papirløse pars personlige forhold 36

1. Stiftelse og indhold 36
2. Kan ægteskabsbetingelserne anvendes analogt? 38
3. Den europæiske Menneskerettighedskonvention 40
4. Retten til navn 41
5. Indfødsret 42
6. Retten til ophold og arbejde i Danmark 43
   6.1. Opholds- og arbejdstilladelse 43

6.2. Udvisning 44
6.3. Udlevering 45
6.4. Flygtninge 45
7. Retten til et hjem 45
7.1. Lejlighed 45
7.2. Trangsbeneficiet 46
8. Retten til rådgivning, praktisk bistand, omsorg m.v. 46
9. Behandlingen af sygdom, indgreb i legemet samt umyndiggørelse og lavværgemål 47
9.1. Sindssyge 47
9.2. Sterilisation 48
9.3. Svangerskabsafbrydelse 48
9.4. Umyndiggørelse og lavværgemål 48
10. Retsplejeregler 49
10.1. Domicilspørgsmål 49
10.2. Dørlukning, referatforbud 49
10.3. Forkyndelse 50
10.4. Vidnepligt 50
10.5. Rettergangsfuldmagt 50
10.6. Habilitetsregler 51
11. Strafferet og strafferetspleje 52
12. Spørgsmål, der opstår i forbindelse med dødsfald 53
12.1. Transplantation, obduktion i lægevidenskabeligt øjemed 53
12.2. Ligsyn, retslægelig obduktion 53
12.3. Anmeldelse til skifteretten 54
12.4. Begravelse og ligbrænding 54

III. Børn 55
1. Under samlivet 55
1.1. Børneloven af 1960 og anden personretlig lovgivning 55

1.2. Indfødsret 56
1.3. Skole m.v. 56
1.4. Børne- og ungdomsforsorg 57
1.5. Andre bestemmelser, der knytter retsvirkninger til forældremyndighed 57
1.6. Nogle eksempler på ligebehandling af børn født i og uden for ægteskab 58
2. Samlivsophævelse 58
3. Retsstillingen efter dødsfald 60
3.1. Forældremyndighed og værgemål 60
3.2. Arv og arveafgift 60
3.3. Livsforsikring 61
3.4. Erstatning for tab af forsørger 61
3.5. Efterindtægt og pension 61

IV. Den juridiske regulering af det papirløse pars økonomiske problemer 63
1. Indledende bemærkninger 63
2. Privatretlige regler om samlivsforholdets økonomiske retsvirkninger 66
2.1. Indledende bemærkninger 66
2.2. Det økonomiske ansvar for familiens dagligliv under samlivet 68
2.2.1. Underholdsydelser 68
2.2.2. Ansvar for husholdningsgæld og lign. 72
2.3. Underhold efter samlivets opløsning 74
2.4. Økonomiske problemer, der særlig opstår i anledning af kortvarige samlivsforhold . 75
2.5. Formueordningen 80
2.5.1. Rådighed og gældsansvar 80
2.5.2. Sameje 81
2.5.2.1. Indledende bemærkninger 81
2.5.2.2. Det snævrere samejebegreb 83
2.5.2.3. Det videre samejebegreb 88

2.5.2.4. Samvirke om erhverv 94
2.5.2.5. Sammenfattende bemærkninger om domspraksis 99
2.5.3. Aftaler m.v. 108
2.5.3.1. Indledende bemærkninger 108
2.5.3.2. Underholdsaftaler under samlivet .. 111
2.5.3.3. Aftaler om underholdslignende ydelser, der først skal have virkning efter samlivets ophør 112
2.5.3.4. Aftaler om fælles- og samejeordninger 113
2.5.3.4.1. Indledende bemærkninger 113
2.5.3.4.2. Fællesejeaftaler 114
2.5.3.4.3. Samejeaftaler 115
2.5.3.5. Fuldmagtsaftaler 117
2.5.3.6. Aftaler om fælles erhverv. Arbejdsaftaler 117
2.5.3.7. Lån. Gældsbreve 118
2.5.3.8. Aftaler, der tilsigter at afværge opståelse af sameje eller fremsættelse af økonomiske krav 120
2.5.3.9. Bristede forudsætninger, ugyldighed . 120
2.6. Den privatretlige sikring 124
2.6.1. Forsikring 124
2.6.1.1. Familieforsikring 124
2.6.1.2. Livsforsikring 125
2.6.1.3. Kollektive pensionsordninger 127
2.6.1.4. Ulykkesforsikring 129
2.6.1.5. Forsikringsaftalelovens § 85 129
2.6.2. Erstatning for tab af forsørger 130
2.7. Arv 132
2.8. Sammenfattende bemærkninger vedrørende afsnit 2 133
2.8.1. Almindelige problemer omkring privatretlige tvister 133

2.8.2. Nogle hovedspørgsmål 135
2.8.3. Forslag til løsning af problemerne 136
3. Regler vedrørende det økonomiske opgør 137
3.1. Skifte 137
3.2. Retten til at indtræde i den anden parts retsstilling m.v. 140
4. Skatter og afgifter 141
4.1. Indledende bemærkninger 141
4.2. Særligt om gaver 145
4.3. Særligt om underholdsydelser 146
4.3.1. Beskatning hos modtageren 146
4.3.2. Fradragsret hos yderen 147
4.4. Arveafgift 149
5. Sociale og socialt begrundede ydelser 152
5.1. Indledende bemærkninger 152
5.2. Forsørgelsespligt mellem familiegruppens voksne medlemmer 153
5.3. Underholdshjælp („socialhjælp") 155
5.3.1. Forsorgslovens og bistandslovens hovedprincipper 155
5.3.2. Praksis efter forsorgsloven 156
5.3.3. Praksis efter bistandsloven 160
5.3.4. Afsluttende bemærkninger 162
5.4. Ydelser, der giver kompensation for indkomstbortfald 165
5.4.1. Dagpenge 165
5.4.2. Ydelser, der dækker varig nedsættelse eller bortfald af arbejdsevnen. Efterladtepensioner 166
5.4.2.1. Folke- og invalidepension 166
5.4.2.2. Den sociale enkepensionslov af 1959 . 167
5.4.2.3. Ulykkesforsikring og Arbejdsmarkedets tillægspension 168
5.4.2.4. Tjenestemandspension. Efterløn 169

5.5. Regler vedrørende børn 170
5.5.1. Børnetilskud m.v. 170
5.5.2. Betaling for benyttelse af børnehaver og andre daginstitutioner 173
5.6. Betaling for hjemmehjælp 173
5.7. Boligsikring 174
5.8. Uddannelsesstøtte 174
5.9. Betydningen af dansk indfødsret 175
5.10. Almindelige bemærkninger om dyneløfterproblemet, herunder i socialbedragerisager 177
6. Lejligheden 180
6.1. Indledende bemærkninger 180
6.2. De samlevende parters indbyrdes forhold 181
6.3. Forholdet til udlejeren 182
6.4. Boliganvisning 184

V. Sammenfattende bemærkninger om hovedtrækkene i dansk rets regulering af samlivsforhold .. 187
1. Indledende bemærkninger 187
2. Områder, hvor samliv får retlig virkning 188
2.1. Ligestilling af par uanset civilstand 188
2.1.1. Indledende bemærkninger 188
2.1.2. Analogislutning 189
2.1.3. Ægteskabslignende forhold 189
2.1.4. Enlig forsørger 193
2.1.5. Husstand 193
2.1.6. Nærmeste m.v. 195
2.1.7. Tidligere gift og/eller fællesbørn 196
2.2. Tilnærmelsesvis ligestilling 196
2.3. Kriterier for at tillægge samliv retlig relevans 198
2.3.1. Indledende bemærkninger 198
2.3.2. Fælles bolig og seksuelt forhold 198

2.3.3. Optræden som ægtepar eller forlovet .. 200
2.3.4. Ikke gift med en anden (bigamiproblemet) 201
2.3.5. Parter af samme køn 201
2.3.6. Fælles børn 202
2.3.7. Samlivets varighed 203
2.3.8. Økonomisk fællesskab 203
2.3.9. Økonomisk afhængighed 204
2.3.10. Fællesskab på andre områder end det økonomiske 204
2.4. Bevisproblemer 205
2.5. Afsluttende bemærkninger 207
3. Områder, hvor samliv ikke får retlig virkning 209
3.1. Nogle hovedeksempler 209
3.2. Særligt om børnefamilierne 209
3.3. Tilfælde hvor indgåelse af ægteskab, men ikke etablering af samlivsforhold medfører tab af en gunstig retsstilling 210

IV. Afsluttende betragtninger 212
1. Ægteskabets juridiske funktion i det danske samfund 212
2. Ægteskabets socialpolitiske funktion 215
3. Ægteskabets planlægningsmæssige betydning . 215
4. Hvorledes ønsker befolkningen, at parforhold skal behandles i lovgivning m.v.? 217
4.1. Ægteskab 217
4.1.1. Parternes personlige forhold. Børn 217
4.1.2. Det økonomiske fællesskab 218
4.1.3. Forsørgelsen under ægteskabet 220
4.1.4. Forsørgelsen efter samlivets ophør 223
4.1.5. Habilitetsregler og dermed beslægtede bestemmelser 224
4.1.6. Fordelingspolitik 225

4.1.7. Planlægning 226
4.1.8. Afsluttende bemærkninger 226
4.2. Papirløse samlivsforhold 227
5. Retspolitiske overvejelser 229
5.1. Er en målsætning nødvendig? 229
5.2. Kan man afskaffe regler, som tillægger ægteskab/samlivsforhold retsvirkninger? . 230
5.3. Målsætningen for lovgivning om ægteskab/samlivsforhold 232
5.4. Ligestilling mellem ægteskab og samliv .. 233
5.4.1. Konkrete forslag 233
5.4.2. Hvad indebærer ligestilling? 234
5.4.2.1. Borgernes valgfrihed indskrænkes .. 234
5.4.2.2. Ligestilling vil medføre ændring af mange reglers indhold 235
5.4.2.3. Bevisusikkerhed 238
5.5. Reformforslag, der er beslægtet med ønsket om generel ligestilling 239
5.5.1. Afskaffelse af ægteskabet som retlig institution 239
5.5.2. Registrering 239
5.6. Konkrete særløsninger af de papirløses problemer 241
5.7. Afsluttende bemærkninger 242

Forkortelser 244

Litteraturforkortelser 244

Yderligere litteratur 244

Forord

Denne bog handler om de retlige problemer, som opstår omkring par – heterofile såvel som homofile – der har seksuelt samliv og fælles bolig uden at være gift med hinanden.

Derimod behandler jeg ikke andre samlivsforhold, som f.eks. husstandsfællesskab mellem forældre og voksne børn eller mellem søskende. Jeg anvender altså en snævrere afgrænsning end den, som man finder i Socialistisk Folkepartis forslag fra 1968 til lov om faste samlivsforhold. Her var det afgørende, om der var fælles bolig og husholdning, og om den ene af parterne havde bidraget til forsørgelsen af den anden og dennes børn, eller om parterne havde fælles børn. I motiverne fremhævedes det udtrykkeligt, at man også tænkte på f.eks. et økonomisk og boligmæssigt fællesskab mellem søskende.

Afgrænsningen er valgt, fordi det er min opfattelse, – som hermed overlades sociologerne til efterprøvelse –, at de samlevende par, ligesom ægtepar, på adskillige vigtige og juridisk relevante punkter har et andet praktisk og økonomisk livsmønster end det, som man oftest finder i andre boligfællesskaber.

Noget andet er, at de regler, der i dag gælder for de samlevende par, ofte gælder for andre husstandsfællesskaber eller for andre grupper, som har et nært tilknytningsforhold uden at have boligfællesskab. Og en del – men ikke alle – af de reformer, der bør gennemføres, bør utvivlsomt dække en væsentlig videre kreds end de samlevende par.

Jeg har ikke behandlet kollektivernes forhold systema-

tisk, men deres juridiske problemer vil af og til blive berørt.

Med hensyn til de samlevende par benytter jeg en inddeling, som ikke hidtil er blevet anvendt i lovtekster eller i den foreliggende litteratur om papirløse samlivsforhold. Jeg sondrer mellem følgende grupper:

1) Par, der lever i egentlig ægteskabslignende forhold.

2) Par, der lever i prøveægteskab.

Hertil kommer to grupper, der samlever uden at opfylde kriterierne efter 1) og 2), nemlig:

3) Samboende par med økonomisk fællesskab.

4) Samboende par uden økonomisk fællesskab.

Inddelingen er nærmere beskrevet og begrundet i afsnit I.3.3. Det må dog understreges, at det ikke er min hensigt, at de papirløse par, som praktikerne møder i deres daglige arbejde, skal sættes i bås efter dette system. Men det er min opfattelse, at det både ved fortolkningen af nugældende retsregler og ved fastlæggelsen af nye bestemmelser er af praktisk betydning at holde sig for øje, at der eksisterer disse fire *hovedtyper* af papirløse par, selv om det af juridiske og/eller bevismæssige grunde ofte er vanskeligt med sikkerhed at henføre det enkelte par under en af hovedgrupperne.

Grundlaget for denne bog er det materiale vedrørende samlevende par, som jeg gennem en årrække, desværre ikke altid lige systematisk, har indsamlet, suppleret med vigtigt materiale (redegørelser fra ministerier), som Justitsministeriets Ægteskabsudvalg stillede til min rådighed i 1973, da jeg skulle udarbejde betænkningen Samliv og ægteskab (nr. 720/1974).

En række mere specielle emner, som er behandlet i Sam-

liv og ægteskab, er ikke medtaget i nærværende bog. Derimod er der sket en betydelig udvidelse af det stof, som angår parrenes formueretlige problemer. Endvidere har jeg lagt vægt på at fremdrage statistisk og sociologisk stof, som belyser de papirløse forholds karakter og udbredelse.

Det indsamlede materiale indbyder i høj grad til mere dybtgående videnskabelig behandling. Det ville imidlertid være en uhyre tidkrævende opgave, og fremstillingen i nærværende bog har derfor først og fremmest til hensigt at fremlægge det indsamlede materiale. Det er min opfattelse, at emnet har så stor praktisk betydning, at selv en fremstilling af denne begrænsede karakter har sin berettigelse.

Særlig når det drejer sig om samejeproblemerne, som bl. a. er belyst gennem nogle nyere utrykte domme, har der været en yderligere grund til mit valg af fremstillingsform. Det drejer sig her om et område, hvor selv de ledende specialister erkender, at der næppe kan opnås enighed om en række vigtige problemer, jfr. særlig forordet til Vagn Carstensens Fast ejendom i sameje og interessentskab (1974). På denne baggrund har jeg kun i meget beskedent omfang sat domspraksis i relation til de foreliggende teoretiske fremstillinger af samejeproblematikken, som jo også i første række tager sigte på samejeforhold, hvor der ikke foreligger det samme nære personlige forhold mellem samejeparterne som tilfældet er mellem papirløse par.

Jeg har modtaget oplysninger, bistand og gode råd fra så mange sider, at det er umuligt særskilt at takke hver enkelt. Det bør dog fremhæves, at det har været mig til stor nytte, at cand. polit. Dines Andersen og cand. jur. Anne Vibeke Bærentzen har stillet utrykte eksamensopgaver til min rådighed, Anne Vibeke Bærentzen tillige en del utrykte skifteretsdomme. Jeg er Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd taknemmelig for støtte i forbindelse med orlov i august 1976.

Der er kun undtagelsesvis medtaget materiale fra tiden efter 1. september 1976.

I. Indledning

1. Statistisk og sociologisk materiale om papirløse samlivsforhold

Samliv uden ægteskab er ikke nogen ny foreteelse i det danske samfund. Selv ikke i de perioder, hvor kønsligt forhold uden for ægteskabets faste rammer var strafbart – og det var det indtil straffeloven af 1930 – lykkedes det at gøre ægteskabet til den eneste samlivsform.

Statistisk materiale om disse samlivsforholds antal af samme karakter og sikkerhedsgrad som ægteskabsstatistikken findes af gode grunde ikke. Man kan ikke med blot tilnærmelsesvis nøjagtighed danne sig et skøn over, hvor hyppige de er, og hvor længe de varer.

Men der foreligger dog en del materiale, som belyser de papirløse forholds udbredelse og karakter. Her skal særlig fremhæves følgende materiale:

a) Mødrehjælpsinstitutionernes statistiske bearbejdelse af oplysningerne om deres klienter

Mødrehjælpens arbejdsområde var familier med børn under to år, og institutionerne havde kontakt med 85-90 % af alle ugifte mødre samt nær 20 % af alle familier i tiden omkring en børnefødsel. De efterfølgende oplysninger stammer først og fremmest fra A. Lieck: Papirløse ægteskaber belyst ud fra Mødrehjælpens erfaringer, Juristen og Økonomen 1974 s. 13-17.

b) Socialforskningsinstituttets ægteskabsundersøgelse

Instituttet foretog på foranledning af Ægteskabsudvalget af 1969 en undersøgelse af befolkningens viden om og holdning til ægteskabslovgivningen (i den efterfølgende tekst be-

tegnet som Ægteskabsundersøgelsen (fra 1973)). Den bygger på interviews optaget i 1973 med ca. 2.000 personer i alderen mellem 18 og 50 år med forskellige civilstandsforhold, herunder en gruppe på ca. 500, skilt i 1972, og et tilsvarende antal ugifte personer i samme aldersgruppe. Resultaterne af denne undersøgelse, der er fremlagt i ægteskabsudvalgets betænkning nr. 6 (726/1974) og Socialforskningsinstituttets publikation nr. 66 Ægteskabet og loven (1975) rummer mange oplysninger om samliv uden ægteskab.

c) De såkaldte omnibusundersøgelser
Det drejer sig om undersøgelser, som Socialforskningsinstituttet og Danmarks Statistik med jævne mellemrum foretager i fællesskab. Betegnelsen dækker over interviewundersøgelser, der tager sigte på i én samlet undersøgelse at belyse flere forskellige områder, der hvert for sig er for begrænsede til at bære selvstændige interviewundersøgelser. Omnibusundersøgelser er repræsentative for hele den danske befolkning over 15 år. De gør det bl. a. muligt at følge udviklingen i antallet af papirløse samlivsforhold.

d) Analyse af materiale fra omnibusundersøgelser i 1974
Omnibusundersøgelserne i januar og maj 1974 er undergivet en nærmere analyse i Socialforskningsinstituttets Meddelelse nr. 18: Papirløst samliv blandt de 20-29 årige (1976), der bygger på en utrykt afhandling af Dines Andersen: Samlivsformer i Danmark med særligt henblik på papirløse ægteskaber (1975). Dette materiale omtales i den efterfølgende tekst som Omnibusanalysen (1974). Det indeholder mange værdifulde oplysninger, der belyser karakteren af papirløse samlivsforhold.

Enkeltheder fra disse undersøgelser og andet statistisk materiale vil særlig blive fremdraget i de efterfølgende to afsnit.

2. Antal og udbredelse

2.1. Antallet

Alt i alt må det antages, at det indtil for få år siden var den overvejende hovedregel, at par, der ønskede at flytte sammen, valgte at indgå ægteskab. Ægteskabsudvalget af 1957 og dets nordiske søsterudvalg tog da heller ikke de ægteskabslignende forhold op til behandling.

Der er imidlertid næppe heller nogen tvivl om, at der er sket en væsentlig ændring i de sidste ca. 10 år, således at et stigende antal par flytter sammen uden at indgå ægteskab. Tendensen har da også været følelig for domstole, advokater og socialpraktikere.

Dette belyses særlig af Mødrehjælpens materiale og omnibusundersøgelserne.

Da *Mødrehjælpen* i 1958/59 i sin statistik begyndte at inddele sine nytilkomne ugifte ansøgere i kategorierne enlige og samboende, udgjorde de samboende ca. 13 %, og på det niveau holdt tallet sig indtil 1965/66. Siden da har antallet været stigende år for år. I 1971/72 var procenten 41. I 1972/73 steg den til 50, i 1973/74 til 57, og i 1974/75 til 62. Tendensen var fortsat stigende, da Mødrehjælpsinstitutionerne lukkede pr. 1/4 1976.

Fra 1965/66 foretog Mødrehjælpen en tilsvarende opdeling af tidligere gifte (herunder separerede) klienter. I det første år var procenten af samboende 36. I 1974/75 var den steget til 47. Der er altså ikke sket en helt så markant stigning i denne gruppe.

Alt i alt levede 7.044 af Mødrehjælpens ikke-gifte *ny*ansøgere i 1974/75 i papirløse samlivsforhold, svarende til omkring 60 % af det samlede antal nyansøgere på 11.743.

Disse tal bør sammenholdes med vielses- og fødselsstatistikken. I en årrække har antallet af fødsler uden for ægteskab været stigende, og antallet af vielser har været faldende

siden 1965. I 1974 var der dog en vis stigning i vielserne.

Til illustration af tendenserne kan nævnes, at antallet af årlige vielser pr. 1.000 ikke-gifte i forskellige aldersgrupper for mænd faldt fra 73,7 i 1969 til 52,7 i 1973 og for kvinder fra 55,2 til 40,2. Det absolutte antal vielser faldt fra 39.000 i 1969 til 30.800 i 1973, svarende til 6,1 pr. 1.000 indbyggere (det laveste tal siden 1933). I 1974 udgjorde det absolutte tal 33.100, og i 1975 31.500, svarende til henholdsvis 6,6 og 6,2 pr. 1.000 indbyggere.

Fødsler uden for ægteskab udgjorde i 1955 7 % af fødslerne (det laveste tal i dette århundrede). I slutningen af 1960'erne var det steget til 10-11 %. I årene 1971-1974 var procenterne henholdsvis 12, 14, knap 18 og knap 19.

Omnibusundersøgelsen i maj 1974 viste, at der dengang var ialt ca. 200.000 papirløse samlevende i hele landet (altså ca. 100.000 par). De fordelte sig med ca. 180.000 i alderen 18–50 år og ca. 20.000 i de ældre aldersklasser. Ialt samlevede ca. 2.500.000 med en ægtefælle eller en anden. Ca. 8 % af disse levede altså i papirløse forhold, jfr. Ægteskabet og loven s. 24. Senere omnibusundersøgelser har – som Mødrehjælpens materiale – vist en stigning. Omnibusundersøgelsen i januar 1976 viste 300.000 papirløse samlevende, eller 11 % af samtlige parforhold.

2.2.Geografisk afgrænsning

Efter Mødrehjælpens materiale er ægteskabslignende samlivsforhold ikke blot en storbyforeteelse, men er udbredt over hele landet.

I 1974/75 var procenten af samboende blandt ugifte ansøgere 59 i den københavnske institution, der betjente hovedstadsregionen, og 64 i de 13 institutioner under ét, der betjente det øvrige land. For de store kommuner lå procenten af samboende i de fleste under landsgennemsnittet (62 %), således f.eks. København 58 %, Århus 60 % og

Esbjerg 55 %, medens eksempelvis de samboendes andel i et amt med stor landbefolkning – Ringkøbing amt – udgjorde 64 %. Procenten var højest i Roskilde amt (68 %) og lavest i Ribe amt (58 %).

Oplysningerne i *Omnibusanalysen* fra 1974 frembyder visse uoverensstemmelser med Mødrehjælpstallene. Analysens tal tyder nemlig på, at den papirløse samlivsform i høj grad er et storbyfænomen, *omend langt fra begrænset til kun at forekomme der.* Men København og Århus rummer knap 1/3 af samtlige papirløse 20-29 årige, mod kun 1/6 af de gifte i denne aldersklasse. Mødrehjælpens undersøgelse angår jo imidlertid efter sagens natur kun småbarnsfamilier, mens Omnibusanalysen tillige omfatter dels familier med større børn, dels – og især – familier uden børn, der udgør en større del af de papirløse familier end af de familier, som bygger på vielsesattest, jfr. afsnit 3.2. Det drejer sig altså ikke om ensartede materialer. Det er næppe utænkeligt, at en væsentlig del af Omnibusanalysens unge barnløse par i København (incl. Frederiksberg) og Århus er studerende. Også i Odense og Esbjerg er der overvægt af papirløse par.

2.3. Aldersfordelingen

Procenten af samboende er stigende med alderen i Mødrehjælpens materiale. I 1974/75 udgjorde den blandt de ugifte 36 hos de 15-17 årige, 58 hos de 18-19 årige, 69 hos de 20-24 årige og 67 hos 25 årige og derover. Der foreligger ikke underinddeling af den sidstnævnte gruppe i materialet.

Omnibusanalysens tal viser, at de højeste procenter af samliv uden vielse findes i aldersgruppen 20-29 år. *Her udgør de ca. 1/4 af samtlige par.*

De gifte er derimod spredt nogenlunde jævnt over aldersklasserne, dog med aftagende intensitet i de ældre aldersklasser.

2.4. Andre oplysninger

For så vidt angår *Grønland*, foreligger der mere nøjagtige statistiske oplysninger, idet 1970-folketællingen som den første tælling udskilte gruppen ugifte samlevende som en særlig kategori. I de 5.960 grønlandske husstande var der 4.677 ægtepar og 410 samboende par. I de 2.080 danske husstande var der 1.658 ægtepar og 349 samboende par, jfr. betænkningen Kvinders liv og vilkår i Grønland, bd. 2 (1975) s. 17. Det anføres s. 31, at samliv uden vielse er blevet almindeligt i de senere år.

Også *Færøerne* synes at have haft en ikke ringe stigning, hvilket bl.a. bestyrkes af en meget betydelig forøgelse af antallet af fødsler uden for ægteskab.

I en *svensk* undersøgelse, der bygger på materiale fra 1974, udgør de ikke-gifte par 12 %, jfr. betænkningen SOU 1975: 24 s. 25.

Også i Sverige er de seneste års nedgang i vielsestallet ændret til en stigning i 1974.

I *de andre nordiske lande* er der formodentlig også sket en stigning i antallet af par, der bor sammen uden at være gift. Procenten af papirløse par antages dog oftest at være en del lavere i *Norge* og *Finland* end i Danmark og Sverige.

I *Sverige* og *Island* har samliv uden vielsesattest en historisk baggrund, der adskiller sig en del fra forholdene i de øvrige nordiske lande, jfr. J. W. F. Sundberg: „Familjerätt i omvandling" (1969) og B. Björnsson: „The Lutheran Doctrine of Marriage in Modern Icelandic Society" (1971).

Stigningen i de ægteskabslignende samlivsforhold kendes iøvrigt i mange andre lande, også lande, hvor der kunne være grund til at vente, at befolkningens religiøse holdning ville virke stærkt hæmmende på udviklingen.

2.5. Afsluttende bemærkninger

Man må således konstatere, dels at man står over for et ikke længere helt ubetydeligt antal par, der lever sammen uden at have indgået ægteskab, dels at antallet har været stigende i de sidste ca. 10 år og endelig, at denne tendens næppe alene kan være begrundet i danske forhold, siden en tilsvarende udvikling kan påvises i andre lande, også lande hvor man ikke umiddelbart ville forvente det.

På denne baggrund er det naturligt, at der er en stigende interesse for emnet blandt praktikere, og at spørgsmålet om de ægteskabslignende samlivsforhold er nævnt i justitsministeriets kommissorium til Ægteskabsudvalget af 1969.

Emnet er også genstand for nordisk samarbejde. Det var et af forhandlingsemnerne på det 27. nordiske juristmøde i 1975 og er indgået i de nordiske ægteskabsudvalgs samarbejde.

Det er imidlertid vigtigt, at man er opmærksom på, at de faktisk samlevende par ikke befinder sig i et juridisk tomrum, mens man venter på resultatet af ægteskabsudvalgets arbejde og af det nordiske samarbejde. De berøres tværtimod af et meget stort antal retsregler, hvoraf kun forholdsvis få har taget disse samlivsforholds karakter i betragtning. Dette giver vanskeligheder for partene selv og for advokater og myndigheder, som skal behandle deres sager.

Reformarbejdet kommer derfor i første række til at gå ud på at søge at bringe system og konsekvens i de regler, der gælder for de papirløse par. Der findes adskillige måder at løse dette problem på. Her skal det kun nævnes, at justitsministeriet, da det i efteråret 1974 udsendte ægteskabsudvalgets betænkning nr. 5 „Samliv og ægteskab" (720/1974), kommenterede problemet i den ledsagende pressemeddelelse. Det udtaltes, at betænkningens afsluttende kapitel, der gennemgår de tekniske problemer ved generelt eller på afgrænsede områder at gennemføre lige-

stilling mellem gifte og fast samlevende par, viser, at der næppe er nogen praktisk mulighed for at gennemføre helt generelle regler om ligestilling mellem de to samlivsformer, og at det derfor er mest sandsynligt, at Ægteskabsudvalgets overvejelser vil blive koncentreret om muligheden for at indføre ligestilling på begrænsede områder, hvor der er særligt behov herfor.

Det er imidlertid ikke alene tekniske problemer inden for lovgivning og forvaltning, som bør indgå i overvejelserne om den fremtidige lovgivning. Også selve samlivsforholdenes karakter må med ind i billedet. Dette spørgsmål vil blive gennemgået i de følgende afsnit. Det oven for omtalte statistiske og sociologiske materiale yder også visse bidrag til belysningen af disse problemer, men der er et endog meget betydeligt behov for yderligere forskning på disse områder.

3. Beskrivelse, definitioner m.v.

3.1. Indledende bemærkninger

Selv om ægtepar indretter sig yderst forskelligt, er der dog visse grundmønstre, der går igen. Det alt overvejende antal ægtepar har seksuelt samliv og har indrettet sig med fælles bopæl for parret samt eventuelle fælles- og særbørn. De har en forholdsvis integreret økonomi og – i sammenhæng dermed – et udstrakt forbrugsfællesskab. Endvidere kan man regne med, at de tilsigter et om ikke livsvarigt, så dog et langvarigt samliv.

De største lovgivningstekniske problemer skyldes den omstændighed, at arbejdsdelingen i familien og fordelingen af penge- og omsorgsforsørgeropgaverne varierer stærkt fra familie til familie og i endnu højere grad inden for den enkelte familie i de forskellige faser af samlivet. Lovgiveren skal derfor give regler, som skal kunne passe både på den

familie, hvor hustruen altid har været hjemmearbejdende, og på den familie, hvor begge ægtefæller gennem hele ægteskabet har haft fuldtidsarbejde samt endelig på de talløse variationer af mønstret, som ligger mellem disse to yderpunkter, og på de tilfælde hvor det er manden, der er uden erhvervsarbejde.

Denne opgave er langt fra problemløs, men er dog enkel i sammenligning med den vanskelige opgave, som det er at løse de papirløse pars juridiske problemer.

Man savner for det første det klare bevis for forholdets stiftelse og dets eventuelle ophør, som man har ved ægteskab. Når det drejer sig om samliv uden papir, opstår der derimod ofte bevisproblemer, både i tvister mellem parterne og det offentlige og endelig mellem parterne og andre privatpersoner.

Hertil kommer usikkerheden om, hvorvidt de samlivsforhold, som ikke bygger på vielsesattest, altid har samme karakteristika som ægteskaberne.

3.2. Sociologiske og statistiske oplysninger

Det statistiske og sociologiske materiale, som er nævnt i afsnit 1. indeholder en del oplysninger, som på forskellig måde belyser de papirløse pars livsforhold.

a) Prøveægteskab

Af Ægteskabsundersøgelsen fra 1973 fremgår det, at 40 % af de samlevende ikke-gifte (såvel de ugifte som de tidligere gifte) opfatter det faste samliv som et prøveægteskab, idet de som svar på, hvorfor de ikke har giftet sig, angiver, at de snart skal giftes, at de overvejer at gifte sig, eller at de ønsker en prøvetid først. Derimod angiver kun 13 % af begge grupper økonomiske hensyn som årsagen til det papirløse samliv.

Prøveægteskabets udbredelse fremgår endvidere af inter-

viewresultaterne for en anden af undersøgelsen omfattet gruppe på knap 500 personer i aldersgrupperne 18-50 år, der havde indgået ægteskab i 1972. Ca. $^2/_3$ af disse oplyste, at de havde boet sammen i over $^1/_2$ år, før de giftede sig.

b) Samlivets varighed

Af de samlevende ugifte i Ægteskabsundersøgelsen havde halvdelen boet sammen med deres ven/veninde i højst 1 år 4 mdr. Det er således ikke de meget langvarige forhold, der er tale om.

Den samme tendens fremgår af „Sammanboende gifta och sammanboende ogifta" en rapport udarbejdet af Astrid Näsholm på grundlag af materiale fra to store svenske undersøgelser foretaget inden for de senere år (trykt som bilag til betænkningen SOU 1972: 41, Familj och äktenskap). Den peger på, at man i den ene af de pågældende undersøgelser udvalgte interviewpersoner i 1969 og først foretog interviewene et lille år senere. I denne periode opløstes mindst 10,5 % af de sammenboende ugiftes samliv (herunder også ved død) mod mindst 0,9 % af de giftes.

c) Børn

I Ægteskabsundersøgelsen har ca. 15 % af de ugifte samlevende børn, som vennen eller veninden i de fleste tilfælde er fader eller moder til. Af de fraskilte samlevende har 76 % børn, for størstedelens vedkommende med deres tidligere ægtefælle.

Omnibusanalysen fra 1974 sondrer ikke mellem fællesbørn og særbørn. De papirløse par mellem 20 og 29 år havde børn i ca. $^1/_4$ af tilfældene. Det tilsvarende tal for gifte par var $^3/_4$.

d) Samliv mellem personer, der tidligere har været gift med hinanden

I Omnibusanalysens materiale findes der næsten ingen fraskilte, der lever sammen med den tidligere ægtefælle.

e) Uddannelse og erhverv

Såvel Mødrehjælpens som Omnibusanalysens tal viser en ikke ringe erhvervsmæssig spredning.

I Omnibusanalysens materiale er der klart flere studerende blandt de samboende end blandt de gifte par. Mødrehjælpen har flere studerende blandt de enlige end blandt de samboende.

Efter Omnibusanalysens tal har kvinder, der samlever uden ægteskab en markant højere beskæftigelsesgrad end de gifte. De papirløse har kun i beskedent omfang deltidsbeskæftigelse, og der er ikke mange hjemmearbejdende husmødre i denne gruppe. Antallet er væsentlig højere hos de gifte. En tilsvarende tendens findes i Ægteskabsundersøgelsen, mens antallet af hjemmearbejdende husmødre er noget højere i Mødrehjælpens materiale.

f) De papirløses indtægter

Omnibusanalysen viser, at de papirløses bruttoindkomster gennemgående er lavere end de giftes. 50 % af de papirløse mellem 20 og 29 år har en bruttoindtægt på under 60.000 kr. mod 36 % for de gifte. Men der er papirløse i alle indtægtsgrupper.

g) De papirløses formue

Omnibusanalysen har også visse oplysninger om, hvad parrene ejer.

De papirløse mellem 20 og 29 år boede i 25 % af tilfældene i ejerbolig (tallet er 52 % for de gifte par). 3 % havde sommerhus mod 5 % af de gifte. 61 % havde bil mod 76 % af de gifte. Af andre forbrugsgoder kan nævnes køleskab (82 %-82 %), køle-fryseskab (23 %-22 %), dyb-

fryser (33 %-55 %), sort-hvidt fjernsyn (66 %-77 %), farvefjernsyn (9 %-15 %), vaskemaskine (25 %-63 %), opvaskemaskine (4 %-11 %).

h) Holdning til fælleseje ctr. særeje
Under Ægteskabsundersøgelsen blev interviewpersonerne (såvel de gifte samlevende som de to grupper ikke-gifte) spurgt om deres holdning til særeje, fælleseje og et akkvisitionsfællesskab, hvor ægtefællerne får, hvad de har bragt med ind, men deler det, som de har erhvervet under ægteskabet, i to lige store dele. Der var i alle grupper meget få tilhængere af særejeordningen, og bortset fra de samlevende fraskilte flest tilhængere af den legale fællesejeordning. Der var imidlertid også overordentlig mange tilhængere af akkvisitionsfællesskabet.

i) Aftaler mellem papirløse par
Dette findes der oplysninger om i Ægteskabsundersøgelsen. Af de samlevende ugifte og fraskilte havde henholdsvis 19 % og 12 % sørget for at begge parter havde fået deres navn på lejekontrakt eller skøde. En aftale om, hvordan hjemmet skulle deles i tilfælde af „skilsmisse" er indgået af 16 % i begge grupper.

3.3. Forskellige typer samlivsforhold
I den offentlige principdebat er der en meget stor tilbøjelighed til at gå ud fra, at papirløse er par, der, bortset fra den manglende vielsesattest, ikke adskiller sig fra gifte par. Den utrykte svenske afhandling Samvetsäktenskapen och juridiken fra 1973 (udarbejdet af studerende ved Uppsala universitetet med professor Sten Hillert som projektleder) arbejder med samme udgangspunkt. En lignende tendens kan man finde i sociologiske definitioner.

Som det fremgår af forordet, bygger nærværende afhand-

ling på den opfattelse, at det er hensigtsmæssigt at foretage en opdeling, idet det billede, der tegner sig for praktikeren, er væsentlig mere broget end idédebatten.

Fire hovedtyper skal særlig fremhæves:

1) Ægteskabslignende forhold.

2) Prøveægteskaber.

3)-4) Mindre forpligtende samlivsforhold end de under 1)-2) nævnte:

a) *med* økonomisk fællesskab (herefter betegnet som samboen med økonomisk fællesskab).

b) *uden* økonomisk fællesskab (herefter betegnet som samboen uden økonomisk fællesskab).

Selv om man jævnligt kan træffe rendyrkede eksempler på alle fire typer – især uden for konfliktsituationer, hvor bevisproblemerne erfaringsmæssigt altid tilspidses – må det dog stærkt understreges, at det oftest er vanskeligt at henføre konkrete parforhold til en af disse kategorier. Det *kan* skyldes bevisproblemer, men tit er årsagen naturligvis den, at parforholdet på det tidspunkt, hvor en retstvist opstår, rummer momenter af mere end én af kategorierne. Adskillige par passerer under hele et samlivs forløb flere af disse faser, undertiden dem alle.

Grænserne bliver ikke mindre uskarpe af, at det jævnligt forekommer, også mens samlivet består, at parterne indbyrdes har nok så forskellige hensigter med hensyn til forholdets fremtidige udvikling.

Når inddelingen desuagtet er opstillet og vil blive benyttet i den efterfølgende fremstilling, er det, fordi det er vig-

tigt at understrege, at samlivsforhold uden for ægteskab ikke er et entydigt begreb, og at det er nødvendigt at holde sig dette for øje ved fortolkningen og administrationen af de nugældende regler, og ikke mindst når man skal overveje fremtidig lovgivning. Der er adskillige områder, hvor det vil være uhensigtsmæssigt at give lovregler, der skal gælde såvel for ægteskabslignende forhold som for et kortvarigt samliv, selv om der er økonomisk fællesskab.

Udtrykket *ægtskabslignende* forhold bruges til at karakterisere et samlivsforhold, der *kun* adskiller sig fra et ægteskab ved den manglende vielsesattest. Det er meget ofte særdeles langvarige samlivsforhold, jævnligt med fællesbørn, der kan henføres til denne gruppe. Men man kan også finde samliv, der har varet ganske kort, f. eks. de tilfælde, hvor der oprettes en eller anden form for samlivskontrakt, eller hvor det drejer sig om et par, der *har* været gift, men fortsætter samlivet efter en skilsmisse. Hos disse par vil det normalt være en udtrykkelig eller stiltiende forudsætning, at samlivet skal være langvarigt, om ikke livsvarigt.

I de forhold, der kan karakteriseres som *prøveægteskaber*, har parterne i det daglige indrettet sig som ægtepar eller par, der lever i ægteskabslignende samliv, men der foreligger den situation, at de betragter samlivet som en prøvetid, eller at de i hvert fald ikke har gjort op med sig selv, om de ønsker et mere langvarigt forhold.

Der er en del, der tyder på, at denne type samlivsforhold i vidt omfang har afløst den traditionelle forlovelse, og blandt andet ofte resulterer i særdeles vel overvejede ægteskaber, hvad præster da også af og til giver udtryk for.

En del af prøveægteskaberne glider utvivlsomt over i ægteskabslignende forhold, undertiden ganske passivt, undertiden ved en udtrykkelig beslutning, f. eks. i forbindelse med køb af hus i fællesskab.

Men størstedelen af prøveægteskaberne ender formentlig

i løbet af forholdsvis kort tid enten med, at parret gifter sig, eller med „skilsmisse".

De mere uforpligtende samliv opstår på mange måder.

En ikke ualmindelig type samliv er den, hvor en enlig mand med bopælsproblemer – ofte på grund af midlertidigt eller varigt ægteskabeligt forlis – flytter ind hos en kvinde – ofte en enlig moder – med lejlighed, således at man boligmæssigt og seksuelt fra første færd lever helt som ægtepar. Inden for denne gruppe, hvor samlivet jævnligt er mere begrundet i praktiske hensyn eller ønsket om at komme ud af ensomheden end i flammende gensidige følelser, og hvor begge parter, eller i hvert fald den ene, tit betragter samlivet som en højst midlertidig foreteelse, er integrationen af de to parters økonomi utvivlsomt ikke sjældent ringere end i det typiske prøveægteskab. Det kan endog forekomme, at manden end ikke yder et blot nogenlunde rimeligt vederlag for kosten, men nærmest er en økonomisk belastning for den kvindelige part.

Andre af disse forhold begynder med, at kvinden er husbestyrerinde hos manden, eller med at manden er logerende hos kvinden, hvorefter der udvikler sig et seksuelt forhold, som i nogle tilfælde medfører, at man opgiver den „geografiske" inddeling af boligen og/eller at man får fælles økonomi – ofte med den følge, at husbestyrerinden ikke længere får løn, og den logerende ikke længere betaler det aftalte vederlag.

Også i denne type situationer er det sikkert meget forskelligt i hvor høj grad der sker integration af de to parters økonomi.

Det er selvfølgelig ikke muligt at føre statistik over hvor tit de forskellige samlivstyper forekommer.

Men de i afsnittene 2. og 3. nævnte tal kan dog give visse fingerpeg.

Adskillige af disse oplysninger tyder således på, at, at de

egentlige ægteskabslignende forhold er relativt sjældne. Således er de kortvarige forhold i overtal, der er færre børn end hos gifte, og i Ægteskabsundersøgelsen er der en betydelig overvægt af stedbørn. – Den særlige gruppe, som udgøres af par, der tidligere har været gift med hinanden, må i hvert fald antages at være meget lille.

Når det drejer sig om prøveægteskaber, giver Ægteskabsundersøgelsens materiale god støtte for, at en meget betydelig del af samlivsforholdene kan henføres til denne kategori.

De ovenstående antagelser stemmer formentlig ganske godt med de fleste praktikeres bedømmelse af situationen. Det er for øvrigt disse to typer samlivsforhold, som helt dominerer billedet i de retssager om parternes økonomiske opgør, som gennemgås i flere senere afsnit, og der er kun rent undtagelsesvis bevistvivl om samlivets karakter.

De mindre forpligtende samlivstyper møder man i overvejende grad uden for de civilretlige sager. Undtagelse herfra danner dels tvister om bortfald af underholdsbidrag på grund af den bidragsberettigedes samliv med en anden samt faderskabssagerne. Her opstår jævnlig bevistvivl om samlivets eksistens og karakter.

Men ellers er det i overvejende grad inden for de sociale sager og straffesagerne, at man træffer de mindre forpligtende samlivstyper.

Undertiden er spørgsmålet om samlivets eksistens og karakter hovedproblemet som i socialbedragerisager af dyneløftertypen og sager om retten til ekstra og forhøjet børnetilskud. Også disse sagsarter er præget af store bevisvanskeligheder.

Men ofte er det sagernes bipersoner eller biomstændigheder, som giver den bedste mulighed for at danne sig et billede af de forskellige samlivstyper og den måde parterne

indretter sig på både personligt og økonomisk. Og fordi man er uden for en tvistesituation, er oplysningerne mere pålidelige, selv om de selvfølgelig ikke kan danne grundlag for statistisk eller sociologisk bearbejdelse. Derimod kunne de give inspiration til undersøgelser til nærmere belysning af problemerne. Dette kan vise sig nødvendigt, hvis antallet af papirløse samlivsforhold fortsat stiger.

Der er en yderligere anledning til at gå dybere i disse forhold. Der er grund til at antage, at der findes relativt mange samboende i socialt truede grupper. Hvis man rigoristisk tillægger disse samlivsforhold retlig betydning med dyneløftersager til følge, kan man i mange tilfælde komme til at gøre det vanskeligt for ensomme mennesker at skabe den fastere kontakt, som ofte vil være det bedste middel til at bringe de pågældende ind i en stabil og meningsfyldt tilværelse.

Disse synspunkter har bl. a. været fremme i den offentlige debat omkring ændringen af børnetilskudsloven i 1973, der medfører, at enlige forældre mister retten til ekstra og forhøjet børnetilskud, hvis de lever i fast samlivsforhold.

Den anden side af problemet er imidlertid, at hvis man betingelsesløst giver parter i papirløse samlivsforhold samme rettigheder efter sociallovgivningen som faktisk enlige, vil det være vanskeligt for de gifte sociale klienter at forstå hvorfor ikke-gifte par, hvis forhold må karakteriseres som prøveægteskab eller måske endog som ægteskabslignende, skal have ret til højere sociale ydelser, blot fordi de ikke har anskaffet sig en vielsesattest.

Dette dilemma, som er et af det danske socialvæsens alvorlige problemer, vil blive nærmere behandlet i det afsluttende afsnit.

Tilsvarende problemer forekommer også uden for sociallovgivningen, se Trolles kommentar TfR 1961 s. 73 ff. til

højesteretsdommene U 1960. 546 og 549, hvor han er inde på de sociale problemer for bidragsberettigede kvinder, der optager samliv med logerende m. v.

4. Kollektiver

Oplysningerne om disse findes især i Søren Kai Christensens og Tage Søndergård Kristensens bog „Kollektiver i Danmark" (1972). S. 247 fremgår det, at der formentlig var ca. 700 kollektiver ved udgangen af 1971 – sandsynligvis med ca. 6.000 deltagere (hvoraf mange levede i faste parforhold). Tage Søndergård Kristensen har i en artikel („Tidens Stemme" 1975, oktober 1975, s. 12) udtalt, at der ikke er nogen, der ved, hvor mange der er i dag; det korrekte tal ligger formentlig et eller andet sted mellem 1.000 og 5.000 (hvilket sandsynligvis indebærer, at der *højst* er ca. 40.000 kollektivister).

Antallet ligger dog nok væsentligt lavere, men sikre tal foreligger som anført ikke. Dines Andersen fremdrager nogle tal fra omnibusundersøgelserne i sin under 1 d) nævnte afhandling s. 49. Det hedder her:

„Resultaterne af omnibusundersøgelserne, som vel at mærke er stikprøveundersøgelser, ikke totaltællinger, er stærkt modstridende. Således viser de i januar, maj og oktober 1974 samt januar 1975 henholdsvis 12.600, 15.300, 1.500 og 9.700 kollektivister. Indtil videre må vi konstatere, at kollektiverne er så få, at deres antal ikke med rimelighed lader sig fastslå gennem en almindelig stikprøveundersøgelse.

Om kollektivernes udbredelse kan vi kun konstatere, at ingen debattør af samfundsforhold (hverken tilhængere eller modstandere af kollektivbevægelsen) synes i tvivl om, at kollektivbevægelsen er i fortsat vækst."

I Søndergård Kristensens oven for nævnte artikel hedder det om kollektivernes sammensætning:

„Kun ca. halvdelen af kollektiverne har børn. Dette hænger naturligvis sammen med, at de fleste kollektivister er ret unge – d. v. s. 18-30 år. Kollektivister er i det hele taget ikke noget repræsentativt udsnit af den danske befolkning. De er oftest venstreorienterede, har en „højere" uddannelse og stammer ofte fra middelklassen. Det ser dog ud til, at efterhånden som antallet af kollektiver vokser, bliver denne skævhed mindre og mindre.

Dette betyder, at der i dag også dannes kollektiver af lærlinge og ungarbejdere – og ligeledes af lidt ældre mennesker."

II. Den juridiske regulering af de papirløse pars personlige forhold

1. Stiftelse og indhold

Papirløse samlivsforhold – heteroseksuelle såvel som homoseksuelle – er i princippet lovlige og har været det siden de generelle straffebestemmelser blev ophævet ved straffeloven af 1930.

Samlivsforhold kræver ikke, som ægteskabet, nogen juridisk stiftelsesakt.

Det sker naturligvis, at et samliv indledes på basis af en udtrykkelig aftale, men selv når det drejer sig om egentlige ægteskabslignende forhold, er det tit vanskeligt nøjagtigt at fastlægge, hvornår forbindelsen kan anses for stiftet.

Det sker, at der foreligger en udtrykkelig forlovelse. Dette er uden særskilt retlig virkning.

Kirkelig velsignelse af papirløse forhold kan ikke finde sted inden for Folkekirken.

Som det fremgår af afsnit I.3.3. er det denne bogs tese, at papirløse samlivsforhold i det praktiske liv fremtræder som forbindelser af meget forskellig karakter – så forskellig, at det ikke vil være hensigtsmæssigt at foretage en *generel* juridisk afgrænsning af begrebet.

Forsøget har imidlertid været gjort, nemlig i det i 1968 af Socialistisk Folkeparti fremsatte forslag til lov om faste samlivsforhold og deres opløsning. Det hedder i lovforslagets § 21, stk. 3:

„Ved afgørelsen af, om der eksisterer et fast samlivsforhold, skal der lægges vægt på, om der er fælles bolig og husholdning, om den ene af parterne har bidraget til forsørgelsen af den anden og dennes børn, samt om parterne har fælles børn. Såfremt ingen af disse omstændigheder foreligger, kan anerkendelsen ikke meddeles."

Forudsætningen for at opnå anerkendelse af samlivsforholdet efter lovens regler skulle i øvrigt være, at to personer over 21 år i mindst tre år uden afbrydelser af længere varighed havde levet i et sådant fast samlivsforhold.

Det var ikke nogen forudsætning, at der bestod et seksuelt forhold. Tværtimod fremhæves det, at loven også kunne komme til anvendelse på et økonomisk og boligmæssigt fællesskab mellem søskende.

Lovforslaget tog udtrykkeligt sigte på homofile parforhold.

Spørgsmålet om samlivsforhold har også adskillige gange efter 1968 været fremme i Folketinget, men i forbindelse med enkelte sagsområder. De bestemmelser, som er mest detaljerede, og som har den mest vidtrækkende betydning for brede kredse af befolkningen, er reglerne om, hvornår der kan ydes en enlig forsørger ekstra og forhøjet børnetilskud, således som de blev ændret i 1973.

I folketingsudvalgets betænkning (blad 729/1972-73 ad § 2) hedder det:

„Ved bedømmelsen af, om en person er enlig forsørger, må der tages hensyn til, om den pågældende lever sammen med den anden af barnets forældre ... Også samliv med en anden end den anden af barnets forældre udelukker fra ydelsen, når der er tale om et vist økonomisk fællesskab."

Til belysning af dette spørgsmål skal der af ansøgere om forhøjet børnetilskud afgives en erklæring på tro og love, jfr. bilag 2 til socialministeriets cirkulære af 6. juli 1973.

Det hedder heri:

„... erklærer jeg ..., at jeg ikke samlever med faderen/moderen til et eller flere af mine børn.

Ligeledes erklærer jeg ..., at jeg ikke samlever i et ægteskabslignende forhold med et vist økonomisk fællesskab med en anden person end barnets/børnenes fader eller moder. Jeg er bekendt med,

at et sådant samliv foreligger, når hver af parterne gennem kontante bidrag, arbejde i hjemmet eller på anden måde bidrager til den fælles husførelse, eller når den ene af parterne helt eller delvis underholdes af den anden.

Ved samliv forudsættes i almindelighed, at parterne har samme bopæl, men den formelle tilmelding til folkeregistret er *ikke* afgørende."

Spørgsmålet om, hvilke kriterier der efter lovgivning og praksis stilles for at tillægge et samlivsforhold retlig betydning, vil blive taget op til nærmere drøftelse i afsnit V. Her skal det blot nævnes, at de momenter, som forekommer i SFs lovforslag og børnetilskudserklæringen – fælles bolig, fælles børn, fælles økonomi – ofte kommer ind i billedet.

Derimod synes det at være undtagelsen, at der *direkte* stilles krav om, at et forhold skal være ægteskabslignende.

Det er derfor normalt ikke nødvendigt, at der i domstolsafgørelser og administrative afgørelser tages stilling til, om et samlivsforhold kan karakteriseres som ægteskabslignende.

2. Kan ægteskabsbetingelserne anvendes analogt?

Det kan ikke antages, at ægteskabslovens direkte og indirekte betingelser for indgåelse af ægteskab kan anvendes selv på et forhold, der efter den i afsnit I.3.3. anvendte terminologi klart kan betegnes som ægteskabslignende, end ikke hvis parret – hvad der synes at have været sædvanligt i de ældre sager – over for omverdenen giver det udseende af at være gift.

Der kan således ikke stilles krav om, at parret skal være af forskelligt køn. Det må tværtimod fremhæves, at det folketingsudvalg, der behandlede ægteskabsloven af 1969, forud for nedsættelsen af ægteskabsudvalget af 1969 pegede

på, at det nye udvalg burde overveje de homofile pars problemer inden for arveafgifts- og boliglovgivningen.

Der kan heller ikke stilles krav om alder, men straffelovens regler om kriminel lavalder sætter en grænse, om end lavere end ægteskabsalderen.

Straffelovens regler sætter også en grænse for parforhold mellem nærbeslægtede.

Der er intet til hinder for bigamiske eller endog polygamiske forhold.

Det sidste forekommer kun rent undtagelsesvis og næppe som langvarige forhold.

Derimod må det antages, at det er ret jævnligt forekommende, at den ene – eller måske begge – parter i et samlivsforhold ikke er kommet ud af et tidligere ægteskab, om end der i disse situationer ofte er opnået separation.

Det er formentlig hovedreglen, at bigamiske samlivsforhold får samme retsvirkning som samlivsforhold, hvor begge parter er ugifte eller fraskilte.

Der gives dog undtagelser. Således er den i afsnit IV. 6.1.2. nævnte gruppelivsforsikring for kommunale tjenestemænd således udformet, at et medlem ikke kan indsætte sin faste samlever som begunstiget, før ægteskabet er endeligt opløst. Og den i afsnit IV.2.6.2. nævnte dom af 29. juni 1973 om forsørgertabserstatning til en kvinde, der havde levet i fast samlivsforhold med afdøde, nævner i sine præmisser den omstændighed, at afdødes ægteskab ikke var opløst, som et af de momenter, der førte til, at forholdet ikke fandtes at kunne danne grundlag for erstatning for tab af forsørger. Men hun fik tillagt erstatning for forstyrrelse af stilling og forhold.

I Østre Landsrets dom af 29. marts 1973 var der tvivl om mandens bidragspligt over for hustruen. Parret havde samlevet nogle år før ægteskabets indgåelse, herunder også i en periode, hvor mandens tidligere ægteskab ikke var op-

løst. Ved sin fastsættelse af tidsbegrænsningen for mandens bidragspligt lagde landsretten – i overensstemmelse med sædvanlig domspraksis – også vægt på den samlivsperiode, der lå forud for ægteskabets indgåelse, men det fremgår af præmisserne, at man så bort fra den samlivsperiode, der lå forud for opløsningen af mandens tidligere ægteskab.

3. Den europæiske Menneskerettighedskonvention

Danmark har ikke som en del andre europæiske lande en grundlovsbestemmelse om beskyttelse af familielivet. Men Danmark har ratificeret Den europæiske Menneskerettighedskonvention af 4. november 1950, der i art. 8 foreskriver, at enhver „har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance."

Beskyttelsen af familielivet kan efter omstændighederne være til hinder for offentligretlige indgreb, der som konsekvens medfører en adskillelse af mand og hustru, jfr. Max Sørensen, Nordisk Administrativt Tidsskrift 1966 s. 117. Den europæiske Menneskerettighedskommission har i flere tilfælde undersøgt, om en udvisning af en udenlandsk mand, gift med en indenlandsk kvinde var tilstrækkelig begrundet i de hensyn til offentlig orden og statens sikkerhed, som efter konventionen kan legitimere indgreb i familielivet.

Spørgsmålet om, hvorvidt samlivsforhold uden vielsesattest er beskyttet efter konventionen, er behandlet af F. Castberg: Den europeiske konvensjon om menneskerettighetene, (1971) s. 131, hvor det hedder:

„Konvensjonen kan ikke sies å være bygget på kristen seksualmoral. Et varig samliv mellom en ugift mann og en ugift kvinne må etter min mening ha samme krav på beskyttelse som et familjeliv, basert på ekteskap. Såvidt vites, har spørsmålet ikke funnet noen avgjørelse i Kommisjonen."

Max Sørensen udtaler i en rapport til et Europarådsseminar i november 1975 (Do the rights set forth in the European Convention on Human Rights in 1950 have the same significance in 1975?) s. 14:

„The changes in habits and customs which are a feature of our times raise the question whether official marriage is the only basis on which a couple can conduct family life eligible for protection under Article 8. While the problem does not appear to have been decided one way or the other by the organs of the Convention, legal writers have occasionally advocated a liberal interpretation for the benefit of couples who are living together without having contracted a formal marriage.

There is no doubt that the human values at stake in such cases may be just as worthy of protection under the Convention as in the case of marriages sanctioned by an official certificate. This is a subject however in which the ... interaction between national law and the Convention is of special importance."

4. Retten til navn

Navnelovens bestemmelser om ægtefæller gælder ikke analogt for samlevende par.

Ved behandlingen af ansøgninger fra personer, der lever i papirløse parforhold, og som i medfør af navnelovens § 5 ønsker at få navneforandring til partnerens navn, følger justitsministeriet den praksis, at tilladelse hertil normalt ikke vil blive meddelt, uanset hvor længe parterne har samlevet, og uanset om de måtte have fællesbørn. Tilladelse er således kun undtagelsesvis meddelt i få tilfælde, hvor ministeriet efter en konkret vurdering har fundet, at sociale hensyn af afgørende betydning talte for en tilladelse. Endvidere er tilladelse meddelt i tilfælde, hvor de samlevende parter ikke kunne gifte sig, fordi den ene part var gift og ikke kunne få ægteskabet opløst på grund af værnetingsreglerne.

Samlevende par, der har fællesbørn, vil dog kunne opnå

samme navn efter navnelovens § 8, nr. 6, i tilfælde, hvor barnet har fået nyt navn efter navnelovens § 5.

Tilladelse til at antage en afdød samlevers navn kan med samtykke fra den afdødes slægt normalt forventes meddelt, hvis der har været tale om et langt samliv, eller hvis parterne har fællesbørn.

5. Indfødsret

Spørgsmålet om indfødsretslovgivningens stilling til børn i papirløse forhold behandles neden for under afsnit III.

Ægtepars retsstilling berøres ikke *direkte* af bestemmelserne i indfødsretsloven af 1950. Der er således ikke i selve loven nogen forskelsbehandling af gifte og ikke-gifte par.

Men det har betydning for naturalisationspraksis, om et par er gift eller ikke, jfr. cirkulære af 6. juni 1968 om meddelelse af dansk indfødsret.

Udenlandske kvinder gift med danske mænd vil således i almindelighed kunne forvente naturalisation, efter at de efter ægteskabets indgåelse har samlevet med deres danske mand her i landet i $1^1/_2$ år, og der stilles for deres vedkommende normalt ikke de sædvanlige krav vedrørende vandel, forsørgelsesevne, skattebetaling eller sprogfærdighed.

Selv om udenlandske dansk-gifte mænd ikke er så gunstigt stillet, vil de dog normalt kunne forvente at blive naturaliseret efter kortere tid end andre ansøgere.

En ændring af cirkulæret er under overvejelse, men udenlandske statsborgere, der er gifte med danskere, må også under en nyordning forvente at blive gunstigere behandlet end andre udlændinge, der ønsker at opnå dansk indfødsret.

Inden for de senere år er det dog i en række tilfælde sket, at man har behandlet udenlandske mænd, der levede i papirløst forhold med danske kvinder, på samme måde som udenlandske dansk-gifte mænd.

Forudsætningen for sådanne afgørelser er, at man efter en *konkret* bedømmelse anser det for godtgjort, at der foreligger et seriøst og varigt forhold – det er f. eks. af betydning om der er fællesbørn –, og man lægger vægt på om der er en *konkret praktisk interesse* i at opnå dansk indfødsret efter en kortere bopælstid end den, der normalt kræves af udenlandske statsborgere, som ikke er gift med en dansk kvinde.

6. Retten til ophold og arbejde i Danmark

6.1. Opholds- og arbejdstilladelse

Udlændinge, der indgår ægteskab med danske statsborgere, vil – såfremt der ikke foreligger særlige omstændigheder, der gør den pågældende uønsket her i landet – få meddelt opholdstilladelse. De vil endvidere normalt få meddelt arbejdstilladelse uden hensyn til beskæftigelsessituationen. Arbejdstilladelsen vil i disse tilfælde være generel, hvilket bl. a. indebærer, at den ikke er begrænset til en bestemt arbejdsgiver.

Denne praksis finder anvendelse, uanset om den pågældende opfylder de betingelser, der ellers stilles for meddelelse af en sådan tilladelse.

I §§ 22 og 28 i bek. nr. 345 af 22. juni 1973 om udlændinges adgang til og ophold i landet findes der regler, der udtrykkeligt tillægger ægteskab betydning.

Heteroseksuelle og homoseksuelle samlivsforhold vil derimod normalt ikke blive tillagt betydning ved afgørelsen af, om opholdstilladelse eller opholds/arbejdstilladelse skal meddeles, med mindre der er tale om et fast samlivsforhold. Ved afgørelsen heraf vil der især blive lagt vægt på samlivets varighed, og om parret har børn sammen.

For udlændinge, der er omfattet af EF-reglerne om arbejdskraftens frie bevægelighed findes der regler om ad-

gang til og ophold her i landet i bek. nr. 346 af 22. juni 1973. Efter denne spiller indgåelse af ægteskab en betydelig praktisk rolle. Efter dens § 3, der indeholder definitionen på udtrykket familiemedlemmer, som anvendes i mange af de øvrige paragraffer, omfatter dette udtryk nemlig EF-statsborgerens ægtefælle. Der er derimod ikke tillagt faste samlevere nogen rettigheder.

Hverken disse regler eller EF-regler er til hinder for, at danske myndigheder ved udøvelsen af skønsmæssige beføjelser kan tage hensyn til, at der foreligger et papirløst samlivsforhold.

6.2. Udvisning

Spørgsmålet om udvisning af udlændinge, der har begået strafbare handlinger i Danmark, afgøres individuelt efter en afvejning på den ene side af den begåede forbrydelses grovhed og på den anden side udlændingens tilknytning til Danmark.

Et ægteskab, som ikke må antages at være indgået proforma, anses i almindelighed som et ret stærkt tilknytningspunkt til Danmark.

Et heteroseksuelt eller homoseksuelt samliv med en dansk statsborger vil derimod i almindelighed ikke blive anset som en tilknytning af en sådan styrke, at det vil forhindre udvisning. I enkelte tilfælde har man dog lagt vægt på et langvarigt heteroseksuelt samliv, navnlig når parterne har børn, og ægteskab ikke har kunnet indgås på grund af tidligere ægteskab.

Spørgsmålet var fremme i sag nr. 30 i ombudsmandens beretning for 1971, hvor ombudsmanden over for justitsministeriet havde rejst spørgsmål om ministeriet ikke var enigt i, at man ud fra almindelige lighedssynspunkter burde sidestille uægteskabelige samlivsforhold med ægteskaber, for så vidt de bl. a. under hensyn til deres varighed må antages at være af tilsvarende fast karakter. Rigspoli-

tichefen og justitsministeriet udtalte, at man var indforstået med, at et langvarigt faktisk samliv kunne skabe en sådan tilknytning, at en udlænding ikke burde udvises. På den anden side mente man ikke, at et sådant samlivsforhold uden videre burde sidestilles med ægteskab, og der burde formentlig i almindelighed stilles større krav til uægteskabeligt samlivs varighed end til ægteskabs. – Ombudsmanden tog dette til efterretning.

6.3. Udlevering

I § 7 i lov nr. 249 af 9. juni 1967 hedder det:

„Hvis det i særlige tilfælde, navnlig under hensyn til den pågældendes alder, helbredstilstand eller andre personlige forhold må antages, at udlevering ville være uforenelig med humanitære hensyn, må udlevering ikke finde sted."

Ifølge lovens motiver vil det bl. a. kunne være af betydning om den pågældende har familie her i landet.

6.4. Flygtninge

Ud fra princippet om familiens enhed vil der kunne blive tale om at tillægge en udlænding flygtningestatus, uanset at vedkommende ikke opfylder betingelserne herfor, når den pågældende indgår ægteskab med en udlænding, som er anerkendt som flygtning.

Der vil endvidere kunne blive tale om at meddele opholds- og arbejdstilladelse til en udlænding, som indrejser her til landet og indgår ægteskab med en udlænding, der er anerkendt som flygtning.

Der vil også her kunne tænkes lagt en vis vægt på samlivsforhold.

7. Retten til et hjem

7.1. Lejlighed

Spørgsmålet om lejerettigheder har så indgribende en be-

tydning for familiens økonomi, at det er behandlet i afsnit IV.6. i sammenhæng med familiens øvrige problemer af overvejende økonomisk karakter.

Men selve spørgsmålet om *ret* til en bolig har også stor betydning for familiens personlige forhold.

Som det fremgår af afsnit IV.6.3. og 4. har der i de senere år været en tendens hen mod at ligestille gifte par og samlevende par, dels inden for det almennyttige boligbyggeri, dels i forhold til boliganvisningsreglerne.

7.2. Trangsbeneficiet

Retsplejelovens § 509, som den er udformet ved en ændringslov i 1976, bestemmer i stk. 1, at udlæg ikke kan foretages i aktiver, bortset fra fast ejendom, som er nødvendige til opretholdelse af et beskedent hjem og en beskeden levefod for skyldneren og hans husstand.

Det må antages, at udtrykket husstand også omfatter samlevere.

Dette kan også undertiden være en ulempe, jfr. den til grund for lovændringen liggende bet. nr. 634/1971, hvor det s. 73 hedder:

„Da kun aktiver, der er nødvendige til opretholdelsen af et beskedent hjem, kan undtages fra udlæg, vil ligesom hidtil skyldnerens mulighed for at nyde godt af ægtefællens aktiver kunne medføre, at han intet kan udtage. Tilhører en del af bohavet en mand eller en kvinde, der lever sammen med skyldneren, kan fogedretten komme ud for den noget vanskelige opgave at skulle tage stilling til, hvorvidt forholdet har så fast en karakter, at skyldneren også i fremtiden kan regne med disse aktiver."

8. Retten til rådgivning, praktisk bistand, omsorg m.v.

Udviklingen inden for det sociale område har medført, at det offentlige i stigende grad stiller en række serviceydelser

til rådighed for borgerne. Reglerne herom rummes nu først og fremmest i bistandsloven.

I den nærmere udformning af reglerne herom – således i de cirkulærer, der er udfærdiget i forbindelse med bistandslovens ikrafttræden – henvises der ofte til den sociale klients familiesituation, f. eks. i cirkulære af 9. oktober 1975 om rådgivning og tilsyn efter bistandsloven og cirkulære af 29. sept. 1975 om praktisk bistand i hjemmet efter bistandsloven.

Herved sigtes der til den faktiske familiesituation, mens det er uden betydning om der foreligger vielsesattest eller ej.

Derimod har civilstanden stor betydning, når det drejer sig om retten til kontantydelser efter den sociale lovgivning og om betaling for ydelser efter bistandsloven, som ikke er gratis. Dette er udførligt behandlet i afsnit IV.5.

9. Behandlingen af sygdom, indgreb i legemet samt umyndiggørelse og lavværgemål.

9.1. Sindssyge

§ 2 i loven om sindssyge personers hospitalsophold (nr. 118 af 13. april 1938) tillægger den sindssyges nærmeste beføjelser og forpligtelser i forbindelse med spørgsmålet om tvangsindlæggelse. Udtrykket nærmeste er defineret i stk. 3. Foruden bl. a. ægtefællen omfatter det „de, hos hvem personen har til huse, eller hvem det ifølge de foreliggende omstændigheder påhviler at drage omsorg for personen."

Dette udtryk må også omfatte samlevere.

Som tilsynsværge skal om muligt beskikkes en person af den syges nærmeste pårørende, jfr. § 6.

Den personkreds, der efter § 9 kan begære udskrivning, – med ret til at få et afslag prøvet efter lovens regler – er

begrænset til indehavere af forældremyndighed, værge, lavværge, tilsynsværge, ægtefælle, myndige børn, forældre eller andre nære slægtninge.

9.2. Sterilisation

I sterilisationsloven af 1973 sidestilles ægtefælle og samlever i en række bestemmelser angående betingelserne for at få meddelt tilladelse til sterilisation i de tilfælde, hvor dette er nødvendigt. Ordet samlever er ikke nærmere defineret.

Der skal ikke under sagsbehandlingen indhentes erklæring fra en eventuel ægtefælle – altså heller ikke fra en samlever.

9.3. Svangerskabsafbrydelse

Også efter at adgangen til abort i princippet blev fri ved abortloven af 1973, er tilladelse dog i visse tilfælde fornøden, jfr. § 3. Ved afgørelsen skal der bl. a. tages hensyn til familiens boligmæssige, økonomiske og helbredsmæssige forhold. Ligesom efter den tidligere abortlov af 1970 dækker dette også familieforhold, der ikke bygger på vielsesattest.

Der skal ikke under sagsbehandlingen indhentes erklæring fra en eventuel ægtefælle – og altså heller ikke fra en samlever.

9.4. Umyndiggørelse og lavværgemål

Efter rpl. §§ 457 og 459, jfr. § 464 kan begæring om eller indsigelse mod umyndiggørelse og lavværgemål bl. a. fremsættes af den pågældendes ægtefælle, mens der ikke gælder en tilsvarende regel for samlevere. Disse må gå frem efter § 457, stk. 2, hvorefter det offentlige bør rejse sag, hvis dette må anses for rigtigt bl. a. på grundlag af oplysninger fra „slægt og venner".

10. Retsplejeregler

10.1. Domicilspørgsmål

U. 1974.192 H angik en amerikansk statsborger M, som i ca. 2 år boede i Danmark. Han samlevede med en dansk kvinde, med hvem han boede i en villa, som hun havde lejet for hans regning. Husstanden bestod derudover af hans mindreårige datter af et tidligere ægteskab samt et fællesbarn. Hans hustru, der boede i USA, opnåede at få udfærdiget en bidragsresolution mod ham, inden han forlod landet, og der blev i tiden derefter givet pålæg om løntilbageholdelse til det danske firma, hvor han stadig var ansat, ligesom der blev foretaget udpantning i hans bil. Ved dommen blev det statueret, at M havde haft en sådan tilknytning til Danmark, at der havde været hjemmel til at udfærdige bidragsresolutionen, og at denne kunne danne grundlag for inddrivelse også efter hans udrejse.

I kommentaren til dommen (U 1974 B.348) fremhæves det, at Højesteret ikke fandt anledning til at komme ind på det uklare domicilbegreb, men tog rent praktisk på spørgsmålet om, hvorvidt M havde haft en sådan tilknytning til landet, at bidragsmyndighederne her havde kompetence til at hjælpe hustruen.

10.2. Dørlukning, referatforbud

I henhold til rpl. § 29, stk. 4, nr. 1, kan der ske dørlukning i straffesager bl. a. for at undgå at tilføje sigtede eller hans nærmeste uforholdsmæssig stor lidelse.

Der gøres formentlig ikke forskel på ægtefæller og samlevere, og det samme gælder antagelig reglerne om referatforbud i § 31, stk. 3, der også anvender udtrykket nærmeste.

10.3. Forkyndelse

Efter rpl. § 157, stk. 1, kan forkyndelse på bopæl og opholdssted ske for personer, der hører til husstanden. Lovlig forkyndelse kan således også ske for fast samlever.

10.4. Vidnepligt

I rpl. § 171, stk. 1, om vidnefritagelse, der finder tilsvarende anvendelse på editionsfritagelse m. v., bestemmes, at en parts nærmeste ikke har pligt til at afgive forklaring som vidne.

Såvel ægtefæller som faste samlevere er omfattet heraf, jfr. bet. nr. 316/1962 om vidner s. 50.

10.5. Rettergangsfuldmagt

I henhold til rpl. § 260, stk. 2, kan der gives møde i en retssag bl. a. ved ægtefælle. Bestemmelsen anvendes ikke analogt på samlevere, jfr. U 1974.1066 Ø og U 1976.404 V.

Københavns byret har i anledning af den førstnævnte dom overfor justitsministeriet foreslået reglen ændret, således at en part, der ikke er repræsenteret af advokat, skal kunne give møde ved sine „nærmeste". Dommerforeningen har tiltrådt henvendelsen, hvorimod Advokatrådet har svaret, „at alt for løse regler i retsplejen, især med hensyn til forkyndelse og mødeadgang kan få uheldige konsekvenser for retsplejen i almindelighed og skabe usikkerhed for enkelte parter. Ved at imødekomme hensynet til nogle, risikerer man at skabe vanskelighed for andre."

Denne usikkerhed ville kunne undgås, hvis der blev givet en almindelig adgang for alle sagsøgte til *på første tægtedag* at lade give møde ved en fuldmægtig, der ikke er advokat. Herved ville man på den ene side kunne undgå, at retten bliver nødsaget til at afsige udeblivelsesdom i sager, hvor sagsøgte har vist, at han eller hun har indsigelser, og på den anden side vil ulempen for den sagsøgende kreditor blive meget begrænset.

10.6. Habilitetsregler

Efter rpl. § 60, nr. 2 og 3, og § 62 vedrørende dommere, der finder tilsvarende anvendelse på dommerfuldmægtige, meddommere, tolke o. s. v. er en dommer inhabil, bl. a. når han er *gift* med en af parterne, sigtede, rettergangsfuldmægtige m. v. Den vil næppe blive anvendt analogt, men en dommer har pligt til at vige sit sæde, når der foreligger omstændigheder, der er egnede til at vække tvivl om hans fuldstændige upartiskhed, jfr. § 62. Der foreligger således også inhabilitet, når det drejer sig om et samlivsforhold, der ikke bygger på vielsesattest.

Uden for rpl. findes der en række habilitetsbestemmelser, der henviser til habilitetsreglerne for dommere, se. f. eks. bek. nr. 352 af 11. juni 1976 om forretningsorden for butikstidsankenævnet. Et andet eksempel er bestemmelserne om revisornævnets forretningsorden.

Andre love har habilitetsbestemmelser, der er opbygget efter rpl.s system, men selvstændigt udformet. Det gælder således § 10 i lov nr. 186 af 4. juni 1964 om fremgangsmåden ved ekspropriation vedrørende fast ejendom.

Også inden for arbejdsretten gælder tilsvarende habilitetsprincipper, der vel i øvrigt også må antages at gælde som et almindeligt princip i dansk ret, jfr. herved også Per Jacobsen: Kollektiv arbejdsret, 2. udg. (1975) s. 387-88.

Der henvises i øvrigt til betænkningen Samliv og ægteskab s. 53-54. Af de der anførte regler skal særlig fremhæves § 10, stk. 2, i tinglysningsloven om vitterlighedsvidner, der fortolkes således, at en ægtefælle er inhabil til at optræde som vidne. Tilsvarende må formentlig gælde en samlever. Også arvelovens § 43, stk. 2, om betingelserne for at optræde som testamentsvidne har betydelig praktisk interesse.

Om ligsyn, se under 12.2.

11. Strafferet og strafferetspleje

Der er i straffeloven en række bestemmelser, der tillægger begrebet „nærmeste" betydning, således §§ 125, stk. 2, 141, stk. 2, 143 og 290, stk. 2.

Adskillige andre knytter virkningen til ægteskab, således flere bestemmelser i kapitel 23 om familieforhold. Det kan ikke antages, at disse bestemmelser kan anvendes analogt på samlivsforhold, således slet ikke § 208 om bigami. Det er fuldt lovligt at leve i fast samlivsforhold – også et helt ægteskabslignende –, selv om man er gift med en anden.

I de to højesteretsdomme 1970.477 og 1971.473 angående samleveres kønslige forhold til deres samleverskers mindreårige døtre, blev børnene anset for betroet de papirløse stedfædre til opdragelse, og forholdene henførtes under straffelovens § 223, stk. 1. En tilsvarende afgørelse findes i U 1975.285.

Om socialbedragerisager se afsnit IV.5.10., hvor det fremhæves, at der synes at være en tendens til at anvende betingede domme over for tiltalte, der svigagtigt har skjult, at de lever i samlivsforhold, jfr. således U 1973.1006.

Når familieforhold har betydning for strafudmåling, overvejelser om betinget straf m. v. må det antages, at samlivsforhold af fastere karakter behandles på samme måde som ægteskab.

Ifølge en række bestemmelser i rpl. indtræder en efterladt ægtefælle i den afdødes retsstilling. Det gælder § 719, stk. 2, (retten til privat påtale), § 941, stk. 1,3. pkt., (retten til anke af visse straffedomme), § 977, stk. 2, (retten til at begære genoptagelse) samt §§ 1018 e og 1018 m, stk. 5, (retten til erstatning for uforskyldt anholdelse eller fængsling). – Det kan næppe antages, at disse bestemmelser kan anvendes analogt til fordel for en efterladt samlever.

12. Spørgsmål, der opstår i forbindelse med dødsfald

12.1. Transplantation, obduktion i lægevidenskabeligt øjemed

I transplantationsloven af 1967 § 3, stk. 2, hedder det, at udtagelse af menneskeligt væv m. v. ikke må finde sted, såfremt afdøde eller hans nærmeste har udtalt sig derimod, eller såfremt indgreb af denne art må antages at stride imod den afdødes eller hans nærmestes livsopfattelse.

Bestemmelsen er kommenteret i bet. nr. 454/1967 s. 28-29. Udtrykket omfatter i hvert fald ægtefællen, men vil også efter omstændighederne, navnlig hvor afdøde ikke har efterladt ægtefælle, med hvem han har samlevet, forældre og børn, kunne omfatte bl. a. samlevere og forlovede.

En tilsvarende bestemmelse findes i § 4, stk. 2, om obduktion, som foretages i lægevidenskabeligt øjemed.

12.2. Ligsyn, retslægelig obduktion

Ved justitsministeriets cirkulæreskrivelser af 17. januar 1975 bestemtes det med hensyn til attester efter ligbrændingslovens § 3, stk. 2, at embedslægen skal foretage ligsyn, når afdøde hørte til den attestudstedende læges husstand. Tilsvarende regler gælder for alle dødsattester.

I § 2, stk. 5, i ligsynsloven af 1976 er der givet justitsministeren bemyndigelse til at fastsætte regler, hvorefter en læge ikke må foretage ligsyn af en afdød, som lægen har haft et særligt tilknytningsforhold til.

Der vil formentlig blive udstedt cirkulære eller bekendtgørelse med nærmere forskrifter i forbindelse med ligsynslovens ikrafttræden d. 1. april 1977.

Efter lovens § 8 kan afdødes nærmeste forlange en beslutning om retslægelig obduktion indbragt for retten.

Af bet. nr. 537/1969 s. 36 fremgår det, at der med ud-

trykket nærmeste sigtes til samme personkreds som i transplantationsloven.

12.3. Anmeldelse til skifteretten

Dødsfaldet skal uopholdeligt anmeldes til skifteretten. Efter skiftelovens § 1 påhviler anmeldelsespligten afdødes ægtefælle, „hvor sådan gives og er nærværende". Hvis dette ikke er tilfældet påhviler pligten eventuelle myndige arvinger og ellers den „hos hvem afdøde har været til huse, eller de myndige medlemmer af samme husstand."

Dette må indebære, at en samlever har anmeldelsespligt. § 2, stk. 2 og 3, i lov nr. 225 af 31. maj 1968 om anmeldelse af fødsler og dødsfald svarer i det væsentlige til skiftelovens § 1.

12.4. Begravelse og ligbrænding

Medens der tidligere ikke fandtes lovregler, der direkte regulerede spørgsmålet om, hvem der skulle træffe afgørelse om afdødes begravelse, er der nu indført regler herom i loven om begravelse og ligbrænding af 1975. Også her anvendes ordet „nærmeste", jfr. § 5, stk. 2, se også § 8, stk. 3, hvorefter en anmodning om foretagelse af begravelse eller ligbrænding skal efterkommes, med mindre en person, der stod afdøde nærmere, fremsætter et herfra afvigende ønske. Tvister skal indbringes for skifteretten, hvis kendelse ikke kan kæres, jfr. § 9, stk. 3. Også tvister om valg af gravsted afgøres efter denne regel.

Det fremgår af bet. nr. 688/1973, som ligger til grund for loven, at der med udtrykket nærmeste også er tænkt på samlivsforhold, jfr. således s. 61.

I cirkulære af 1. december 1975 om begravelse og ligbrænding anføres det, at ved afgørelsen af hvem der stod afdøde nærmest kan også andre forhold end ægteskab og slægtskabsforhold, såsom faste samlivsforhold, plejeforhold og lign., efter omstændighederne tages i betragtning.

III. Børn

1. Under samlivet

1.1. Børneloven af 1960 og anden personretlig lovgivning

Der har længe i den person-, familie- og arveretlige lovgivning været en klar tendens henimod ligestilling af børn født i og uden for ægteskab. Børneloven af 1960 er et led i denne udvikling.

Men der er stadig vigtige regler, som er forskellige for de to grupper.

Børn af papirløse parter er i juridisk forstand født uden for ægteskab, og med det stigende antal papirløse samlivsforhold har det uundgåeligt givet problemer, at disse børn omfattes af regler, der er udformet med henblik på børn, hvis forældre aldrig har boet sammen.

Særlig vigtigt er det, at faderskabet til barnet skal fastslås enten ved anerkendelse for en offentlig myndighed eller en retssag, samt at det er moderen, som er eneindehaver af forældremyndigheden og eneværge.

Det sker undertiden, at forældremyndigheden over et eller flere børn overføres til faderen med moderens samtykke, men der kan ikke gyldigt træffes aftale om, at forældrene skal udøve forældremyndighed og værgemål i fællesskab.

Barnet får moderens navn. Der skal en anmeldelse til, for at det kan få faderens navn (forudsat at faderskabet er fastslået).

Reglerne i børnelovens kapitel II om barnets privatretlige forsørgelse er ens for børn født i og uden for ægteskab.

Kun gifte personer kan adoptere sammen. Samlevende, der ønsker at adoptere, behandles som enlige, og den ene kan ikke adoptere den andens særbarn, således som det er muligt for en gift person, jfr. adoptionslovens § 5, stk. 1, 2. pkt.

Med hensyn til plejetilladelse oplyste socialministeriet i 1973 som svar på en forespørgsel fra Ægteskabsudvalget af 1969, at det var meget vanskeligt for enlige at opnå en sådan tilladelse, jfr. cirkulære af 28. juni 1966 om tilsyn med privat familiepleje, pkt. 14. Man tilføjede dog, at man syntes at være inde i en udvikling, der tydede på, at et fast samlivsforhold i visse tilfælde ville kunne få samme betydning for spørgsmålet om plejetilladelse som ægteskab, jfr. betænkningen Samliv og ægteskab, s. 72-73.

I socialministeriets cirkulære af 30. september 1975 om dag- og døgnpleje m. v. efter bistandsloven hedder det i pkt. 17, stk. 5, om betingelserne for at give plejetilladelse:

„Oplysningerne om ansøgernes økonomiske og ægteskabelige forhold samt om deres eventuelle flytninger må indgå i overvejelserne med hensyn til, om forholdene i ansøgernes hjem har en sådan stabilitet, at det er forsvarligt at lade et fremmed barn få ophold der."

1.2. Indfødsret

Efter indfødsretsloven erhverver et barn født uden for ægteskab sin danske moders indfødsret mens et ægtebarn erhverver faderens indfødsret. Disse regler spiller en ikke ringe rolle for danske kvinders overvejelser om, hvorvidt de vil indgå ægteskab med udenlandske samlevere.

1.3. Skole m. v.

§ 46, stk. 1. i folkeskoleloven af 1975 bestemmer, at forældrenes rettigheder efter en række nærmere angivne paragraffer i loven samt efter de i medfør af loven givne regler tilkommer forældremyndighedens indehaver.

Det er dog forældremyndighedens indehaver *eller den, der faktisk sørger for barnet*, som skal medvirke til, at barnet opfylder undervisningspligten, jfr. folkeskolelovens § 35.

Efter skolestyrelsesloven af 1970 § 10, stk. 2, er det forældremyndigheden, som er afgørende for valgret og valgbarhed til skolenævn. De papirløse fædre har således ikke mulighed for at være aktive i skoledemokratiet. Det samme gælder iøvrigt plejeforældre og stedforældre.

Der foregår for tiden overvejelser om disse problemer.

1.4. Børne- og ungdomsforsorg

Bistandslovens regler om foranstaltninger over for børn og unge giver i vidt omfang forskrifter om, at de sociale myndigheder skal samarbejde med forældremyndighedens indehaver(e), indhente deres samtykke m. v., jfr. de tilsvarende regler i den nu ophævede børne- og ungdomsforsorgslov.

I praksis modificeres disse principper dog, som anført af socialstyrelsen i dens svar på en forespørgsel fra Justitsministeriets ægteskabsudvalg, jfr. herom betænkningen Samliv og ægteskab s. 74. I realiteten anlægger man en helhedsvurdering af barnets situation, og de involverede myndigheder tager derfor i praksis hensyn til hjemmets forhold uanset om forældremyndighedens indehaver er enlig eller samlever med faderen/moderen eller en anden. Lige så vel som man ved spørgsmålet om hjælpeforanstaltninger over for børn af samlevende forældre ser på forældrenes situation, lige så vel foretages der ved spørgsmål om hjælp til en ugift forsørger en bedømmelse af, hvilken form for samlivsforhold der er tale om, og hvilken betydning det har for barnet.

Når der forhandles om hjælpeforanstaltninger over for et barn, er forældremyndighedens indehaver berettiget til at søge bistand hos tredjemand, der kan give møde for socialudvalget. Dette giver forældremyndighedens indehaver mulighed for at tage den anden af de biologiske forældre eller en anden samlever med til sådanne møder.

1.5. Andre bestemmelser, der knytter retsvirkninger til forældremyndighed

Som eksempler kan nævnes børnetilskudslovens §§ 2 og 3 samt 11 og § 21 i bek. nr. 346 af 22. juni 1973, der bestemmer, at familiemedlemmer til en EF-borger, som er under

16 år, og som har fast bopæl hos forældremyndighedens indehaver, er fritaget for opholdsbevis og opholdstilladelse.

Og efter menighedsrådslovens § 5, stk. 4, er det forældremyndighedens indehaver, der fremsætter begæring om barnets optagelse i og udmeldelse af folkekirken.

1.6. Nogle eksempler på ligebehandling af børn født i og uden for ægteskab

Efter en ændring af børnetilskudsloven i 1973 udbetales der principielt samme børnetilskud, hvad enten de samlevende forældre er gift eller ikke.

Der fastsættes efter justitsministeriets praksis ikke børnebidrag efter børnelovens § 14, stk. 1, i tilfælde, hvor barnets fader eller moder samlever.

Retten til efter børnetilskudslovens § 21 at kræve bidrag forudbetalt af det offentlige er ens for børn i og uden for ægteskab.

Når forældrene samlever, kan erlagte underholdsbidrag til børn, der bor i det fælles hjem, ikke fradrages i den skattepligtige indtægt, hvad enten det drejer sig om børn i eller uden for ægteskab.

2. Samlivsophævelse

Der er ikke mulighed for at træffe bestemmelse om overførelse af forældremyndigheden i forbindelse med samlivsophævelse. Det gælder også den situation, hvor moderen *under* samlivet har medvirket til, at forældremyndigheden er blevet overført til faderen.

I 1969 blev myndighedslovens § 27, stk. 2, ændret, således at der nu er mulighed for, at der kan tillægges faderen samkvemsret. Betingelsen er, at det er foreneligt med barnets tarv, og at særlige omstændigheder, herunder navnlig faderens hidtidige forbindelse med barnet, taler derfor.

Ifølge motiverne vil det bl. a. være rimeligt at tillægge faderen samkvemsret i tilfælde, hvor han og barnemoderen i en længere periode har levet sammen i et ægteskabslignende forhold, eller undtagelsesvis hvor der på anden måde har været en nær eller hyppig kontakt mellem faderen og barnet.

I de tilfælde, hvor moderen har medvirket til at forældremyndigheden er blevet overdraget til faderen, vil man formentlig kunne anvende analogien af myndighedslovens § 27, stk. 1, som bestemmer, at den af et ægtebarns forældre, som ikke har forældremyndigheden over barnet, har ret til samkvem med det. Spørgsmålet har dog ikke foreligget til afgørelse.

Ved en lovændring i 1972 blev myndighedslovens § 28 affattet således, at fædre til børn uden for ægteskab kan få tillagt forældremyndigheden, hvis moderen har givet samtykke til bortadoption til en anden end hendes ægtefælle. Det er en forudsætning, at det er foreneligt med barnets tarv, og at særlige omstændigheder, herunder navnlig faderens hidtidige forbindelse med barnet, taler derfor.

Efter § 13 i adoptionsloven af 1972 er retsstillingen i øvrigt den, at hvis moderen ønsker at bortadoptere barnet, skal der indhentes en erklæring fra faderen. Der kræves derimod ikke et *samtykke* fra faderen.

Som anført i betænkningen Samliv og ægteskab s. 77, har justitsministeriet i sin besvarelse af en forespørgsel fra Ægteskabsudvalget af 1969 oplyst, at betydningen af, at barnets forældre har levet i et ægteskabslignende forhold, viser sig med hensyn til den vægt, som de adoptionsbevilgende myndigheder tillægger en negativ erklæring fra faderen. Efter at han nu har fået mulighed for at få tillagt samkvemsret, kan en negativ erklæring medføre, at der meddeles afslag på adoptionsbevilling.

Spørgsmålet blev kommenteret af Justitsministeriets

adoptionsudvalg i bet. nr. 624/1971 s. 29, hvor man bl. a. fremhæver den betydning, man må tillægge faderens mulighed for at få samkvemsret. Udvalget gik ind for den oven for beskrevne praksis.

3. Retsstillingen efter dødsfald

3.1. Forældremyndighed og værgemål

Hvis faderen dør, opstår der ingen retlige problemer.

Er det derimod moderen, som dør, må faderen søge om forældremyndigheden i medfør af myndighedslovens § 28, stk. 3.

I praksis vil det være af betydning, hvis moderen har sørget for at efterlade sig en begrundet erklæring om, at hun anser det for bedst stemmende med barnets tarv, at forældremyndigheden tillægges faderen.

3.2. Arv og arveafgift

På disse områder er der fuld ligestilling mellem børn født i og uden for ægteskab.

Drejer det sig om særbørn, er arveafgiftsreglerne mere gunstige, når der foreligger ægteskab, idet de fordelagtige regler, som gælder vedrørende stedbørn, kun gælder *ægtefællens* særbørn.

Men reglen i arveafgiftslovens § 3, stk. 5, om adgang til at bevilge arveafgiftsnedsættelse, bl. a. når arvingen er et plejebarn af afdøde, er i 1972 ændret således, at nedsættelse ikke alene kan bevilges, når der foreligger et egentligt plejebarnsforhold, men også når arvingen har opholdt sig i arveladerens hjem sammen med en af sine forældre, uden at denne har været gift med arveladeren.

Nedsættelsen kan dog kun forventes, hvis arvingen i den største del af barnealderen har haft fast ophold i arveladerens hjem, eller, hvor forholdet først er begyndt i den sidste

del af barnealderen, kun hvis det har varet en væsentlig tid ud over denne.

3.3. Livsforsikring

Forsikringsaftalelovens § 105, stk. 3, – om forståelsen af klausuler, hvorved en forsikringstager har indsat sine børn som begunstiget i en kapitalforsikring – må antages også at sigte til børn født uden for ægteskab, jfr. en udtalelse fra Statsanstalten for Livsforsikring til Ægteskabsudvalget af 1969 (Samliv og ægteskab, s. 78).

Statsanstalten har endvidere oplyst, at efter administrativ praksis er gruppelivaftalerne udformet således, at børn uden for ægteskab ikke giver ret til børnetillæg til forsikringssummen.

3.4. Erstatning for tab af forsørger

Både børn i og uden for ægteskab kan få tilkendt erstatning for tab af forsørger, jfr. s. 11 i bet. nr. 679/1973 om erstatning for tab ved personskade og tab af forsørger.

Spørgsmålet har været fremme såvel i U 1972.647 som i en utrykt Østre Landsrets dom af 29. juni 1973 (5. afd. 66/1972). I begge sager fik børn på under 1 år tillagt en erstatning på 35.000 kr. i anledning af en papirløs faders død.

3.5. Efterindtægt og pension

Regler om efterløn og efterindtægt, der er hjemlet i forskellige love, bl. a. funktionærloven og tjenestemandspensionsloven, er sædvanligvis opbygget således, at børnene kun får ret til efterindtægt, hvis der ikke efterlades en ægtefælle. Der sondres normalt ikke mellem børn født i og uden for ægteskab.

I tjenestemandspensionsordningen og de ordninger, som er opbygget efter dennes mønster, er der pensionsmæssigt ligestilling mellem børn født i og uden for ægteskab.

III.3.5.

Det samme må antages normalt at gælde i private pensionsordninger.

IV. Den juridiske regulering af det papirløse pars økonomiske problemer

1. Indledende bemærkninger

I dette afsnit behandles de områder, hvor en økonomisk interesse eller en økonomisk vurdering direkte eller indirekte får betydning ved bedømmelsen af de ugifte pars retsstilling i deres indbyrdes forhold eller i forholdet til omverdenen, og det ganske uanset om det pågældende område efter sædvanlig terminologi kan betegnes som privatretligt eller ikke.

Der er to grunde til denne inddeling af stoffet.

For det første er det med de seneste års samfundsudvikling vanskeligt at få et tilfredsstillende overblik over en families økonomisk/juridiske situation med mindre man foruden privatretten også inddrager områder fra den offentlige ret, ikke mindst social-, skatte- og boliglovgivningen.

Hertil kommer for det andet, at det ved overvejelserne om hvordan fremtidige retsregler bør udformes, formentlig vil vise sig hensigtsmæssigt at sondre mellem de områder, hvor de økonomiske aspekter spiller en betydelig rolle, og de felter, hvor retsreglerne kan udformes med hensyntagen først og fremmest til familiegruppens personlige forhold.

Afsnit 2. angår dog i overvejende grad privatretlige relationer, mens afsnittene 3.-6. fortrinsvis beskæftiger sig med offentligretlig lovgivning.

Om retsstillingen i dag for de papirløse par på de områder, som behandles i nærværende afsnit, kan det siges, at det er meget almindeligt, at de ikke omfattes af samme regler som ægtepar. Det må endvidere understreges, at regler, der gælder for gifte par – herunder den egentlige ægteskabslovgivning – ikke *generelt* kan anvendes analogt på ikkegifte par, end ikke på par, der lever i egentlig ægteskabs-

lignende forhold. For sociallovgivningens vedkommende er dette klart udtrykt s. 35 i Bilag til beretning fra Folketingets socialudvalg angående forslaget til bistandsloven (blad 831/1972-73).

Også analogislutninger i konkrete situationer er sjældne, og man bør utvivlsomt udvise betydelig tilbageholdenhed i hvert fald i de tilfælde, hvor det drejer sig om retsforhold mellem en tredjemand og en part i et fast samlivsforhold, og det uanset om analogisk anvendelse af en retsregel vil være til skade for tredjemand eller for parterne i samlivsforholdet.

Samme synspunkter ligger formentlig bag Jørgen Nørgaards bemærkninger angående analogisk anvendelse af konkurslovens § 28 i Fuldmægtigen 1973 s. 80 – en anmeldelse af Tillæg til konkursloven 1972, hvor Mogens Munch s. 125 udtrykker sympati for at anvende denne afkræftelsesregel på samlivsforhold, der har varet en årrække.

Nørgaard bemærker hertil, at domstolene efter hans opfattelse afgjort vil vige tilbage for at anvende § 28 i disse tilfælde, og at denne tilbageholdenhed vil være velbegrundet. Han fortsætter:

„Problemet om den retlige vurdering af de faste samlivsforhold bør kun i ganske oplagte tilfælde løses ved analogislutninger fra lovbestemmelser, ved hvis tilblivelse problemet overhovedet ikke forelå."

Den norske Højesteret har dog anvendt en bestemmelse i forsikringsaftaleloven analogt til fordel for forsikringsselskabet, jfr. afsnit 2.6.1.5.

Det er nok mere nærliggende at anvende analogier eller ensartede principper, når det drejer sig om parternes indbyrdes forhold, i hvert fald når tvisten angår det økonomiske opgør i forbindelse med samlivsophævelsen. Der kan her også henvises til, at Socialforskningsinstituttets ægte-

skabsundersøgelse, som nævnt i afsnit I.3.2., viser, at der også hos de ikke-gifte par er bred tilslutning til fællesskabssynspunkter på det økonomiske område.

Som det fremgår af de efterfølgende afsnit, har domstolene imidlertid også været ret tilbageholdende med at anvende analogislutninger på disse områder. Det forekommer dog.

Som et ældre eksempel kan nævnes U 1934.1138. Det drejede sig imidlertid her om et par, der under en væsentlig del af samlivet i god tro anså sig for gift. Under disse omstændigheder fandtes den nærmeste analogi for opløsning af deres bo at være reglerne om deling i tilfælde af skilsmisse.

Fra den nyere praksis må det særlig fremhæves, at Højesteret i en sag om et gældsbrev, der blev gjort gældende, efter at et papirløst par havde ophævet samlivet, afgjorde sagen, som om der havde foreligget et ægteskab med særeje, U 1972.751 og navnlig kommentaren U 1972 B.250-51, jfr. afsnit 2.5.3.7. og 9.

Men i en tvist af en anden type nægtede Højesteret meget kategorisk at sidestille ægteskab med samlivsforhold, se dommene U 1960.546 og 549, der drejede sig om bortfald af hustrubidrag på grund af bidragsberettigedes samliv med en anden mand.

Østre Landsret havde i begge sagerne udtalt, at der måtte gives de bidragspligtige mænd medhold i, at det måtte være en følge af princippet i den daværende ægteskabslovs § 69, at bidragspligten suspenderedes, sålænge der mellem den bidragsberettigede og en anden mand bestod et forhold, der – bortset fra vielsen – i det store og hele i sit indre og ydre præg svarer til et ægteskabeligt forhold.

I højesteretsdommene udtaltes det derimod, at ægteskabslovens § 69, stk. 2, under hensyn til den afgørende retlige forskel mellem ægteskab og uægteskabeligt samliv, herunder også, at et sådant samliv ikke medfører forsørgelsespligt for nogen af parterne, ikke kunne anvendes analogisk på uægteskabeligt samliv, i hvert fald bort-

set fra ganske ekstraordinære tilfælde.
Dommene er kommenteret i TfR 1961 s. 73 ff.

2. Privatretlige regler om samlivsforholdets økonomiske retsvirkninger

2.1. Indledende bemærkninger

Dette underafsnit behandler de spørgsmål, der, når de angår ægtefæller, først og fremmest reguleres gennem ægteskabslovgivningen og den dermed beslægtede lovgvining.

Det drejer sig om problemer, der i *første række* kommer frem, når et parforhold opløses. Dette præger fremstillingen i de efterfølgende afsnit. Men det er nyttigt – og i mange tilfælde nødvendigt – at sammenholde stillingen *under* samlivet med stillingen i opløsningssituationen. Man får ikke fuldt overblik over denne situation uden at have klarhed over f. eks. forsørgelsesproblemerne, ejerforholdene og gældsansvaret, mens samlivet endnu består.

Som nævnt i afsnit 1. kan man ikke drage en almindelig analogi fra den familieretlige lovgivning til de ugifte pars retlige situation, og man bør være varsom med at drage analogier selv på mere afgrænsede områder.

Udgangspunktet er derfor, at to personer, der samlever med hinanden, er stillet ganske som to ugifte personer, således at deres økonomiske problemer – i det indbyrdes forhold og i forholdet til tredjemand – må løses efter formuerettens almindelige grundsætninger, jfr. herved også den vigtige artikel af B. Bengtsson: Om äktenskapsliknande samliv, Festskrift til Arnholm. Nordisk Gjenklang, 1969, s. 645 ff., (herefter citeret som Bengtsson).

Det nære personlige forhold mellem parterne påvirker dog i en række relationer de resultater, man når frem til, hvilket ikke er ganske problemfrit, jfr. herved også Bengtsson s. 651:

„Över huvud taget får man nog räkna med en viss olust hos domstolarna att anlägga strikt förmögenhetsrättsliga synpunkter på dessa ömtåliga förhållanden, där resonemang i juridiska kategorier riskerar att te sig lätt komiska för lekmannens oförvillade blick."

Domstolene er imidlertid uanset denne ulyst mere og mere blevet tvunget til at anvende formueretlige grundsætninger. Det skyldes det stigende antal ugifte par, men utvivlsomt også, at parrene har flere værdier mellem hænderne end tidligere. Da jeg for ca. 15 år siden havde min første sag om et papirløst opgør, var parterne, der begge havde lønindtægter på et gennemsnitsniveau for den københavnske arbejderbefolkning, stort set lige så besiddelsesløse, som da de flyttede sammen i mandens lejlighed ca. 8 år tidligere. Dog ejede manden nu en brugt bil, og sagen angik den kvindelige parts krav om en andel i dennes værdi. I dag er situationen ændret. Sagerne angår betydelige værdier, selv når det drejer sig om korte samliv og unge par uden særlig høje indtægter, jfr. herved også oplysningerne om de unge pars økonomiske forhold i afsnit I.3.2.

På ét punkt har billedet dog ikke ændret sig. Der er stadig en overvejende tendens til, at opsparing – kontant eller i varige forbrugsgoder – sker i mandens navn. Men gældsætningen er tit foretaget overvejende af kvinden. Hvis der har været en fuldstændig integration af de to parters økonomi, kan der derfor meget let være opstået en situation, hvor det både er juridisk korrekt og i overensstemmelse med danske – og nordiske – retstraditioner, at domstolen forsøger at bringe en vis balance i tingene ved at tage formueretlige regler og principper i anvendelse både ved det økonomiske opgør og på andre områder. Det er dog mest på det førstnævnte område, at der foreligger domspraksis. Denne har dog endnu ikke skabt afklaring af en række centrale spørgsmål, herunder vedrørende samejereglernes anvendelse på papirløse par. Da situationen er endnu mere

uafklaret på andre områder, er fremstillingen i de efterfølgende afsnit uundgåeligt behæftet med en betydelig usikkerhed, der kunne have givet anledning til anvendelse af ordet „formentlig" og variationer deraf endnu tiere, end det er tilfældet.

2.2. Det økonomiske ansvar for familiens dagligliv under samlivet

2.2.1. Underholdsydelser

Efter § 2 i retsvirkningsloven påhviler det mand og hustru gennem pengeydelse, gennem virksomhed i hjemmet eller på anden måde at bidrage, hver efter sin evne, til at skaffe familien det underhold, som efter ægtefællernes livsvilkår må anses for passende. Til underholdet henregnes, hvad der udkræves til husholdningen og børnenes opdragelse samt til dækning af hver ægtefælles særlige behov. Bengtsson antager (s. 655), at bestemmelsen giver hver af ægtefællerne ret til samme levestandard i hjemmet, og tilsvarende må gælde efter dansk ret.

Ægtefællerne har således i medfør af selve loven et gensidigt ansvar for familiens økonomi og for løsningen af en række praktiske omsorgsopgaver, der er af grundlæggende betydning for familielivet. Ansvaret gælder ikke alene i forhold til eventuelle børn, *men også imellem ægtefællerne selv*.

Lovens § 3 giver i tilslutning til disse regler forskrifter om, hvordan en ægtefælle, der udelukkende eller i overvejende grad yder sit bidrag til forsørgelsen ved pengeydelser, skal stille midler til rådighed for den ægtefælle, der udelukkende eller i overvejende grad opfylder sin forsørgelsespligt ved arbejde for de andre familiemedlemmer.

Når det drejer sig om forsørgelsespligten over for *børn*,

gør børnelovens § 13 ingen forskel på gifte og ikke-gifte forældre.

Men de *voksne* medlemmer af en papirløs familie har ingen gensidig privatretlig forsørgelsespligt, og § 3 finder ikke anvendelse.

I den nordiske debat om reform af ægteskabslovgivningen er der fra adskillige sider rejst spørgsmål om at ændre forsørgelsesreglerne for gifte par. Det er navnlig blevet gjort gældende, at man bør afskaffe forsørgelsespligten mellem ægtefællerne indbyrdes og kun bevare den i forholdet mellem forældrene og de mindreårige børn, jfr. herved også Nordisk Råds rekommendation af 19. februar 1973 om forsørgerbegrebet, hvori det bl. a. fremhæves, at man bør knytte forsørgeransvaret *til børnene.*

Hvis der gennemføres ændring af ægteskabslovgivningen efter disse retningslinier, vil der fremtidig gælde ens regler for gifte og ikke-gifte par, når det drejer sig om underholdspligt under et bestående samliv.

Det danske ægteskabsudvalg af 1969 har endnu ikke taget endelig stilling til spørgsmålet om ægtefællernes økonomiske ansvar over for hinanden under samlivet. I udvalgets betænkning nr. 4 (719/1974) udtales det dog (s. 15), at det er den foreløbige opfattelse, at den gensidige forsørgelsespligt under ægteskabet bør bevares.

Man har dog samtidig understreget, at man er opmærksom på, at den gældende regel – § 2 i retsvirkningsloven fra 1925 – i den mellemliggende tid er blevet stærkt modificeret af den stigende tendens, der har været i den sociale lovgivning til, at udgifter og arbejdsopgaver, der ligger uden for en families normale økonomiske eller praktiske evne, overtages af det offentlige. Man har ligeledes fremhævet, at man er opmærksom på, at en ophævelse af forsørgelsespligten for en umiddelbar betragtning vil betyde, at mange ægtefæller – især hjemmearbejdende kvinder – i væsentlig videre omfang end i dag vil blive berettiget til ydelser efter sociallovgiv-

ningen uden hensyn til deres mænds indtægter, ligesom det vil blive nødvendigt at udbygge sociale sikringsordninger på flere områder. En ophævelse af forsørgelsespligten vil altså få økonomiske og fordelingspolitiske følger, som man foreslår nærmere undersøgt, inden man eventuelt overvejer at ophæve forsørgelsespligten.

Man må på denne baggrund anse det for temmelig sandsynligt, at der også i fremtiden vil gælde en gensidig forsørgelsespligt mellem ægtefællerne, *når det drejer sig om ansvaret for familiens dagligdag* – om tag over hovedet, mad på bordet og klæder på kroppen.

Det store antal samlevende par indretter sig rent praktisk på samme måde som ægtepar og påtager sig således rent faktisk et tilsvarende ansvar for familiens bolig, mad og klæder. Men de gør det altså uden at have en pligt dertil, med mindre de undtagelsesvis har indgået en udtrykkelig aftale. Det kan nemlig som foran anført ikke antages, at retsvirkningslovens §§ 2 og 3 gælder analogt, end ikke når det drejer sig om et par, der lever i et egentligt ægteskabslignende samliv.

Den *direkte* betydning af den manglende privatretlige forsørgelsespligt mellem ikke-gifte personer, der samlever, er formentlig ringe i hvert fald inden for privatrettens område. Bengtsson antager nemlig (s. 659), at rundhåndede underholdsydelser, der overstiger værdien af den anden parts indsats, stort set må behandles efter samme grundsætninger som underholdsydelser mellem gifte, således at de normalt må bedømmes som fuldbyrdede gaver, der ikke kan kræves tilbage, heller ikke ved samlivsophævelse. Dette må også gælde i dansk ret. En tilsvarende tankegang er da også en del af begrundelsen for den i afsnit 2.4. nærmere refererede Østre Landsrets dom af 19. juni 1975. Den drejede sig om en kvinde, der efter knap 1 års samliv afkrævede den tidligere samlever et beløb, idet hun gjorde gældende, at hun havde ydet væsentlig mere end han under

samlivet, og at forudsætningerne for denne merydelse var bristet med samlivsophævelsen. Samleveren blev frifundet, idet retten ikke fandt det godtgjort, at der forelå sådanne ganske særlige omstændigheder, at der var grundlag for nu at pålægge ham at godtgøre hende nogen af de ydelser, som hun havde udredet i den periode, hvor parterne havde fælles hjem og sammenblandet økonomi.

Efter de statistiske oplysninger, som er gengivet i afsnit I.3.2., må det antages, at der er færre hjemmearbejdende husmødre blandt kvinder, som lever i faste samlivsforhold, end blandt gifte kvinder. Men de findes. Den indsats, som ydes af en papirløs husmoder, vil formentlig i privatretten blive tillagt samme økonomiske værdi som i retsvirkningslovens § 2, hvilket betyder, at den kvinde, der passer hjem og børn, mens manden skaffer de fornødne kontanter, ikke har anledning til at betragte mandens underholdsydelser som velgørenhed, selv om han ikke har privatretlig forsørgelsespligt. Det sker da også, at dette synspunkt bliver understreget i aftaler mellem papirløse parter.

Den manglende privatretlige underholdspligt vil dog ofte betyde, at en underholdsydelse til en samlever uden egen indtægt bliver anset som indkomstskattepligtig, jfr. afsnit 4.3.1.

Det har en meget stor praktisk betydning, at bistandslovens regler om offentlig forsørgelsespligt mellem ægtefæller – dens § 6 – følger ægteskabslovgivningens mønster, og at man fra socialministeriets side fastholder, at der heller ikke på dette område kan finde analogisk anvendelse sted. Det medfører, at personer, der samlever uden at være gift, – også når der er fælles børn – i en række tilfælde får ret til kontant bistandshjælp i situationer, hvor en gift person i samme situation vil få afslag eller i hvert fald kun vil få udbetalt en lavere ydelse, se nærmere herom afsnit 5.3.

Herved kan spørgsmålet om de voksne familiemedlemmers indbyrdes underholdspligt også få betydning for strafferetten, nemlig ved behandlingen af de såkaldte dyneløftersager, jfr. afsnit 5.10.

2.2.2. Ansvar for husholdningsgæld og lign.

Retsvirkningslovens § 11 har nær sammenhæng med reglerne om ægtefællers underholdspligt. Det gælder ikke mindst dens hovedbestemmelse om retten til på begge ægtefællers ansvar at foretage sædvanlige retshandeler til fyldestgørelse af den daglige husholdnings eller børnenes fornødenheder.

Bortset fra spørgsmålet om særlige udgifter til børnene – og her har begge ægtefæller forsørgelsespligt efter børneloven – drejer bestemmelsen sig om muligheden for at finansiere *familiens fælles forbrug i den daglige husholdning* ved kreditkøb på en sådan måde, at familiens voksne medlemmer kommer til at hæfte for gælden, uanset hvem der har foretaget indkøbet. Den er af betydelig praktisk interesse og påberåbes ofte i inkassosager af tredjemand – den handlende, der i kraft af denne regel beskyttes imod, at et familiemedlem, der direkte eller indirekte har nydt godt af forbruget af varen, skulle kunne skubbe det økonomiske ansvar fra sig. Men § 11 har også stor praktisk betydning for den, der har foretaget indkøbet. Det må herved erindres, at det selv efter de betydelige ændringer, der i den senere tid er sket i kvindens stilling, oftest er hende, der foretager husholdningsindkøbene, og oftest er hende, der er den økonomisk svagere part.

§ 11, stk. 1, 2. pkt. indeholder jo imidlertid også en regel angående et voksent familiemedlems særlige forbrug – hustruens ret til på mandens ansvar at foretage retshandeler til fyldestgørelse af sit særlige behov, herunder foretage rimelige indkøb af tøj m. v.

Såvel Ægteskabsudvalget af 1957 som Ægteskabsudvalget af 1969 har overvejet at foreslå denne særbestemmelse afskaffet under hensyn til kvindernes ændrede stilling. Overvejelserne er dog endt i, at man af hensyn til de hjemmearbejdende hustruer ikke har ment at burde opgive man-

dens hæftelse. Derimod foreslås reglen udvidet til at gælde begge ægtefællers særlige behov.

Det kan næppe antages, at retsvirkningslovens § 11 kan anvendes analogt på ikke-gifte pars indkøb, cfr. dog Ernst Andersen, Familieret, 3. udg. (herefter citeret som Ernst Andersen) s. 228. Navnlig kan det slet ikke antages, at den særlige forældelsesregel i lovens § 26 vil kunne finde anvendelse på papirløse par.

Derimod vil man som oftest kunne nå til samme praktiske resultat som efter § 11 ved anvendelse af almindelige formueretlige grundsætninger, ikke mindst fuldmagtsreglerne, jfr. også Bengtsson s. 661-62. Det gælder naturligvis først og fremmest egentlig ægteskabslignende samliv, men også andre samlivsforhold med økonomisk fællesskab, og *især* når det drejer sig om kreditindkøb til *fælles dagligt forbrug*, se herved også Bengtsson s. 662: „vad som faller klart inom hemlivets område." Hvis familiens ene- eller hovedpengeforsørger har vidst eller burdet vide, at indkøb til den daglige husførelse blev foretaget på kredit, vil det som oftest være rimeligt at fortolke hans eller hendes optræden som en stiltiende fuldmagt til den anden. Dette behøver ikke nødvendigvis at medføre, at den indkøbende part *udelukkende* anses som fuldmægtig. Det må afgøres efter en konkret fortolkning, og denne vil formentlig ret ofte føre til, at den indkøbende part må antages at have optrådt dels på egne vegne, dels som fuldmægtig for den anden, således at begge hæfter, og begge er undergivet dansk rets almindelige forældelsesregler.

En konkret fortolkning vil nok sjældnere føre til ansvar, når det drejer sig om indkøb til den ene parts særlige behov. Men det er naturligvis ikke udelukket, jfr. herved også U 1930.540, hvor den mandlige part i et ægteskabslignende samlivsforhold blev dømt til at betale for den kvindelige parts udgifter til lægehjælp og røntgenbilleder. Tvisten op-

stod her – som det også sædvanligvis er tilfældet med sager, hvor § 11 påberåbes – ved at manden nægtede at betale regninger, der først blev givet til inkasso *efter* samlivets ophævelse. I landsrettens præmisser nævnes det – blandt andre faktorer – at sagsøgte var bekendt med, at hun i forholdet til lægen anvendte hans efternavn og i øvrigt optrådte som hans hustru, at han selv havde opfordret hende til at søge lægehjælp, og at han tidligere havde betalt andre lægeregninger for hende.

2.3. Underhold efter samlivets opløsning

Ægteskabslovgivningens regler om underholdspligt efter samlivets ophør og særlig ved separation og skilsmisse – som Ægteskabsudvalget af 1969 har foreslået bevaret, om end med visse ændringer – gælder ikke analogt for papirløse par, selv ikke når et forhold må karakteriseres som ægteskabslignende, eller når den ene part (oftest den kvindelige) har opgivet erhvervsarbejde for at passe fællesbørn og hjem. Der er end ikke mulighed for at tillægge en omstillingsydelse i den sidstnævnte situation, bortset fra den (formentlig helt teoretiske situation), at der skulle foreligge et erstatningsbegrundende forhold. Heller ikke § 56 i ægteskabsloven af 1969 (urimeligt-ringe reglen), som har hjulpet mange hustruer i gang efter et særejeægteskabs sammenbrud, kan anvendes analogt, jfr. Ernst Andersen s. 229.

Muligheden for at træffe aftale om underholdspligt behandles i 2.5.3.3.

Bistandslovens regler om forbigående hjælp – lovens § 37 – nævner særlig den situation, at samlivet med ægtefællen ophører. Ophør af et papirløst samliv falder imidlertid ind under bestemmelsens udtryk „andre ændringer i sine forhold". Om der vil blive udbetalt hjælp, afhænger af trangssituationens karakter, ikke af om samlivsforholdet har bygget på en vielsesattest eller ej.

2.4. Økonomiske problemer, der særlig opstår i anledning af kortvarige samlivsforhold

Det er i og for sig ikke nødvendigt, at udskille problemerne i de kortvarige samlivsforhold til særlig behandling. Også for de mere langvarige samlivsforhold er det af central betydning at diskutere, i hvilket omfang formuerettens regler kan finde anvendelse.

Det er derfor mere praktiske overvejelser, der har ført til at trække de korte samlivsforhold frem i et særligt afsnit.

Således hævdes det ofte, at regler angående papirløse parforhold kan begrænses til parforhold, der har varet en vis tid – i Socialistisk Folkepartis lovforslag fra 1968 var der således tale om en treårsgrænse. På denne baggrund og på baggrund af de mange kortvarige prøveægteskaber, jfr. I.3.2., kan der være anledning til at understrege, at en del af de tilfælde, hvor parterne – eller i hvert fald den ene af dem – føler behov for juridisk bistand, angår situationer, der opstår tidligt i samlivet. Et eksempel herpå er den under 2.5.2.4. nævnte dom af 11. december 1974, hvor den kvindelige part optog et efter sine økonomiske forhold meget betydeligt lån til finansiering af en fælles erhvervsvirksomhed, og efter samlivsophævelsen kom i fare for at måtte afhænde sin bolig, fordi hun nu var alene om at afdrage på gælden. Hertil kommer, at der i praksis synes at være nogen forskel på de kortvarige og de langvarige parforholds problemer.

Det er således navnlig, når et parforhold opløses efter kort tid, at den ene part påberåber sig, at forholdene omkring *selve samlivsetableringen* har ført til økonomiske tab for ham eller hende.

Som eksempel kan nævnes, at det er forekommet, at en person, der stod over for at påbegynde et prøveægteskab, har solgt et parcelhus med lave årlige udgifter eller har opsagt en billig lejlighed for at flytte hen hos den anden. Det

er også forekommet, at en part har opsagt fast arbejde med pensionsordning, særlig når parterne ikke før etableringen af samlivet boede i samme by. Ophæves samlivet efter kort tid, og særlig når det ophæves på foranledning af den anden part, er det strengt taget ikke overraskende, at den, der således har lidt et betydeligt direkte eller indirekte økonomisk tab spørger, om det er rigtigt, at han eller hun skal være ene om at bære dette tab.

Formodentlig vil en del af disse tilfælde blive ordnet ud fra rene rimelighedsbetragtninger, fordi den anden part rent faktisk finder det ret og billigt, at man deler den økonomiske smerte. Men skal spørgsmålet afgøres ud fra juridiske synspunkter, er der som oftest næppe noget at gøre. Erstatningssynspunkter vil almindeligvis ikke kunne føre frem, idet man jo normalt må gå ud fra, at begge har håbet, at prøvetiden ville falde gunstigt ud, og idet det ikke kan være ansvarspådragende, at man bryder et samliv, når man ikke finder sig til rette i det. Desuden er der nok et tab for den ene part, men ikke nogen økonomisk fordel for den anden, hvad der også må mane til forsigtighed.

Forholdene *under* samlivet giver unægtelig en helt anden mulighed for, at den ene part omend normalt ganske utilsigtet, kan opnå økonomiske fordele på den andens bekostning, og der vil i denne situation lettere kunne opstå en situation, hvor den ene part har et juridisk velbegrundet krav på den anden. Men også på dette område må det antages, at domstolene vil være tilbageholdende, jfr. utrykt Østre Landsretsdom af 19. juni 1975 (13. afd. 134/1974), hvor retten fandt, at den kvindelige part ikke havde godtgjort, at der forelå sådanne ganske særlige omstændigheder, at der var grundlag for nu at pålægge den mandlige part at godtgøre hende nogen af de ydelser, som hun havde udredet i den periode, hvor parterne havde fælles hjem og sammenblandet økonomi.

Sagen drejede sig om et par, der flyttede sammen efter et kort bekendtskab, og som i knap et år levede i et forhold, der nærmest må karakteriseres som et prøveægteskab. Ved samlivets etablering fraflyttede K sin lejlighed og flyttede sammen med sine mindreårige børn hen i et nyopført hus, som M havde skrevet slutseddel på nogen tid i forvejen. M's familie blev boende i den hidtidige lejlighed, og M og hans hustru tog næsten omgående skridt til at opnå skilsmisse, i hvilken forbindelse hustruen fik udbetalt sin boslod.

Under prøveægteskabet afhændede K sin bil, som hun brugte til transport til sit arbejde. Til gengæld stillede M sin egen bil til rådighed for hende. Provenuet af bilen og et bankindestående, som tilhørte manden, blev forbrugt under samlivet, hvor parterne foretog de fleste husholdningsindkøb i fællesskab, og hvor begge havde lønindtægt, hendes dog lidt lavere end hans. Til gengæld fik hun børnebidrag og børnetilskud til sine børn.

Efter samlivsophævelsen gjorde hun på grundlag af en kompliceret opgørelse over begges indtægter og udgifter – herunder med hensyntagen til udgifterne til hendes særbørn – gældende, at hun havde ydet i hvert fald 20.000 kr. mere end han, og dette beløb afkrævede hun ham nu, idet hun gjorde gældende, at forudsætningerne for denne merydelse var bristet, bl. a. ved at samlivet blev af så kort varighed. Endvidere gjorde hun gældende, at M havde opnået en ugrundet berigelse, og henviste i øvrigt til, at hun havde haft betydelige udgifter til flytningerne til og fra mandens bolig.

M, der bestred, at der forelå en merydelse fra hendes side, gjorde herudover gældende, at hendes forudsætninger ikke havde været kendelige for ham og fik medhold i sin frifindelsespåstand.

I den under 2.5.2.2. nævnte dom U 1944.402 havde K på samme måde opstillet et regnskab over, hvad hver part havde ydet. Men det var ikke på grundlag af dette, at hun opnåede en omtrentlig ligedeling af de værdier, som parterne havde i behold ved samlivets ophør. Metoden giver i bedste fald anledning til stor bevisusikkerhed.

Til trods for at begge parter i sagen fra 1975 havde ret beskedne indtægter og var næsten ubemidlede på dommens tidspunkt, var det ganske store beløb og værdier, der indgik i sagsøgerindens regnskab, og sagen bør i hvert fald tjene til erindring om, at det er formålstjenligt at bevare oversigten over den enkelte parts økonomiske indsats, og gøre det

klart, om der foreligger merydelser af en sådan art, at de nærmest må karakteriseres som gave, lån eller dermed beslægtede ydelser, hvor det har været en nogenlunde klar, omend stiltiende forudsætning for begge parter, at der skulle ske tilbagebetaling, i hvert fald hvis samlivet – og det økonomiske fællesskab – ikke blev af længere varighed, cfr. herved afsnit 2.5.3.7. om højesteretsdommen U 1972.751, angående et gældsbrev, der krævedes opfyldt efter et noget længere samliv, og efter at parterne i flere år efter gældsbrevets udstedelse havde haft fælles virksomhed og forbrug.

Hvis det godtgøres, at midler, som er tilvejebragt af den ene part, er blevet anvendt til dækning af udgifter, der ligger *uden for fællesskabet*, vil udgangspunktet nok være, at beløbet kan kræves tilbagebetalt, hvis samlivet ophæves efter kort tid. Det vil ofte kunne anses som en gave, der kan kræves tilbage på grund af bristende forudsætninger. I andre tilfælde har ydelsen måske nærmest karakteren af et lån, jfr. Bengtsson s. 659.

Om tilbagebetaling af en lånelignende ydelse, dog i et lidt længerevarende forhold, se den under 2.5.3.7. citerede Østre Landsretsdom af 1. september 1976.

Når det drejer sig om genstande eller ydelser, der udtrykkeligt er givet som gaver, er hovedreglen formentlig den, at gaven ikke kan kræves tilbage, jfr. Ernst Andersen s. 227. Men når samlivet har været ganske kort, og gaven er givet under den klare forudsætning, at der ville blive tale om et længere samlivsforhold, må der kunne blive tale om at anvende samme synspunkter som anvendes på gaver mellem forlovede, jfr. Ernst Andersen s. 18. Navnlig når det drejer sig om større gaver, kan der være grund til at indrømme ret til tilbagesøgning.

Spørgsmålet om sameje, der hyppigst opstår i de noget mere langvarige samlivsforhold, jfr. 2.5.2., kan også komme på tale i de helt kortvarige samliv. Således synes det at

blive mere og mere almindeligt, at ugifte par køber parcelhus i fællesskab, ofte i forbindelse med samlivets etablering eller i hvert fald på et tidligt tidspunkt i dette. Det sker også, at man allerede fra første færd lader alle indtægter gå i en fælles kasse.

Samejeproblemet illustreres af en landsskatteretskendelse (LSR 1973.29), der angik et tilfælde, hvor M af de lokale skattemyndigheder havde fået forhøjet sin indkomst med 15.000 kr., som hævdedes at være en gaveydelse fra hans forlovede. Anledningen var så vidt ses, at stort set hele parrets opsparing, en grund og en bil, begge købt i det pågældende skatteår, samt et bankindestående, stod i M's navn – og var selvangivet af ham – til trods for, at K havde nogenlunde samme indtægt som han.

For landsskatteretten gjorde M gældende, at hans og K's selvangivne formuer – 11.085 kr. og 1.000 kr. – retteligt burde sammenlægges og deles lige over, altså med 6.043 kr. til hver. Denne påstand blev fulgt af Landsskatteretten, der herefter gav M medhold i, at der ikke var grundlag for at antage, at der var sket nogen formueforskydning til fordel for ham. Hans skattepligtige indkomst blev i sammenhæng hermed reduceret til det af ham selvangivne beløb.

Hvis et kortvarigt samlivsforhold afbrydes ved den ene parts død, og det ligger klart, at parterne tilsigtede et langvarigt samliv, bør dette få indflydelse på bedømmelsen, se også Bengtsson s. 653. Det gælder således de egentlig ægteskabslignende forhold, hvor der måske endog er oprettet kontrakt, og det gælder også tilfælde, hvor det papirløse samlivsforhold er en fortsættelse af et tidligere, nu opløst ægteskab.

2.5. Formueordningen

2.5.1. Rådighed og gældsansvar

Udgangspunktet er, at hver af parterne ejer og kan råde over de ting, som de hver især har erhvervet før eller under samlivet, samt at deres kreditorer kan gøre udlæg i deres værdier ganske som hos personer, der lever alene. Samlivsforholdets etablering ændrer i sig selv principielt ikke noget i denne tilstand, der jo i øvrigt helt svarer til de regler, der gælder for ægtepar med særeje, dog bortset fra bestemmelserne om husholdningsgæld, se herom afsnit 2.2.2., og som også ligger tæt op ad retstilstanden for ægtepar med formuefællesskab.

Ugifte parter *kan* ganske vist komme til at hæfte for hinandens gæld – også når det ikke drejer sig om husholdningsgæld –, og de kan opnå mulighed for at træffe retligt bindende dispositioner over hinandens ejendele. Det sker imidlertid med hjemmel i formuerettens almindelige grundsætninger. Også her er der meget ringe forskel mellem de gifte og de ugifte par, således f. eks. når det drejer sig om det praktisk overordentlig vigtige spørgsmål om den ene part i en konkret situation har haft fuldmagt til at handle på den andens vegne. De domsafgørelser og den litteratur, der findes om gifte på dette område, vil som udgangspunkt være vejledende, når man skal bedømme retsstillingen for et ikke-gift par, især når det drejer sig om et par, der lever i prøveægteskab eller i et egentligt ægteskabslignende forhold. Det må nok antages, at domstolene vil være noget mere tilbageholdende med at ligestille ægteskab og samliv, når det drejer sig om et kort samliv uden reelt økonomisk fællesskab.

Om de problemer, der kan opstå, når en kreditor gør udlæg i ejendele, som tilhører en person, der lever i et papirløst forhold, se afsnit II.7.2.

Hvis der er opstået et sameje mellem to samlevende parter, opstår der en ny problemstilling med hensyn til deres mulighed for at bestemme over disse ejendele og med hensyn til deres gældsansvar. Dette spørgsmål er nærmere behandlet i afsnit 2.5.2.5.

Rent praktisk er det imidlertid især ved død eller samlivsophævelse, at spørgsmålet om sameje hidtil har haft størst betydning, jfr. neden for under 2.5.2.1.

2.5.2. Sameje

2.5.2.1. Indledende bemærkninger

„Urimeligt – ringe" reglen – § 56 i ægteskabsloven af 1969 – har i sin korte levetid fået stor betydning for parter i særejeægteskaber, formodentlig fordi der har været et følelig behov for en vis økonomisk udligning, selv i de tilfælde, hvor parterne udtrykkeligt har truffet aftale om, at der ikke skal være formuefællesskab.

På denne baggrund kan det ikke overraske, at der ved opløsning af papirløse samlivsforhold – hvad enten det skyldes „skilsmisse" eller død – har været en stigende interesse for at finde hjemmel for en økonomisk udligning i de tilfælde, hvor en af parterne står tilbage med væsentlig mindre værdier end den anden – eller med en væsentlig større gæld, som muligvis endda skyldes for lån til fælles forbrug – typisk studielån.

Da „urimeligt – ringe" reglen ikke kan anvendes analogt på papirløse skilsmisser, se 2.3., er det naturligt, at samejereglerne er kommet stærkt ind i billedet i denne forbindelse.

Men det er vigtigt at erindre sig, at man her er inde på et område, hvor der *principielt* ikke er forskel på reglernes anvendelse på gifte og ikke-gifte par. ***Der kan også bestå sameje mellem ægtepar, hvadenten parret har fælleseje eller***

særeje, jfr. bl. a. Ernst Andersen, Familieret, 1. udgave s. 90-91. Dette betyder dels, at de domme, der angår sameje mellem ægtefæller også har betydning for de ikke-gifte par. Og hvad der er særlig vigtigt: hvis man udvider anvendelsesområdet for samejereglerne, når det drejer sig om par uden vielsesattest, kan det vanskeligt undgå at få følger for de gifte par, med mindre der gives særlige lovregler om sameje mellem ægtefæller.

Samejejuraen har været genstand for dybtgående analyser og for livlige juridiske debatter.

Der kan ikke mindst henvises til W. E. v. Eyben: Formuerettigheder, 4. udgave (1972), K. Illum: Dansk Tingsret, nu i 3. omarbejdede udgave ved Vagn Carstensen (1976) (herefter citeret som Carstensen, Tingsret), og til Vagn Carstensen: Fast ejendom i sameje og interessentskab (1974) (herefter citeret som Carstensen, Sameje), hvor det i fortalen understreges, hvor vanskelige disse spørgsmål er, og hvor vanskeligt det er at opnå enighed om dem.

Det ville i og for sig være ønskeligt at foretage en systematisk gennemgang af denne litteratur, der ganske vist først og fremmest angår samejeforhold uden for familiesfæren, men som indgående drøfter spørgsmål, der også er af stor betydning ved „familiesamejer", ikke mindst spørgsmålet om gældsansvar og dispositionsret.

Når en sådan gennemgang alligevel ikke er foretaget, skyldes det dels de i forordet angivne grunde, dels også at den foreliggende domspraksis er stærkt præget af, at de tvister, der er forelagt retterne, næsten alle alene angår det økonomiske opgør ved „skilsmisse" eller død. Det, der har interesse, er *sameje som en mulighed for at opnå en deling – en økonomisk udligning*, ikke retsstillingen under samlivet.

Spørgsmålet om rådighed og om kreditorernes interesser kommer derimod kun undtagelsesvis frem, og proceduren

i de enkelte sager – og i konsekvens heraf domsafgørelserne – bærer i høj grad præg af dette.

Det er på denne baggrund, at den efterfølgende gennemgang først og fremmest tager sit udgangspunkt i domspraksis.

2.5.2.2. Det snævrere samejebegreb

Den domspraksis angående sameje, der er af betydning, angår i en del tilfælde rene samejeproblemer, men det er vigtigt at understrege, at man ikke kan få fuldt overblik over problemkomplekset uden at gøre sig klart, at det rent materielle spørgsmål, om hvorvidt der foreligger sameje, har en nær praktisk sammenhæng med de tilfælde, hvor man står over for en tvist om beviset for, hvem af parterne der har ejendomsretten til de enkelte effekter, som har været inden for parrets rådighedssfære, mens samlivet bestod. Hertil kommer det rent processuelle spørgsmål, om hvorvidt en tvist af denne art skal behandles ved de almindelige domstole eller ved skifteretten, jfr. også afsnit 3.1.

I de foreliggende trykte og utrykte domme fremtræder der to tendenser, som også påpeget i en utrykt afhandling af Anne Vibeke Bærentzen: Sameje i papirløse ægteskaber (1975) (herefter citeret som Bærentzen).

Den ene gruppe sager tager sit udgangspunkt i, at sameje kun fastslås, hvis det positivt godtgøres, at det er opstået.

Den anden gruppe sager synes at tage sit udgangspunkt i, at der er en ret vidtgående formodning for sameje, hvis begge har haft indtægter, og samlivet har været ikke helt kortvarigt.

I nærværende fremstilling betegnes disse to tendenser som henholdsvis det snævrere og det videre samejebegreb.

Den første ledende dom på området U 1953.182 angik det økonomiske opgør i en situation, hvor et ægteskabslig-

nende samliv havde bestået i 12-13 år og blev opløst ved M's død.

K gjorde for det første gældende, at en del effekter tilhørte hende, fordi hun havde købt dem for egne indtægter eller fået dem af M. Endvidere gjorde hun bl. a. gældende, at der med hensyn til det af M alene købte løsøre måtte være opstået et fællesskab i kraft af deres fælles husførelse, hvor hun bestyrede huset og af sine indtægter bidrog til husførelsen, uden at man indbyrdes gjorde regnskab.

Dette synspunkt fik hun ikke medhold i, idet landsretten ikke fandt, *at der var noget lovgrundlag for, at sameje skulle være opstået alene i kraft af parternes samliv og fælles økonomi.*

Derimod lagde man til grund, at der under samlivet var opstået *en sådan sammenblanding af deres ejendele*, at der nu forelå dels effekter, der tilhørte afdødes bo, dels effekter, der tilhørte K, og dels endelig effekter, der havde været i sameje mellem dem i et omfang, der ikke kunne overses på sagens daværende stadium. Endvidere fik K medhold i en påstand om, at opgørelsen af det således foreliggende fællesskab burde finde sted efter reglerne i skiftelovens § 82. En helt tilsvarende afgørelse vedrørende et ægtepar findes i U 1972.485.

I disse som i adskillige af de trykte afgørelser står man uden oplysning om, hvad løsningen er blevet med hensyn til de effekter, om hvis tilhørsforhold, der var tvivl. Lykkes det ikke under skifteretsbehandlingen at fastslå ejerforholdet, vil udgangspunktet nok være, at man behandler det som sameje med lige anparter til M og K, jfr. også afsnit 2.5.2.5. Det er formentlig et sådant synspunkt, som bærer afgørelsen i U 1944.402, der bestemte, at der skulle ske ligedeling i en sag, som angik et meget kompliceret økonomisk mellemværende mellem et par, der havde levet i ægteskabslignende forhold i ca. 4 år (de optrådte udadtil som

ægtefæller, skønt M, der var frasepareret, først blev skilt efter et par års forløb).

Parterne ejede begge nogenlunde samme beløb ved samlivets begyndelse. Under samlivet erhvervedes flere mindre forretninger, uden at ejerforholdet i alle tilfælde var helt klart. Ved samlivets ophør på grund af uoverensstemmelse havde M væsentlig flere værdier end K, der dels havde arbejdet i forretningerne, dels havde passet hjemmet. Retten kunne ikke anse det for bevist, at driften af forretningen var sket for K's regning, men gav hende medhold i, at de midler, som parterne var i besiddelse af ved samlivets ophør, måtte betragtes som indtjent af dem i fællesskab, samt at hun måtte have krav på en nogenlunde ligelig deling.

I sagen U 1974.943 anlagde M sag mod K, som han havde samlevet med, for at få erstatning for en taxa, som var købt af ham, men indregistreret i K's navn, og som hun havde solgt efter samlivsophævelsen. K, der gjorde gældende, at taxaen sammen med andre ejendele udgjorde parternes „fællesbo", og som ønskede tvisten afgjort ved skifteretten, påstod afvisning. Heri fik hun medhold, da der var tvist mellem parterne om, i hvilket omfang deres aktiver havde været i sameje, og da det ydermere var uklart, om samejet var opløst.

En tilsvarende afgørelse blev truffet ved Østre Landsrets dom af 31. maj 1976 (1. afd. 377/1975). Det drejede sig her om et samliv, der varede i ca. 5 år, dog med 5 måneders afbrydelse midt i perioden. Begge havde indtægter, M, der bestred sameje, dog den højeste. Der var bl. a. tvist om hvorledes udbetalingen til ejerlejligheden, som M havde skøde på, var fremskaffet.

Det hedder i præmisserne:

„Efter det foreliggende, herunder at parterne under samlivet har haft fælles økonomi, må det lægges til grund, at der mellem dem er opstået et sameje med hensyn til en flerhed af genstande, uden at samejets omfang med sikkerhed kan fastslås på det foreliggende grundlag."

Herefter blev K's påstand taget til følge, hvilket indebar, at den nærmere afgørelse af samejets omfang og delingen af dette blev overladt til skifterettens afgørelse.

Problemet har også været fremme i den ved Vestre Landsrets utrykte kendelse af 1. maj 1975 afgjorte sag (7. afd. 623/1975), der drejede sig om et par, der havde samlevet i ca. 7 år. Begge havde haft indtægter, K dog ikke det sidste år. M erkendte, at indboet var i sameje, men bestred, at K havde yderligere krav på ham. I skifterettens kendelse henvises der til samlivets varighed, til at begge parter i den længste periode af samlivet havde haft indtægter og med disse bidraget til de fælles udgifter på lignende måde, som det er sædvanligt mellem ægtefæller. Under hensyn hertil fandt skifteretten, at der var opstået et sameje om hele fællesboet, der i henhold til skiftelovens § 82 ville være at dele ved skifterettens foranstaltning efter lignende regler som et fællesbo mellem ægtefæller.

Landsretten henviste til, at der var enighed mellem parterne om, at der i et vist omfang bestod et sameje mellem dem og tiltrådte, at opløsningen af dette i medfør af § 82 skete ved skiftebehandling. Det udtaltes endvidere i præmisserne, at spørgsmålet om, hvilke aktiver der henhørte under samejet, og i hvilket forhold de skulle deles, i mangel af enighed måtte afgøres af skifteretten ved dom.

Til illustration af problemerne kan nævnes yderligere to domme.

Østre Landsrets dom af 3. februar 1976 (2. afd. 181/1975) angik en tvist i et eksekutorbo. Afdøde (K), der hensad i uskiftet bo, havde i 5 år forud for dødsfaldet samlevet med M, der påstod, at der forelå sameje om en bil, indregistreret i hans navn, og nogle andre nærmere angivne løsøreeffekter. Han blev dømt til at betale boet bilens værdi med fradrag af et mindre beløb, hvormed han havde bidraget til købesummen. Om de øvrige effekter udtalte retten, at det ikke var godtgjort, at de var anskaffet af nogen af parterne alene. Det hedder herefter: „Da samtlige disse effekter er anskaffet,

mens samlivet bestod, finder retten at måtte lægge til grund, at effekterne tilhører sagsøgte og boet med hver halvdelen."

Hillerød skifterets dom af 14. februar 1975 (D 5/75) angik et par, der havde samlevet i godt 5 år, før de ophævede samlivet på grund af uoverensstemmelse. Begge havde indtægter. De fik et fællesbarn under samlivet. K begærede skifte af det mellem dem bestående sameje, men sagen afvistes af skifteretten i overensstemmelse med M's påstand. Det hedder i præmisserne: „Når henses til, at det er klart oplyst, hvem af parterne hver enkelt genstand tilhører, og til, at der efter det foreliggende endvidere er dokumenteret, at (M) har midler til rådighed til de af ham foretagne anskaffelser, uden at (K) ses at have bidraget til disse, findes der ikke mellem parterne at være opstået et sådant samejeforhold, at en deling heraf bør ske ved skifteretten ...".

Efter det oplyste blev fri proces under anke af sagen afslået.

Den ovenfor beskrevne praksis er i overensstemmelse med Carstensen: Sameje s. 43-44:

„I faste samlivsforhold blandes ofte økonomien sammen i en sådan grad, at det er umuligt at sige, hvad der er hvis. Der foreligger da og i det omfang hvori uvisheden strækker sig, et alment sameje, der kan betegnes som et bo. Det må formodes, at skifteretterne i de tilfælde, hvor de har givet sig af med sammenbrudte samlivsforhold, kun har inddraget sådanne aktiver, men ikke sådanne med hensyn til hvilke ejerforholdet var klart. Ganske som med hensyn til ægtefællers særeje. I modsat fald må skifteretternes adfærd betragtes som en voldgiftsservice."

Carstensen uddyber dette synspunkt yderligere i sin omarbejdede udgave af Illums Dansk Tingsret (1976). Det hedder her s. 143-44:

„For at statuere, at samejeforhold er opstået mellem samlevere, bliver det ikke nødvendigt at overvinde den modstand mod en sådan antagelse, som en særejeægtepagt mellem ægtefæller ville frembyde. Men det principielle udgangspunkt må være det samme, nemlig at ethvert aktiv må antages at tilhøre enten den ene eller den anden. Kun hvor det er umuligt at fastslå ejerforholdet, eller hvor der er et positivt holdepunkt for, at sameje er opstået, bør dette statueres.

IV.2.5.2.

Hvor meget der skal til for at statuere sameje, og hvilken udstrækning samejet har, må bero på de konkrete omstændigheder. Har der gennem en årrække været en vidtstrakt fælles økonomi, kan noget tale for at statuere sameje m. h. t. sædvanlige anskaffelser af almindelige indbogenstande. Men det ville være besynderligt, om man endte i en retstilstand, hvorefter samlevere tilskyndes til at oprette særejeoverenskomster. Der bør således ikke opstilles nogen almindelig formodning om en slags formuefællesskab om erhvervelser, ligesom en sådan sag ikke må behandles med den indstilling, at sameje mellem samlevere er et spørgsmål om alt eller intet."

Som det vil fremgå af det efterfølgende afsnit, beskæftiger skifteretterne sig faktisk med aktiver, hvortil ejerforholdet er klart. Om dette skal kaldes voldgiftsservice, som Carstensen gør, om det bør betegnes som en analogisk anvendelse af ægtefælleskiftereglerne, som Bærentzen rejser spørgsmål om (s. 43 og s. 48), eller om det rettelig bør bedømmes ud fra samejesynspunkter vil blive drøftet nærmere i afsnit 2.5.2.5. Det betegnes i hvert fald i adskillige domme udtrykkeligt som sameje – undertiden som almindeligt sameje. Der er her tale om et videre samejebegreb end i de oven for refererede afgørelser.

Kun i en enkelt af de oven for refererede afgørelser, foreligger der oplysning om det endelige resultat af skifterettens behandling af § 82-boet. I denne sag måtte K, der havde påstået, at alle værdierne var i sameje, nøjes med et ret beskedent beløb.

Generelt må det antages, at det videre samejebegreb giver den gunstigste løsning for den svagere samlivspart.

2.5.2.3. Det videre samejebegreb

Der foreligger på dette område udelukkende utrykte afgørelser, der for de flestes vedkommende er gennemgået af Bærentzen. I flere tilfælde er der ikke tvist om, hvorvidt der foreligger sameje. Dette skyldes nok i vidt omfang mæglende indsats fra skifteretternes og advokaternes side, sammen-

holdt med den omstændighed, at et meget stort antal af parterne, når der foreligger et samliv af blot nogenlunde varighed med integreret økonomi, finder ligedeling naturlig, jfr. herved også Ægteskabsudvalgets bet. nr. 6 (726/1974) s. 16 ff. og afsnit I.3.2.

I en del tilfælde har sagens hovedpunkt dog været en tvist mellem parterne om, hvorvidt der forelå sameje. Et eksempel herpå er den oven for under 2.5.2.2. refererede sag, der blev afgjort – og omgjort – ved Vestre Landsrets kendelse af 1. maj 1975.

Af den utrykte praksis kan i øvrigt særlig fremhæves Østre Landsrets dom af 17. juni 1975 (10. afd. 438/1974), der stadfæster Københavns skifterets dom af 9. oktober 1974. Denne sag drejede sig om et par, der samlevede i ægteskabslignende forhold i ca. 6 år, indtil M døde. Begge havde indtægter under hele samlivet. Hun betalte de løbende udgifter af sin løn, og han sparede op af sin løn. I dødsboet var der bl. a. registreret to samlinger til en værdi af godt 31.000 kr. og indbo til en værdi af knap 10.000 kr. Begge samlinger var blevet anskaffet efterhånden af M's opsparede løn, men der var tale om en fælles hobby. Ved samlivets begyndelse havde M dels noget indbo, dels en bil, der blev solgt for 8.000 kr. En derefter indkøbt bil var blevet solgt for 16.000 kr. et års tid før dødsfaldet.

K gjorde gældende, at de oven for nævnte effekter var i lige sameje mellem hende og afdøde.

M's eneste arving var et mindreårigt særbarn, hvis moder og værge gjorde gældende, at der ikke var ført bevis for sameje.

Skifteretten fandt, at det var tilstrækkeligt godtgjort, at M og K havde ejet de ovennævnte effekter i sameje. Da M havde ejet en bil og indbo ved samlivets begyndelse, og da K under den første del af bekendtskabet tjente mindre end afdøde, blev K's anpart skønsmæssigt ansat til $^1/_4$.

Dommen, der tager sit udgangspunkt i de retningslinier, der følges i Københavns byrets skifteafdeling, blev stadfæstet i henhold til grundene.

Østre Landsrets dom af 6. maj 1976 (15. afd. 242/1975) angik et samlivsforhold, der varede ca. 20 år. Både M og K havde indtægter, men M havde skøde på de ejendomme, de gennem årene havde boet i. K's særbarn voksede op i det fælles hjem. Retten anså det, i overensstemmelse med K's påstand, for godtgjort, at der med hensyn til den ved samlivets ophør eksisterende formuemasse var etableret et samejeforhold, som K kunne fordre opløst ved skifteretten.

K anførte i sin procedure, at parterne under samlivet havde haft et økonomisk fællesskab, som ganske svarede til det, som består mellem ægtefæller, og at hun således havde bidraget på lige fod med M til skabelsen af den ved samlivets ophør eksisterende formue, bestående af den faste ejendom som det væsentligste aktiv samt af bil og indbo m. v.

I sammenhæng hermed kan nævnes Østre Landsrets ankedom af 13. september 1976 (1. afd. 61/1976). Den angik ganske vist kun en tvist om hvorvidt familieboligen var i sameje, men da denne under skifteretsbehandlingen blev vurderet til 255.000 kr., og da parterne derudover kun ejede et beskedent indbo (M for ca. 1.500 kr., K for ca. 1.000 kr.) og en bil til 5.000 kr. (registreret i M's navn), var huset klart det væsentligste aktiv blandt de værdier, som var i behold efter godt 10 års samliv.

K forklarede, at hun havde betalt knap halvdelen af udbetalingen til huset, der blev købt i begyndelsen af samlivet. Derefter havde parterne fælles økonomi. Hun havde arbejde eller hjalp M i hans virksomhed, bortset fra perioder omkring deres tre fællesbørns fødsel.

M forklarede derimod, at han havde skaffet hele udbetalingen, og at de havde haft helt adskilt økonomi. Han betalte alle udgifter vedrørende huset. For skifteretten forkla-

rede han endvidere, at han i det væsentligste betalte husholdningsudgifterne. For landsretten erkendte han dog, at K havde bidraget til udgifterne ved husholdningen og tøj til børnene samt i de perioder, hvor børnene var i børnehave, havde betalt udgiften hertil.

Af selvangivelserne fremgik det, at K havde haft indtægter under hele samlivet, men bortset fra det første år gennemgående væsentlig lavere end M's.

Begge parter var i deres procedure for landsretten inde på betydningen af K's arbejde i hjemmet. M gjorde gældende, at det ikke kunne tages i betragtning, da parterne ikke var gift, mens K – blandt andre argumenter – anførte at hun også ved arbejde i hjemmet havde bidraget „til den fælles husholdning, herunder udgifterne til den faste ejendom."

Landsretten stadfæstede skifterettens afgørelse, hvorefter ejendommen var i lige sameje mellem M og K. Det hedder i præmisserne:

„Ved sagens afgørelse må det efter (K)s forklaring lægges til grund, at ejendommen er anskaffet af parterne i forening, og at (K) har ydet 5.000 kr. hertil. Derefter og under hensyn til, at (K) blandt andet ved erhvervsarbejde har bidraget til opretholdelse af det fælles hjem, herunder den faste ejendom, tiltrædes det, at ejendommen må anses at være i lige sameje mellem parterne."

U 1975.721 (Københavns byrets dom af 4. februar 1976) angår også familieboligen. Et 19-årigt samliv blev opløst ved M's død, og K gjorde gældende, at et hus, der var bygget på en M tilhørende grund, og som var bortsolgt af M's eksekutorbo, havde været i sameje. Hun fik medhold. Det hedder herom i præmisserne:

„Retten finder, at det særligt efter vidnerne .....s forklaringer og efter oplysningerne om (K)s og (M)s nogenlunde lige store indtægter må antages, at (K) og (M) i hvert fald i de sidste år op til 1974 ikke har holdt deres indtægter adskilt. (K) har herved indi-

rekte ydet pengemidler til byggeriet. Under hensyn hertil og til det af vidnerne forklarede om (K)s fysiske bistand ved byggeriet, må retten antage, at der er opstået et sameje i lige forhold omfattende det opførte helårshus."

Det fremgår klart af præmisserne, at samejet ikke omfattede grunden. Den var købt under samlivet.

Nævnes kan også Københavns byrets skifteafdelings dom af 1. maj 1972 (II J 36/72), der omhandler et par, der skiltes efter et samliv på ca. 20 år, der var begyndt med, at K havde været husbestyrerinde hos M, men efterhånden havde udviklet sig til et ægteskabslignende forhold.

Skifteretten fandt, at der var opstået et almindeligt sameje, der omfattede samtlige de aktiver, som parterne ejede, idet der henvistes til det lange tidsrum, parterne havde samlevet, til at de begge havde bidraget til den fælles husholdning, samt til at alle aktiverne var anskaffet eller opsparet under samlivet.

Parrets dagligliv var i øvrigt organiseret således, at M kun beholdt lommepenge til sig selv og afleverede resten af lønnen til K. Ved samlivsophævelsen ejede de tilsammen en kontant beholdning på 4.500 kr. (i M's besiddelse), en uindfriet fordring på ca. 14.000 kr. (en pårørende af M havde lånt disse penge, som K havde sparet op) samt endelig indbo. Der var enighed om, at et sommerhus, der stod i begges navne, var i sameje. Striden vedrørte de øvrige ejendele. K, der bestred, at der var sameje, ankede. Ved landsretten blev sagen forligt, såvidt ses ud fra det synspunkt, at samtlige ejendele var i sameje. Ved et samtidigt forlig i en sag om lånet, fik hun kun krav på halvdelen af dette.

Skifterettens afgørelse kunne i øvrigt også have været begrundet med, at parternes indtægter – K's hidrørte i de senere år fra en invalidepension – her rent faktisk gik i en fælles kasse, og hvis den, der administrerer kassen, gør gældende, at der alligevel foreligger en adskilt økonomi, således at det er muligt at fastlægge ejerforholdet til de enkelte

aktiver, påhviler der ham eller hende en bevisbyrde, som er meget vanskelig at løfte.

Et noget tilsvarende problem forelå i den ved utrykt Østre Landsrets dom af 22. januar 1975 (4. afd. 395/1974) afgjorte sag. Her havde to studerende i vidt omfang haft fælles husholdningskasse og fælles bankkonti. De var da også enige om, at der forelå et ret omfattende sameje. Tvisten angik dets afgrænsning. Ved landsrettens dom statueredes det, at der havde bestået et økonomisk fællesskab mellem dem, hvori begge indskød studielegater, studielån og indtægten ved erhvervsarbejde, og da det ikke fandtes godtgjort, at nogen af parterne under samlivsperioden havde ydet bidrag, der på afgørende vis oversteg den andens, tiltrådte man derfor skifterettens afgørelse, hvorefter der skulle ske ligedeling.

Der er ikke i nogen af dommene taget endelig stilling til, om der kan opstå sameje, når den ene af parterne ikke har erhvervsarbejde, men passer hjem og børn.

Hvis man først har forladt det synspunkt, som ligger bag det snævrere samejebegreb, nemlig at der ikke foreligger sameje, når det er klart, hvem der har erhvervet de enkelte ejendele, og at den pågældende har haft de fornødne pengemidler til erhvervelsen, kan man ikke blankt afvise en hjemmearbejdende parts påstand om, at hendes eller hans indsats for de øvrige familiemedlemmer har en vis økonomisk værdi, der er tilgået fællesskabet og derved har muliggjort den opsparing hos den anden part, som har dannet grundlag for erhvervelse af formuegoder.

Retsvirkningslovens § 2 anerkender jo forudsætningsvis den økonomiske værdi af husligt arbejde for familien. Også inden for andre områder er der en stigende erkendelse af det huslige arbejdes værdi. Fra de senere år kan nævnes udviklingen med hensyn til erstatning for tab af forsørger og dagpengelovens regel om, at man kan opnå dagpengefor-

sikring, hvis man udfører arbejde i hjemmet for mindst ét andet husstandsmedlem.

En ny norsk højesteretsdom (Norsk Retstidende 1975. 220) har taget en hjemmearbejdende hustrus påstand om samejeret til familieboligen til følge.

2.5.2.4. Samvirke om erhverv

Dette spørgsmål vil tillige blive berørt i afsnittet om aftaler, men til belysning af samejespørgsmålet er det vigtigt også at undersøge de samejeproblemer, der opstår, når et pars samvirke udtrækkes udover den hjemlige sfære, uden at de indgår en udtrykkelig aftale om samarbejdets omfang og retsvirkninger.

Et eksempel herpå er Østre Landsrets utrykte dom af 11. december 1974 (4. afd. 64/1974). Den drejede sig om et par med mindre økonomisk integration end i de fleste af de i 2.5.2.2 og 3. refererede sager, idet M betalte et fast beløb for kost og logi, og der ikke synes at have været noget økonomisk fællesskab herudover med hensyn til den daglige husholdning. De kom efter et års samliv i K's ejerlejlighed i forbindelse med et aktieselskab, som de kontraherede med med henblik på at opnå ret til at videreforhandle selskabets produkter. Det endte med, at K – der havde én beskeden indtægt – lånte 3.000 kr. af en slægtning og optog et lån på 48.000 kr. med pant i ejerlejligheden, således at provenuet blev indbetalt for at opnå en gunstigere kontrakt med aktieselskabet. Parterne opnåede stort set ingen indtægter som følge af denne kontrakt, og M flyttede få måneder efter pantebrevets udstedelse. Landsretten anså det for bevist, at de havde påbegyndt og drevet virksomheden i fællesskab, og at den var ophørt ved samlivsophævelsen. K fik medhold i, at hun måtte have krav på, at der skete en opgørelse af parternes mellemværende, og at underskudet – der stort

set var lig med summen af de to gældsposter – i mangel af modstående aftale skulle betales ligeligt af parterne.

Samejeproblemerne var også fremme i den i afsnit 2.5.2.2. omtalte dom U 1944.402, hvor det drejede sig om et par, der havde drevet forskellige erhvervsvirksomheder i samvirke, og hvor det måtte antages, at de begge i hvert fald i et vist omfang havde været indehavere.

Som udgangspunkt må det antages, at de papirløse pars forhold på dette område vil blive bedømt på samme måde, som hvis de var gift, selv om en særejeægtepagt nok må mane til en vis forsigtighed med at statuere sameje, ligesom det vel må være rimeligt at tage et hensyn til en testators eller gavegivers særejebestemmelse.

For de gifte par foreligger der imidlertid et langt mere omfattende materiale end for de ikke-gifte par.

Der foreligger således gennem årene mange domme vedrørende ægtepars stilling, når de har samvirket i erhvervsforhold. Problemet har bl. a. jævnligt været genstand for afgørelse i sager, hvor der har været tale om ansvar for en virksomheds gæld.

Det drejer sig som regel om meget konkrete afgørelser, der gennemgående ikke frembyder juridiske problemer, der er opstået på grund af det nære personlige forhold mellem parterne. Derimod foreligger der – på samme måde som i U 1944.402 – ofte bevismæssig uklarhed, fordi et ægtepar vil være mindre tilbøjeligt til at fastlægge det indbyrdes forhold i en skriftlig kontrakt, og fordi det ofte beror på tilfældigheder, hvis navn der bliver anført på lejekontrakter, købekontrakter m. v.

Problemerne er i øvrigt berørt i betænkning nr. 3 fra Ægteskabsudvalget af 1969 s. 28, og er indgående behandlet i Ernst Andersen, Familieret 1. udgave s. 148 ff.

Der kan være anledning til særskilt at fremdrage forhol-

dene for den type virksomheder, der her behandles under overskriften „Detailforretninger", særlig den type, der – som beskrevet s. 157 – karakteriseres ved, at begge arbejder i mindre forretninger, som f. eks. mælkeudsalg, grønt-, frugt-, cigar- eller viktualieforretninger, – virksomheder, der på den ene side ofte kan drives uden stor kapital, og på den anden side ofte ikke kan drives lønnende på anden måde end af et ægtepar.

En noget lignende struktur kendes i øvrigt fra det mindre håndværk, hvor forudsætningen for at virksomheden kan drives lønnende ofte er, at hustruen passer telefonen og regnskabet samt det øvrige papirarbejde. Her er dog en noget kraftigere arbejdsdeling end i den mindre handel, fordi den ene af parterne udfører et arbejde, der absolut forudsætter en faglig uddannelse.

Ernst Andersen udtaler (s. 158) om detailforretninger af denne type, at fællesskabet bevirker, at ingen af ægtefællerne i tilfælde af separation eller skilsmisse har ret til at beholde forretningen som sit særeje, hvis ægtefællerne har haft fuldstændigt særeje. Om den situation, at forretningen drives på mandens næringsbrev, anfører han, at manden hæfter for de på forretningens vegne indgåede forpligtelser, men at det vist nok ofte antages, at også hustruen hæfter for disse forpligtelser, idet hver ægtefælle må anses for legitimeret til at indgå sædvanlige retshandeler vedrørende forretningens drift med den virkning, at også den anden ægtefælle hæfter.

Hvis denne antagelse er rigtig, vil der i en tilsvarende situation også foreligge sameje, hvis et ikke-gift par har et tilsvarende samvirke.

Det er formentlig tvivlsomt, om praksis går så vidt, som af Ernst Andersen anført. Som regel vil man nok kræve et konkret holdepunkt, hvis gældsansvaret skal pålægges *begge* ægtefæller i en situation, hvor *kun den ene* har den for-

melle adkomst, jfr. f. eks. U 1953.161. Af interesse i denne forbindelse er også Østre Landsrets dom af 21. juni 1973 (11. afd. 343/1972).

Det er sikkert også yderst tvivlsomt, om en leverandør, der fra en medhjælpende grønthandlerhustru modtager en bestilling på emballage til forretningen, regner med at kunne afkræve hende betaling.

Jeg har i de senere år adskillige gange haft lejlighed til at drøfte dette på kurser afholdt af foreningen Dansk Håndværks Kvinder, hvis medlemmer er medhjælpende hustruer i håndværksvirksomheder. Det drejer sig om særdeles forretnings- og regnskabskyndige kvinder, der bedre end de fleste ikke-jurister er inde i spørgsmålet om ansvar for gæld m. v., og de har aldrig været i tvivl om, at de *ikke* hæftede for forretningens gæld – og at de *ikke* kunne sende regninger til deres mænds debitorers medhjælpende hustruer. De betragter normalt manden som ejer af virksomheden. Det er undtagelsen, at han ikke står som den formelle eneindehaver.

Spørgsmålet om, hvorvidt en medhjælpende ægtefælles indsats kan danne grundlag for sameje, har senest været fremme i den i U 1976.712 refererede dom fra Lyngby rets 2. afdeling. Det drejede sig om en virksomhed inden for et område, hvor M – men ikke H – var brancheuddannet. Den byggede på agenturkontrakter med udenlandske firmaer. Bortset fra de sidste år var H fuldtidsbeskæftiget i virksomheden, der i de første år ikke beskæftigede fremmed arbejdskraft. Forretningen gik udmærket, og da der blev rejst separationssag efter godt 15 års ægteskab, påstod hustruen, at der var opstået et særdeles sameje om virksomheden og om den formue, som virksomheden havde dannet grundlag for (herunder et værdifuldt parcelhus. H fik ikke medhold, men fik tillagt et betydeligt beløb efter ægteskabslovens § 56.

H havde i sin tid ønsket særejeægtepagt for det tilfælde, at forretningen skulle gå dårligt, og denne omstændighed

kan måske have haft betydning for afgørelsen, jfr. oven for, selv om den i præmisserne direkte begrundes med, at det efter bevisførelsen skønnedes rigtigst at betragte M som den egentlige indehaver og H som en betroet medarbejder.

Det kan derfor næppe med fuld sikkerhed siges, hvilket udfald sagen ville have fået, hvis parterne ikke havde været gift. Men som oven for anført vil udgangspunktet for denne type sager formentlig være, at det ikke er spørgsmålet om vielsesattest eller ej, som er afgørende, derimod det økonomiske samvirkes karakter og omfang.

Også inden for landbruget finder der i vidt omfang samvirke sted mellem ægtefæller. Strukturændringerne i landbruget har medført, at landbohustruerne i langt videre omfang end tidligere regelmæssigt tager del i den egentlige landbrugsdrift.

I det af Bærentzen citerede domsmateriale om sameje findes også en afgørelse i en tvist mellem et papirløst par angående en landbrugsejendom, som var anskaffet under samlivet. K, der gjorde gældende, at der var opstået sameje mellem hende og M, fik dog ikke medhold.

Loven om landbrugsejendomme er ikke til hinder for, at sameje *kan* opstå, jfr. § 16, stk. 6, i lovens seneste udformning, lovbekendtgørelse nr. 458 af 2. august 1973, hvorefter der kan erhverves adkomst på en anpart i en landbrugsejendom, hvis antallet af anpartshavere i ejendommen efter erhvervelsen ikke overstiger 5.

De komplicerede regler om erhvervelse af landbrugsejendomme findes i landbrugslovens kapitler V og VI, se nærmere herom Samliv og ægteskab s. 43 ff.

Anpartserhvervelser – erhvervelser af ideelle anparter i en bestemt ejendom – behandles i et særskilt afsnit i Landbrugsministeriets cirkulære af 29. august 1975 om administrationen af landbrugslovens erhvervelsesbestemmelser.

Af interesse er også teksten i pkt. 0 i det autoriserede skema til erklæring efter landbrugslovens § 16 om erhvervelse af landbrugs-

ejendom. Det angår spørgsmålet om, i hvilket omfang der stilles krav til anpartshavere om at have eller inden 6 måneder at tage bopæl på ejendommen og at have eller tage landbrug til hovederhverv.

2.5.2.5. Sammenfattende bemærkninger om domspraksis

Som allerede tidligere nævnt – se 2.5.2.2. – gør der sig to tendenser gældende i den nyere domspraksis om sameje.

Den ene er en mere restriktiv, der har klare rødder i ældre domspraksis; der findes domme af tilsvarende art vedrørende ægtepar.

Den anden – som er påvist i nyere utrykte domme – er mere vidtgående og synes at tage sit udgangspunkt i, at der i udstrakt grad er en formodning for sameje, hvis begge har haft indtægter, og samlivet har været ikke helt kortvarigt. Der foreligger så vidt vides ikke tilsvarende afgørelser vedrørende ægtepar – domstolene har i øvrigt gennemgående været ret tilbageholdende med at anerkende, at der er opstået sameje mellem ægtefæller, se bl. a. oversigt over domspraksis s. 259 ff. i Sv. Danielsen og M. Hornslet: Lov om ægteskabets retsvirkninger (1975), jfr. også Carstensen: Tingsret s. 143-44.

Det er uafklaret, om domstolene vil tillægge værdien af en hjemmearbejdende ægtefælles arbejde samme betydning som pengeindtægt, der indgår i familiens forbrug.

Bærentzen, der refererer flere utrykte domme end de oven for angivne, diskuterer (s. 48) hvorvidt den „nye" domspraksis ikke ret beset er udtryk for, at domstolene anvender ægteskabslovgivningens regler om boslodskrav analogt, således at parterne betragtes som ægtefæller med almindeligt formuefællesskab, „der netop kan karakteriseres som en særejeordning, der på skifte konverteres til et fællesskab."

Baggrunden for, at hun rejser denne problemstilling er utvivlsomt, at de foreliggende domme alle angår den situation, at et samliv er opløst enten på grund af uoverensstem-

melse, eller ved den ene parts død, således at tvisten angår spørgsmålet om, hvorvidt ejendelene skal fordeles efter det strengt formelle ejerforhold, eller om der skal ske en eller anden form for formueudligning mellem parterne. Det præger sagerne, at samejet således først og fremmest i praksis anvendes som et middel til at opnå en formuedeling, når samlivet er ophørt. Det gælder både med hensyn til de tvistepunkter, der ved skifteretternes og advokaternes hjælp bliver forligt, inden hovedspørgsmålene går til dom, og med hensyn til proceduren, der sædvanligvis ikke giver retterne mulighed for at tage stilling til de mere intrikate juridiske tvivlsspørgsmål, der kan opstå vedrørende „familiesamejer", *mens samlivet består*.

Flertallet af skifteretsafgørelserne kan dog næppe tages som udtryk for, at man anvender egentlige analogier fra ægteskabslovgivningen – omend man utvivlsomt ofte forsøger at forlige sagerne ud fra dennes grundsætninger. I et tilfælde, hvor en skifteret udtrykkeligt bestemte, at boet skulle deles „efter lignende regler som et fællesbo mellem ægtefæller", blev denne afgørelse tilsidesat af Vestre Landsret, jfr. kendelse af 1. maj 1975, citeret oven for under 2.5.2.2.

Heller ikke de foreliggende afgørelser fra Østre Landsret giver støtte for en antagelse om, at de regler, der gælder for ægtepar, anvendes analogt.

I den oven for under 2.5.2.3. citerede dom af 22. januar 1975 – hvor parterne var enige om, at der forelå sameje – blev det således udtrykkelig fastslået, at der forelå et økonomisk fællesskab, hvori begge indskød studielån, studielegater og indtægten ved erhvervsarbejde, og M fik ret til forlods at udtage en arv, som han havde fået under samlivet, og som var blevet holdt adskilt fra de øvrige aktiver, indtil den blev benyttet til delvis betaling af et samejeaktiv.

I andre afgørelser finder man en tendens til at holde ak-

tiver og passiver, der stammer fra tiden før samlivet, uden for opgørelsen, jfr. bl. a. den ligeledes oven for citerede dom af 17. juni 1975, der anvendte fordelingsnormen 1/4-3/4 tildels under hensyn til, at M havde indbragt værdier, der indgik i fællesskabet.

At både skifteretsdommene og landsretsdommene som oftest anvender en ligedelingsnorm, indicerer ikke i sig selv en analogisk anvendelse af ægteskabslovgivningen, idet ligedeling også må antages at være det normale udgangspunkt i andre samejeforhold, hvor en anden delingsnorm ikke er udtrykkeligt aftalt.

Det synes at være udgangspunktet, at man ikke bruger ægtefælleskiftereglerne, når den ene parts „bodel" er negativ. Det var således ikke tilfældet i dommen af 22. januar 1975. I Københavns byrets skifteafdelings dom af 24. februar 1975 (II 6211/74) anvendte man dog samme opgørelsesmåde som i ægtefælleskifter. Under anke til Østre Landsret (9. afd. 99/1975) blev sagen forligt, men det blev ved forligsforslagets fremsættelse tilkendegivet, at det næppe ville være holdbart at skifte boet som ægtefællebo.

Den omstændighed, at man ikke inddrager alle parrets aktiver og passiver i skiftet uanset erhvervelses- eller stiftelsestidspunkt og uanset erhvervelsesmåden, gør i øvrigt tit sagerne meget komplicerede, ikke mindst for så vidt angår gældsposterne, både når det drejer sig om lån til forbrug – og disse låns tilbagebetaling under samlivet – og om lån til anskaffelse af varige forbrugsgoder. På dette sidste område opstår der let tvist om, hvorvidt et banklån virkelig er gået til anskaffelsen af forbrugsgodet. Dette har især betydning, når den ene part har den formelle adkomst til aktivet, mens den anden part betaler af på et højt forrentet banklån.

Vestre Landsrets ankedom af 2. april 1976 (7. afd. 3928/75) angik spørgsmålet om betaling af restgæld på effekter, som K havde købt

på kredit under samlivet, og som M havde overtaget – i øvrigt sammen med de fleste af de ejendele, som var anskaffet under samlivet. M blev dømt til at skadeløsholde K, selv om hun umiddelbart efter samlivsophævelsen havde underskrevet en erklæring, der sluttede således: „... erklærer herved, at dette sameje er ophævet, idet vi hver især har udtaget hvad vi ønsker.

Vi har herefter intet krav på hinanden."

Den omstændighed at skifterne mellem de samlevende par ikke sker efter bodelingsprincippet kan i øvrigt i visse af de tilfælde, hvor der er optaget betydelige lån, føre til et gunstigere resultat for den ikke-gifte debitor end for en gift debitor i samme situation. Det var således tilfældet i den af Østre Landsret den 22. januar 1975 pådømte sag, hvor K hæftede for et banklån, der delvis var anvendt til anskaffelse af andelsbolig.

Medens der således foreligger en del domspraksis vedrørende papirløse pars økonomiske opgør, ses der ikke at foreligge nogen retsafgørelser om situationen under samlivet. Det må således stille sig meget uklart, hvorledes det forholder sig med retten til at bestemme over de enkelte ejendele *under* samlivet og med hensyn til gældsansvaret, hvis det antages, at der foreligger sameje. Det gælder ikke mindst, hvis samejet angår mere end ganske enkelte veldefinerede genstande, som f. eks. familieboligen.

Carstensen antager (Sameje s. 43-44), at det sameje, der opstår, hvis parterne under samlivet har blandet økonomien sammen, så ejerforholdene er uklare, er et alment sameje, men se også s. 50 om fælles huskøb.

Man bør dog nok være forsigtig med deraf at slutte, at de i øvrigt yderst komplicerede regler om rådighed og gældsansvar i rent økonomisk bestemte samejer kan overføres til „familiesamejerne".

Bengtsson mener da også (s. 665), at der i og for sig ikke er noget i vejen for, at man, hvor der er afgørende hensyn

til kreditorerne, kan tænke sig et sameje, der kan gøres gældende inter partes, men ikke mod tredjemand.

I forholdet til aftaleerhververe vil blandt andet fuldmagtssynspunkter kunne beskytte berettigede tredjemandsinteresser mod krav fra aftalepartens samlever om tilbagegang af aftalen.

Dersom det „nye" bredere samejebegreb vinder frem, vil det formentlig være nødvendigt at afklare disse problemer ved lovgivning.

Man kan nemlig næppe forvente, at sameje som delingsnorm ved samlivets opløsning skal kunne få større udbredelse, uden at enten parterne eller tredjemænd møder op med ønsker om at gøre konsekvenserne heraf gældende allerede under samlivet. De papirløse par er jo langt fra besiddelsesløse, som det fremgår af Omnibusanalysen fra 1974, jfr. afsnit I.3.2.

I denne forbindelse er det også værd at bemærke de synspunkter, som blev fremsat på det 27. nordiske Juristmøde i 1975 af lektor Kirsti Bull, Oslo Universitet, som var koreferent ved behandlingen af emnet Den papirløse Familie. Hun understregede stærkt, at fordelen ved en samejeløsning bl. a. er, at den svagere part – normalt kvinden – på denne måde får rettigheder *allerede under samlivet* – f. eks. beskyttelse mod mandens kreditorer.

Fra *tredjemands* side kan man f. eks. forvente, at der i et vist omfang vil blive stillet krav om, at skødehaverens samlever bliver medskyldner, når der optages lån i fast ejendom.

Dette kan – som forholdene ligger i dag – ikke betragtes som nogen ren formalitet. Bl. a. sker det ikke så sjældent, at der i tilfælde af tvangsauktion er ret betydelige beløb af pantegælden, der ikke bliver dækket, således at den personlige hæftelse bliver en ubehagelig realitet. Hvis det drejer sig om krav fra håndværkere, der har udført arbejde på hu-

set, må det antages, at beløbene normalt vil kunne kræves betalt af begge ejere, uanset hvem der har bestilt arbejdet.

Man kan næppe heller udelukke, at der kan opstå visse problemer, når personer, som hensidder i uskiftet bo, etablerer fast samliv. Dette medfører ikke i sig selv, at boet skal skiftes, jfr. J. Nørgaard: „Uskiftet bo trods nyt ægteskab" Juristen og Økonomen 1975 s. 410.

Det hedder her om det dilemma, som på grund af reglen i arvelovens § 17, stk. 2, møder den, som hensidder i uskiftet bo, og som overvejer nyt ægteskab:

„Hvis ægtefællen nærer betænkeligheder ved konfrontationen med børnene, er den enkleste løsning, at han lader være med at gifte sig igen. Umiddelbart kan dette virke som en dårlig vittighed, men i et samfund, hvor samlivsforhold anses for fuldt acceptable også mellem ældre mennesker og også i de såkaldt bedre kredse, er løsningen langt mere tillokkende end blot for 10 år siden. – Det må anses for udelukket, at førstafdødes arvinger kan blokere denne vej udelukkende under påberåbelse af, at det faste samlivsforhold må ligestilles med et nyt ægteskab, hvorfor analogien af § 17, stk. 2, giver arvingerne krav på skifte. Ved det faste samlivsforhold etableres der netop *ikke* det nye, ekstra lovbestemte formuefællesskab – formuefællesskabet i det nye ægteskab oven i det uskiftede bo – som er § 17, stk. 2's raison d'être."

Det er et interessant problem, hvad der vil ske, hvis samliv og økonomisk fællesskab fører til, at der må antages at være opstået sameje mellem den i uskiftet bo hensiddende og samleveren om en flerhed af genstande – om dette vil medføre, at § 17, stk. 2, kan anvendes analogisk.

Er dette ikke tilfældet, har arvingerne kun muligheden for at påberåbe sig arvelovens § 20. Forudsætningen for at arvingerne kan kræve skifte i medfør af denne bestemmelse er dog, at den i uskiftet bo hensiddende formindsker boet ved misbrug af sin rådighed over det. Det indebærer formodentlig, at arvingerne normalt kun vil kunne kræve skifte, når der foreligger et viljesbestemt sameje, der indeholder en gave til samleveren.

Som eksempel på, at også *de papirløse parter selv* kan ønske at gøre virkningerne af et opstået sameje gældende allerede under samlivet kan nævnes den i afsnit 2.4. omtalte

skattesag, hvor M, der ville have sin skat sat ned, fik anerkendt, at hans opsparing var i sameje mellem ham og K.

Endvidere kan nævnes to andre skattesager:

LSR 1973.48: K, der havde fælles bolig og økonomi med M, fik fradrag for brug af egen bil til kørsel til arbejdspladsen, selv om bilen var indregistreret i M's navn.

LSR 1975.125: M, der i flere år havde boet sammen med K, vandt 70.000 kr. i en præmiekonkurrence i et ugeblad. Pengene blev brugt til køb af fælles bolig, der erhvervedes i M's navn. Da han senere tilskødede K halvdelen af ejendommen med en kontant udbetaling på ca. 15.000 kr., blev hun indkomstbeskattet af dette beløb, som hun ikke havde betalt M. K fik ved landsskatteretten medhold i, at gevinsten under hensyn til det mellem parterne bestående fællesskab var tilfaldet dem begge, hvorfor det ovennævnte beløb ikke kunne anses som en gave fra M.

Så længe der ikke foreligger lovbestemmelser, må man nok regne med, at domstolene vil afgøre eventuelle tvister om samlevende parters dispositionsret og gældsansvar konkret fra sag til sag.

Domstolene vil dog formodentlig være tilbageholdende med at statuere gældsansvar for en samejer, der kun har været sleeping partner, og som ikke direkte har oppebåret nogen økonomiske fordele i forbindelse med samejets administration.

Denne antagelse finder en vis støtte i dommen U 1976. 74 H, der angik et samvirke mellem en søster og en broder, der havde overtaget en maskinfabrik med dertil hørende fast ejendom til privat skifte, og som endnu fem år efter faderens død ikke havde foretaget nogen deling af aktiverne, angivelig fordi der ikke var midler til rådighed til udløsning af søsteren, som helt overlod driften af virksomheden til broderen, men som dog fradrog virksomhedens underskud på sin personlige selvangivelse samt underskrev en kassekredit vedrørende fabriksvirksomheden. Striden drej-

ede sig om, hvorvidt der kunne gøres udpantning for maskinfabrikkens A-skatterestancer *dels* i hendes sparekasseindestående, *dels* i hendes halvpart af fabriksejendommen. Skattemyndighederne fik medhold på *begge* punkter såvel ved landsretten som ved Højesteret. I præmisserne henvistes der bl. a. til skattefradraget og hendes underskrift på kassekreditten.

I dissensen til højesteretsdommen hedder det:

„Den omstændighed, at appellantinden, der ikke har deltaget aktivt i fabrikkens drift, af hensyn til dens videreførelse indtil videre afstod fra at kræve sit mellemværende med broderen opgjort og under deltagelse i tab og vinding lod sit tilgodehavende indestå i virksomheden, findes ikke at kunne begrunde en forpligtelse for hende til ud over de indskudte værdier at hæfte personligt for de opståede A-skatterestancer ..."

Hendes andel i den faste ejendom ansås som indskud, og de dissentierende dommere stemte derfor for at stadfæste udpantningen i denne, men ophæve den f. s. v. angår sparekasseindeståendet.

Ikke alene gældshæftelsen giver anledning til tvivl i de tilfælde, hvor der antages at foreligge sameje. Der vil som anført også kunne opstå tvivl om dispositionsretten. I en landsretssag – der imidlertid forligtes, uden at spørgsmålet var sat på spidsen – blev der således rejst tvivl om, hvorvidt en part i et ægteskabslignende samlivsforhold var berettiget til på egen hånd at indtale et lån, som var ydet til en af parrets pårørende. Medkontrahenter må dog normalt kunne gå ud fra, at der foreligger et udtrykkeligt eller stiltiende samtykke, når en part i et samlivsforhold afhænder sine effekter.

Der foreligger ingen afgørelser om, hvad retsstillingen er, hvis den passive part i et samejeforhold gør gældende, at han eller hun har medbestemmelsesret over et aktiv, der

er indbragt i samejet af den anden part, men udgangspunktet må formentlig være, at *hvis* der er grundlag for at statuere sameje, således som det er sket i den citerede domspraksis, er den „passive" part berettiget til at manifestere sin ejendomsret allerede under samlivet, således også ved at stille krav om at medvirke ved afhændelse.

Et område, der også tiltrænger afklaring, er de problemer som opstår, hvis begge parter kræver en samejegenstand udlagt.

Det er formentlig det almindeligste, at hver af parterne udtager sin „bodel", således at samejetvister først og fremmest angår spørgsmålet, om sagen skal ende med, at den ene part betaler et beløb til den anden. Det var således tilfældet i den i afsnit 2.5.2.3. citerede landsretsdom af 13. september 1976.

Spørgsmål om udtagelsesret forekommer dog, f. eks. i Københavns byrets skifteafdelings dom af 23. maj 1975 (II 4015/75). Her drejede det sig imidlertid om retten til en andelslejlighed, som parterne havde købt i fællesskab. Udlejeren havde samtykket i, at lejemålet blev fortsat af den ene part. K fik tillagt lejligheden mod at tilsvare M et beløb. Denne afgørelse går dog – selv om det var en andelslejlighed – næppe ud over højesteretsdommen U 1961.122, hvor retten tog stilling til spørgsmålet om, hvem af parterne i et papirløst forhold der skulle have ret til at fortsætte et almindeligt lejemål.

Selv om *hovedreglen* ved tvister om retten til at udtage samejeejendom i forbindelse med samejets opløsning er, at der må ske bortsalg, hvis der ikke opnås forlig, er det ikke en regel uden undtagelser. Den kan næppe ubetinget gælde „familiesamejer". Hvis parternes ejendele optræder som opdelt i en slags bodele, ligger der formentlig fra begges side en stiltiende forudsætning om, at der er udtagelsesret

ved opløsning. Hvis parterne har oprettet skriftlig aftale, er det formentlig også normalt, at den indeholder bestemmelser om udtagelses- eller udløsningsret.

2.5.3. Aftaler m. v.

2.5.3.1. Indledende bemærkninger

Ægtefæller kan i princippet indgå aftaler med hinanden, dog med de begrænsninger, som loven medfører, jfr. retsvirkningslovens § 29. En sådan begrænsning gælder ikke mindst ved gaver, der som hovedregel skal ske ved ægtepagt.

Retsvirkningslovens regler kan ikke anvendes analogt på samlevende par. Disse kan i princippet indgå aftaler med hinanden som alle andre privatpersoner. Indbyrdes gaver kræver således ikke nogen form. Det kan formentlig heller ikke antages, at gaver og andre transaktioner mellem samlevende kan afkræftes efter konkurslovens § 28, jfr. Samliv og ægteskab s. 55, ligesom det ikke kan antages, at retsvirkningslovens § 33 kan anvendes analogt.

En del samlevende par ønsker ved samlivets optagelse eller under samlivet at indgå aftaler, der helt eller delvis stiller dem økonomisk som gifte. Spørgsmålet er her, om de generelt kan indgå aftale om, at der skal bestå et formuefællesskab mellem dem svarende til den ordning, som gælder for ægtepar, der ikke har særejeægtepagt, og om de kan træffe aftale om underholdsydelser, således at det får retligt bindende virkning under og efter samlivet.

Med hensyn til det først nævnte problem kan det ikke antages, at parret retsgyldigt kan træffe en generel aftale om, at principperne i retsvirkningslovens §§ 15-20, 22-24 og 38-43 skal kunne finde anvendelse. Det må afgøres ud fra almindelige formueretlige synspunkter om og i hvilket omfang en sådan aftale er bindende mellem dem indbyrdes

og i forhold til omverdenen, jfr. Ernst Andersen s. 227.

Det kan heller ikke antages, at parret retsgyldigt vil kunne aftale, at reglerne om underhold i retsvirkningslovens §§ 5-9 eller i §§ 49-50 i ægteskabsloven af 1969 skal kunne finde anvendelse, allerede fordi de ikke ved deres aftale kan binde de offentlige myndigheder til at medvirke ved afgørelse af spørgsmålet om en eventuel pligt til at erlægge økonomiske ydelser eller ved fastsættelse af disses størrelse.

Det må formentlig endvidere antages, at parret ikke, mens samlivet består, ubetinget kan træffe en aftale om, at der i tilfælde af samlivsophævelse skal erlægges en pengeydelse, jfr. Ernst Andersen s. 230, der antager, at man ikke kan sikre et samvittighedsægteskab gennem en konventionalbod. Et noget lignende problem forelå ved den tidligere ægteskabslovs § 5 om forbud mod at træffe aftale om en formueydelse som erstatning for senere ophævelse af en forlovelse, en bestemmelse, som Ernst Andersen (Familieret, 1 udg. s. 14) antager ville gælde også uden positiv lovhjemmel.

Derimod kan det ikke antages, at parterne *generelt* er afskåret fra at træffe bindende aftaler om økonomiske ydelser under samlivet eller med virkning efter samlivets ophør.

Det skal navnlig understreges, at der ikke kan være grundlag for at tilsidesætte aftaler af denne art ud fra det synspunkt, at retsmyndighederne ikke bør medvirke til gennemførelsen af aftaler, som har til formål at etablere ægteskabslignende forhold i en slags konkurrence med de samlivsforhold, der bygger på ægteskab. Synspunkter af denne art kendes ganske vist i udlandet, men forholdene i nutidens danske samfund kan ikke begrunde, at samlevende pars aftaler om de problemer, der for ægtepars vedkommende er reguleret gennem ægteskabslovgivningen, anses for stridende mod lov og ærbarhed. Ved den under afsnit

2.5.2. gengivne praksis, der særlig bygger på samejesynspunkter, yder retsvæsenet allerede bistand til løsning af de økonomiske opgør mellem „fraskilte" par, og på denne baggrund kan det ikke forventes, at domstolene vil stille sig negativt til aftaler, der tager sigte på at forenkle disse opgør eller føre til en rimelig løsning, hvis den ene part dør.

Retsvæsenet er her formentlig i overensstemmelse med en udbredt opfattelse i befolkningen.

På Nordisk Råds møde i marts 1976 blev det da også efter indstilling af Rådets juridiske udvalg vedtaget at opfordre Nordisk Ministerråd til at tage initiativ til at sikre, at løsningen af de retlige og økonomiske problemer, som er opstået i forbindelse med „den papirløse familie" finder sted i nordisk samarbejde med henblik på at nå frem til ligeartede løsninger i de nordiske lande.

Udvalgets formand fremhævede ved forelæggelsen, at det kun drejede sig om disse forholds stilling i retlig og økonomisk henseende, ikke moralsk.

Et norsk rådsmedlem gjorde imidlertid gældende bl. a., at et samarbejde om harmonisering af dette område kan føre til en nok så stiltiende akcept af „avanserte og moderne samlivsformer som jeg og mine kolleger i de kristen-demokratiske partier i Norden ikke kan gi vår tilslutning."

Denne gruppe rådsmedlemmer undlod herefter at stemme for forslaget.

Af internationale målsætninger kan nævnes pkt. 127 i den Verdensaktionsplan, som blev vedtaget på FN's kvindekonference i Mexico (1975). Det hedder her, at kvinders rettigheder i de forskellige former for familie, inklusive kernefamilien, storfamilien, samliv ved overenskomst og enforældrefamilien, bør beskyttes af passende lovgivning og politik.

Der henvises endvidere til afsnit II.3. om Den europæiske Menneskerettighedskonvention.

Den omstændighed, at en af parterne eller begge i forvejen er gift, kan ikke i sig selv udelukke, at retsvæsenet træder til. I flere af de foreliggende afgørelser fremgår det udtrykkeligt, at den ene af parterne var gift (evt. fraseparet). Men eksistensen af et ikke-opløst ægteskab kan få indflydelse på sagens udfald, alt efter hvilket problemkompleks der foreligger til løsning.

2.5.3.2. Underholdsaftaler under samlivet

Der træffes i et vist omfang aftaler om underholdsydelser mellem samlevende par, som oftest formentlig for at den part, der yder beløbet kan få skattefradrag i medfør af ligningslovens § 14, stk. 2, om fradrag for underholdsydelser. Landsskatteretten har taget stilling til dette spørgsmål i LRS 1973.62, der drejede sig om en studerende, som ifølge en understøttelseserklæring havde forpligtet sig til at yde en kvinde, som han samlevede med, en understøttelse på 1/3 af sin bruttoindkomst på visse nærmere angivne betingelser vedrørende modtagerens egen bruttoindkomst. Støtten skulle bl. a. bortfalde, hvis modtageren indgik ægteskab. Skatterådet nægtede fradragsret under henvisning til, at støttebeløbet ikke kunne anses for udredet af den klagende „med hvem modtageren bl. a. på grund af den fælles bopæl måtte antages at have fælles økonomi." Landsskatteretten lagde tillige vægt på, at erklæringen ikke var af så ubetinget karakter, som normalt kræves for at indrømme fradragsret.

Muligheden af at der principielt kunne indgås en gyldig aftale blev således ikke bestridt.

Retsstillingen for par, der tidligere har været gift, belyses ved en utrykt Østre Landsrets dom af 1. oktober 1969 (5. afd. nr. 346/1968). Her drejede det sig om et par, der var blevet skilt bl. a. på vilkår af, at M skulle svare bidrag til H. Retten anså det trods skattemyndighedernes indsigelse

for godtgjort, at parterne havde truffet aftale om et månedligt bidrag på 1.000 kr., og der blev indrømmet M skattefradrag i medfør af ligningslovens § 10 for en periode efter skilsmissen, hvor parret ikke havde samlevet. De var imidlertid flyttet sammen igen et par år efter skilsmissen, og M gjorde gældende, at han fortsat havde betalt i henhold til aftalen. Han fik dog ikke ret til at fradrage underholdsydelserne i sin indkomst hverken efter ligningslovens § 10, stk. 1, eller efter § 14, stk. 2.

2.5.3.3. Aftaler om underholdslignende ydelser, der først skal have virkning efter samlivets ophør.

Aftaler, der træffes *efter* eller i forbindelse med samlivsophævelse, vil formentlig kun i beskedent omfang frembyde retlige problemer.

Problemerne kommer derimod frem, når der på et tidspunkt, hvor forholdet mellem parterne er godt, træffes en aftale, der tager sigte på tiden efter en samlivsophævelse.

Som foran nævnt vil en aftale om en ydelse, der nærmest må anses som en konventionalbod, næppe være gyldig. Men hvis der er truffet en aftale om en løbende ydelse eller en engangssum, som er velbegrundet i parternes økonomiske og personlige forhold, må udgangspunktet være, at den er bindende mellem parterne, hvis den er tilstrækkeligt fikseret og endelig. En sådan situation kan f. eks. foreligge, hvis parterne bliver enige om, at den ene skal afbryde sin uddannelse midlertidigt for at forsørge den anden part, mens denne gør en uddannelse færdig, og i forbindelse hermed aftaler, at den part, der kan fortsætte sin uddannelse, under en eller anden form skal bidrage til den andens studieudgifter, hvis samlivet ophæves, før de begge er blevet færdige med uddannelsen. Hvis parterne har fællesbørn, og er den ene, som oftest moderen, hjemmearbejdende, kan det også være velbegrundet at træffe aftale om økonomiske ydelser,

der kan gøre det muligt for hende også i tilfælde af samlivsophævelse at fortsætte med at passe børnene i hjemmet, f. eks. til de har nået den skolepligtige alder. En sådan ydelse kan vel endog efter omstændighederne anses som en slags forhøjet børnebidrag, således at børnenes interesse i, at ordningen gennemføres, også bør indgå i domstolenes overvejelser.

Som det fremgår af den foran citerede landsskatteretsafgørelse er det dog et væsentligt problem at finde en egnet metode til at fastsætte størrelsen af en løbende ydelse, når man ikke, som det er tilfældet med tidligere gifte, har en bidragsfastsættende myndighed, der kan tage hensyn både til den ydendes aktuelle økonomiske evne og den modtagendes aktuelle økonomiske behov.

Fra praksis kendes tilfælde, hvor beløbet er fastsat som en brøkdel af yderens indtægt, og hvor retten til ydelsen kan bortfalde under nærmere angivne betingelser, f. eks. hvis den berettigede indgår ægteskab. Retsvæsenet bør ikke generelt afvise at medvirke til gennemførelsen af sådanne aftaler, især ikke da ubillige følger heraf må kunne afværges ved anvendelse af aftalelovens § 36 (generalklausulen), jfr. nærmere herom under 2.5.3.9.

Om bristende forudsætninger, se sammesteds.

2.5.3.4. Aftaler om fælles- og samejeordninger

2.5.3.4.1. Indledende bemærkninger

Af Socialforskningsinstituttets publikation nr. 66 Ægteskabet og loven s. 31 fremgår det, at 16 % af de interviewede samlevende par havde indgået aftale om, hvorledes hjemmet skulle deles i tilfælde af en „skilsmisse".

Bærentzen (s. 52-53) oplyser, at det af hendes interviews af 10 advokater (deraf 9 i København) fremgik, at de vel ikke havde oprettet egentlige samlivskontrakter, men havde

reguleret specifikke problemer i aftaler. Der var en iøjnefaldende tendens hos aftaleparterne til at ønske deres forhold reguleret svarende til ægteskabslovgivningens regler.

2.5.3.4.2. Fællesejeaftaler

I forholdet *mellem parterne indbyrdes* synes der ikke principielt at være noget til hinder for, at der kan indgås en aftale, der stiller parterne, som ægtefæller er stillet efter retsvirkningslovens §§ 16 og 25, altså således at ejerforholdene ikke påvirkes af samlivsforholdet, men at der sker ligedeling af parternes ejendele i tilfælde af samlivets ophør på grund af uoverensstemmelse eller død. Deling ville i så fald kunne ske ved skifteretten i medfør af skiftelovens § 82. Dersom der i parternes aftale er henvist til retsvirkningslovens §§ 17 og 23-24, vil der formentlig blive taget hensyn hertil ved skiftet, hvis den ene af parterne har foretaget handlinger, der efter retsvirkningsloven ville blive betragtet som misbrug af rådighed over fælleseje.

Det vil formentlig også være muligt at få en sådan aftale lyst som rådighedsindskrænkning, hvis den ene part alene har skøde på familieboligen.

Om sådanne fællesejeaftaler skal betragtes som gaveretshandeler eller som gensidigt bebyrdende kontrakter vil afhænge af situationen i hvert enkelt tilfælde. Den foran under 2.5.2. refererede domspraksis, der går meget vidt i retning af at statuere sameje, fører formentlig til, at man bør være tilbageholdende med at lægge gavesynspunkter til grund i de tilfælde, hvor begge parter har indtægter. Det må henstå som mere usikkert, hvad stillingen vil være, hvis den ene part er hjemmearbejdende.

I forholdet til kreditorerne frembyder aftaler af den art i det væsentlige ikke andre problemer end fælleseje efter retsvirkningsloven. Det bør dog erindres, at hvis der i for-

bindelse med skiftet sker tilskødning af fast ejendom – enten for en anpart eller fuldt ud – vil dette blive betragtet som ejerskifte, og at pantebrevsklausuler om at overdragelse mellem ægtefæller ikke udløser ydelsen næppe vil kunne anvendes analogt ved overdragelser mellem samlevende par. Det vil således være nødvendigt med en udtrykkelig aftale, hvis det papirløse par skal kunne opløse samlivet nogenlunde smertefrit. En formulering, som anvendes i praksis, når begge har skøde, er en bestemmelse om, at overdragelse til „oprindelig samejer" ikke udløser ejerskiftevirkninger.

2.5.3.4.3. Samejeaftaler

Parterne vil også gyldigt kunne indgå en aftale om, at alt, hvad de erhverver – eller dele heraf – skal være i sameje, og de kan aftale fordelingsnormen. Hvis dette ikke er sket, er der en formodning for lige anparter.

En sådan aftale vil få større betydning for kreditorerne end en fællesejeaftale, idet der sker en overførelse af ejendomsretten allerede under samlivet.

Derimod vil det ikke være nødvendigt at sikre selve anparten mod arvinger ved oprettelse af testamente.

Det forekommer ikke sjældent, at et samlevende par, der i øvrigt ikke opretter aftale, køber fast ejendom i fællesskab, således at der foreligger særdeles sameje om familieboligen, normalt med en halvpart til hver. Overdragelsen af halvparten til den anden part vil blive betragtet som ejerskifte, jfr. foran under 2.5.3.4.2.

Det er overordentlig vigtigt, at parterne træffer aftale om, hvad der skal ske med ejendommen, hvis samlivet opløses ved død eller „skilsmisse".

Vestre Landsrets ankedom af 26. oktober 1976 (6. afd. 2453/75) angik et tilfælde, hvor K fremskaffede størstedelen af den kontante

købesum, men hvor hun og M fik skøde på ejendommen i fællesskab. De måtte igennem to retssager, før deres mellemværende i forbindelse med samlivsophævelsen blev endelig afgjort.

Der bør oprettes testamente, hvis det er parternes ønske, at den længstlevende skal kunne blive boende i tilfælde af, at samlivet opløses ved død. Tvangsarveretten må naturligvis respekteres, men det kan næppe afvises, at parterne ved aftale kan tillægge hinanden visse fordele, som må respekteres af sådanne arvinger, jfr. herved U 1962.576. Det må være uden betydning, at denne dom ikke angår sameje mellem parter i et papirløst forhold, men to venner, der ejede en københavnsk ejendom i sameje. De købte den i 1933 for 157.000 kr. og oprettede en overenskomst, hvorefter den længstlevende havde ret til at overtage ejendommen for 180.000 kr. – i 1959 forhøjet til 220.000 kr. – med tillæg af værdien af stedfundne forbedringer, og således at halvdelen af forskellen mellem prioriteterne og overtagelsessummen skulle berigtiges med $^1/_3$ kontant og $^2/_3$ ved pantebrev. I 1961 døde den ene, og den anden ønskede at overtage ejendommen, hvis værdi var ansat til 260.000 kr., for 220.000 kr. Afdødes søn – med hvem han havde siddet i uskiftet bo siden 1959 – protesterede, idet han anførte, at det drejede sig om en dødsgave, at afdøde ikke havde været berettiget til at træffe aftale som sket i 1959, samt at aftalen måtte tilsidesættes efter aftalelovens § 33.

Retten tog ikke tvangsarvingens påstand til følge, men fremhævede, at det drejede sig om en gensidigt bebyrdende retshandel, som tilsigtede at fastsætte regler for fællesskabets ophør såvel ved opsigelse i levende live som i tilfælde af parternes død, og at den ikke adskilte sig fra de aftaler, der, som værende af formueretlig betydning for opretteren selv, måtte respekteres af hans arvinger.

2.5.3.5. Fuldmagtsaftaler

Parter i papirløse samlivsforhold kan – lige så vel som ægtepar – meddele hinanden fuldmagt.

En aftale om, at den ene part skal kunne give møde for den anden i en retssag, er ikke gyldig, idet rpl. § 260, stk. 2, hvorefter der bl. a. kan gives møde ved ægtefællen, ikke kan anvendes analogt på samlevere, jfr. U 1974.1066 og 1976.404, se iøvrigt nærmere om spørgsmålet i afsnit II. 10.5.

2.5.3.6. Aftaler om fælles erhverv. Arbejdsaftaler

Det sker formodentlig forholdsvis sjældent, at et par, der arbejder sammen i en virksomhed, som tilhører den ene af dem eller dem begge, indgår en aftale, der regulerer retsforholdet mellem dem, jfr. herved 2.5.2.4.

Er en sådan aftale indgået, må den danne udgangspunkt for bedømmelsen af deres forhold, hvad enten det er en interessentskabskontrakt eller en aftale om, at den ene er ansat hos den anden. Aftaler af denne art kan ikke mindst have betydning i forhold til skattevæsenet, idet et par, der samlever uden at være gift, på dette punkt er bedre stillet end et ægtepar, der ikke ved at indgå sådanne aftaler kan frigøre sig for den delvise sambeskatning efter kildeskattelovens § 37 A.

Går den part, der ejer virksomheden, konkurs, og gør den anden part krav på løn, feriepenge og lignende gældende over for boet, er stillingen den samme som for en gift lønmodtager, idet skifteretten efter konkurslovens § 33, stk. 2, kan nægte fortrinsret for personer, der i kraft af deres eller deres nærmestes aktiebesiddelse eller andel i virksomheden udøvede eller kunne udøve en væsentlig indflydelse på den.

En arbejdsaftale kan muligvis også få betydning, hvis samlivet ophæves. Som fremhævet af Bengtsson (s. 658) er

der en betydelig forskel på konkurssituationen, hvor der må tages vidtgående hensyn til kreditorerne, og den situation, hvor en part, der under samlivet i længere tid ikke har gjort sit lønkrav gældende, efter samlivets ophør fremsætter krav om betaling af restancen over for den anden part eller dennes arvinger, der ofte vil opnå en ubegrundet berigelse, hvis der ikke skal ydes en vis kompensation for det udførte arbejde. Spørgsmålet har vist nok ikke foreligget til afgørelse ved danske domstole. Svenske domstole har været meget tilbageholdende med at anerkende sådanne efterbetalingskrav, der jo imidlertid i givet fald især ville have en berettigelse som grundlag for at overføre en berigelse, der er i behold ved samlivsophævelsen, fra arbejdsgiverparten til arbejdstagerparten, jfr. herved også den under 2.5.2.5. nævnte dom (U 1976.712), hvor ægteskabslovens § 56 bl. a. blev anvendt for at give en medhjælpende hustru en vis kompensation for en meget omfattende arbejdsindsats i mandens virksomhed.

2.5.3.7. Lån. Gældsbreve.

Låneaftaler kan især tænkes at forekomme, hvor den ene part overlader den anden penge, som skal benyttes til formål uden for fællesskabet, eller til erhvervelse af mere varige forbrugsgoder, som ikke er i sameje. Hvis modtageren i et tilfælde af denne art mod den ydendes forklaring gør gældende, at der ikke foreligger en låneaftale, må der påhvile den pågældende en ret tung bevisbyrde.

Østre Landsrets ankedom af 1. september 1976 (6. afd. 148/1976) angik et tilfælde, hvor K gjorde gældende, at hun et års tid før samlivsophævelsen havde lånt M 5.000 kr. til køb af en bil, og hvor det bevismæssigt blev lagt til grund, at hun havde ydet et sådant beløb i forbindelse med bilkøbet og fået en del af summen tilbage. Byretsdommen lagde vægt på, at M ikke havde erkendt at have modtaget et lån, og på, at der, da de 5.000 kr. blev betalt, forelå et fællesskab „som der ikke findes at kunne ses bort fra har

haft en sådan karakter, at der derved forelå grund til, at sagsøgte (M) helt eller delvist ikke skulle anses for pligtig til at tilbagebetale beløbet". M blev derfor frifundet. Landsretten fandt derimod ikke, at der var fornødent grundlag for at antage, at der mellem parterne havde bestået et fællesskab, der kunne begrunde, at han ikke skulle være forpligtet til at tilbagebetale restbeløbet. K fik således medhold i ankeinstansen.

Parternes oplysninger om samlivet var i nogen grad modstridende. Det varede, så vidt ses, ialt 3-4 år, hvor M beholdt sit eget værelse, men vist mest boede hos K, fra hvis bopæl han drev sin virksomhed. Hun gik ned på deltidsarbejde for at hjælpe med til at passe den, men hævdede, at de havde hver sin økonomi. M hævdede derimod, at de havde fælles økonomi, og at det ikke var af hensyn til ham, at K tog deltidsarbejde.

Dommens resultat finder også støtte i de almindelige regler om tilvækst, jfr. Munch-Petersen: Borgerlig ret, 22. reviderede udg. (1976) s. 479-80.

Det sker undertiden, at et låneforhold resulterer i, at den ene part udsteder et gældsbrev til den anden. Det samme sker også mellem ægtefæller. Det kan give problemer, især hvis gældsbrevet blot er blevet lagt til side eller i hvert fald kun er blevet fremdraget over for udstederens kreditorer. Problemer af denne art nåede frem til Højesteret i dommen U 1972.751. Her var situationen den, at M omkring ved den tid, hvor parret flyttede sammen, ydede K et lån på 15.000 kr. til betaling af varegæld i hendes forretning. Han indlagde desuden nogle varer – som hun påstod var værdiløse – til salg i forretningen. Nogle måneder senere underskrev hun et gældsbrev på 40.000 kr. til M. Da samlivet blev ophævet $2^1/_2$ år senere, krævede M betaling af gældsbrevets pålydende med renter tilbage fra dets oprettelsesdato. Under samlivet havde M deltaget i forretningens drift, og indtægterne heraf var blevet forbrugt i fællesskab. Højesteret fandt herefter, at forudsætningerne for, at M nu efter samlivets ophør kunne kræve gældsbrevet betalt, var bortfaldet.

IV.2.5.3.

I kommentaren til dommen (U 1972 B.250 ff.) udtaler Trolle, at der i Højesteret var enighed om, at det mellemværende, der opstod mellem parterne, da samlivet blev ophævet, måtte afgøres, som om der havde foreligget et ægteskab med særeje.

2.5.3.8. Aftaler, der tilsigter at afværge opståelse af sameje eller fremsættelse af økonomiske krav

Ligesom ægtefæller i et ganske vist forholdsvis ringe antal tilfælde aftaler særeje i stedet for fælleseje, forekommer det, at samlevende par under samlivet er enige om, at de ikke ønsker, at der i tilfælde af samlivets ophør skal kunne fremsættes krav om et økonomisk opgør på grundlag af samejesynspunkter. Det kan f. eks. skyldes hensynet til umyndige særbørn. Det kan næppe udelukkes, at en sådan aftale vil kunne anses som gyldig. Det må dog nok afhænge af de konkrete omstændigheder. Selv om man ikke vil tillægge en sådan aftale bindende virkning, vil den dog utvivlsomt normalt få stor betydning, når en domstol skal afgøre, om der er opstået sameje.

Spørgsmålet om en sådan „afværgeaftale" berøres i Carstensen: Tingsret s. 144, jfr. nærmere afsnit 2.5.2.2.

2.5.3.9. Bristede forudsætninger, ugyldighed

I hvilket omfang aftaler mellem samlevende par må antages at kunne bortfalde på grund af bristede forudsætninger, lader sig næppe afgrænse med nogen sikkerhed.

Drejer det sig om en aftale, der er efterfulgt af adskillige års samliv med fælles økonomi, er den forpligtede uden formue, når aftalen gøres gældende, og har han eller hun kun en normal eller måske endog beskeden løbende indtægt, der, hvis aftalen skal opfyldes, må belastes med afdragsforpligtelser over en længere periode, må udgangspunktet normalt være, at aftalen ikke kan gøres gældende, med mindre

dette resultat klart vil føre til en ugrundet berigelse af den forpligtede. Det kan f. eks. være tilfældet, hvis den ene part stiller penge, der er opsparet før samlivet, til rådighed for den anden til opfyldelse af et formål, som ligger helt uden for deres fælles interesseområde.

I kommentaren til U 1972.751 H, der angik et gældsbrev, som blev gjort gældende efter samlivets ophør – jfr. 2.5.3.7. – anfører Trolle nogle principielle synspunkter angående betydningen af forudsætningers bortfald. Det hedder:

„Man kan formentlig se sådan på sagen, at dommen har gjort en tilføjelse til den sætning, som i kommentarerne til de tidligere domme er udledet af disse, at man skal have et klart grundlag, hvis man efter et samlivs ophør vil skrive en regning til den anden part. Den tilføjelse kan nok siges at gå ud på noget i retning af følgende: Selv om man har et så klart grundlag som et gældsbevis, der er underskrevet før eller omkring samlivets begyndelse, er det ikke sikkert, at det er nok, hvis man derefter uden at nævne gældsbeviset, har levet og forbrugt summen, og debitor nu ingenting ejer. Den, der har giftet sig med sin debitrix (debitor) eller har gjort sin ægtefælle til sin debitor (debitrix) ifølge gældsbrev, og derefter har smidt det i sin box eller skuffe under samlivet, hvor det har beroet under fælles samliv og forbrug, kan ikke, når uvenskab opstår, fiske det frem og være sikker på, at det kan gøres gældende overfor den anden part, hvis denne nu ikke ejer noget. Forudsætningen for at gøre et sådant gældsbrev gældende kan være faldet bort." (U 1972 B .251).

Også Bengtsson er flere steder inde på, at man bør være tilbageholdende med at skabe hjemmel for, at den ene part skal møde op med krav på den anden. S. 659 skriver han om muligheden for at kræve rundhåndede underholdsydelser tilbage:

„Samlivet torde lika väl som äktenskapet i regel bygga på förutsättningen, att båda parter skall bidraga til gemenskapens bästa utan att presentera räkningen vid en brytning."

Ved nogle typer aftaler har parterne dog ved indgåelsen forudset, at den sandsynligvis vil resultere i en følelig afdragsbyrde, som må udredes af en løbende arbejdsindtægt. Det vil f. eks. være tlifældet med visse af de under afsnit 2.5.3.3. nævnte underholdsaftaler, hvor formålet er at sikre, at begge får gennemført en uddannelse. Her vil der ikke være tale om bristede forudsætninger, i hvert fald ikke hvis samlivet ophæves, før den berettigede part har fået mulighed for at gennemføre sin uddannelse. Anderledes vil det muligvis ligge, hvis samlivet først ophæves, efter at begge har fået deres uddannelse.

Det forekommer såvel for gifte som for ikke-gifte studerende par, der begge løbende optager studielån, at de af forskellige grunde træffer aftale om, at en af parterne skal optage væsentlig større lån end den anden. Hvis sådanne lån indgår i det fælles forbrug, og samlivet derefter ophæves, uden at der er afdraget på lånene, er den part, der har optaget de største lån, i en vanskelig situation. Hvis parterne har aktiver, er dette en situation, hvor en skifteret vil være tilbøjelig til at statuere sameje, når det drejer sig om samlevende par. Men det forekommer, at der ikke er aktiver, kun passiver, således at den part, der har optaget de største lån, må forudse, at han eller hun – i praksis er det ofte den kvindelige part – af sin fremtidige arbejdsindtægt skal afdrage beløb, der reelt er medgået til den anden parts forsørgelse. Man kan næppe helt udelukke, at det i visse tilfælde vil kunne gøres gældende, at forudsætningen for en sådan fordeling af forsørgelsesbyrden er bortfaldet, når samlivet ikke fortsætter, indtil gælden er afdraget eller nedbragt til et rimeligt beløb.

Hvis parterne har truffet aftale om det økonomiske opgør i forbindelse med samlivsophævelse, kan det ikke antages, at der kan ske analog anvendelse af reglerne om aftalers ugyldighed i ægteskabslovens § 58. Dette har imidlertid

kun begrænset betydning, efter at aftaleloven er blevet ændret i 1975. Generalklausulen – den nye § 36 – indebærer, at en aftale kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det vil være urimeligt at gøre den gældende. Efter stk. 2 kan der også tages hensyn til omstændigheder, der er indtruffet efter aftalens tilblivelse. Det må formentlig forventes, at denne bestemmelse – selv om dens tilblivelse skyldes ønsket om bekæmpelse af økonomisk kriminalitet – ikke sjældent vil kunne finde anvendelse på samlevende pars aftaler, også på aftaler, der er indgået allerede under samlivet eller ved dets etablering.

Der kan i denne forbindelse peges på de overvejelser, som generalklausulen har givet anledning til med hensyn til formuleringen af de familieretlige regler om muligheden for at fravige aftaler, se s. 50 i Ægteskabsudvalgets betænkning nr. 3 (nr. 716/1974).

Det hedder her:

„Udvalget er opmærksom på, at det i forbindelse med drøftelserne om økonomisk kriminalitet og tilgrænsende spørgsmål inden for den formueretlige lovgivning overvejes at indsætte en generalklausul i aftaleloven om en videre adgang til at tilsidesætte aftaler, end de gældende regler muliggør. Det er for udvalget en selvfølge, at en fravigelsesregel inden for den familieretlige lovgivning ikke må udformes snævrere end inden for aftaleretten."

Aftalelovens øvrige ugyldighedsgrunde vil formentlig undtagelsesvis få selvstændig betydning i forhold til generalklausulen.

I Gunvor Wallin: Om avtal mellan maker, Lund 1958, findes en indgående diskussion om i hvilket omfang formuerettens grundsætninger, herunder aftaleloven og læren om bristede forudsætninger, finder anvendelse i familieretlige forhold. Denne diskussion har også relevans for samlevende par.

2.6. Den privatretlige sikring

2.6.1. Forsikring

2.6.1.1. Familieforsikring

Spørgsmålet om den forsikringsmæssige betydning af faste samlivsforhold er i de senere år jævnlig opstået i forbindelse med familieforsikringspolicer (kombineret indboforsikring).

Forsikringsoplysningen har på denne baggrund i en pressemeddelelse i sommeren 1976 rådet til at få begge parters navn noteret på policen, idet der så ikke er tvivl om forsikringsdækningen.

Det hedder videre i pressemeddelelsen:

„Står derimod kun den ene part som forsikringstager, bliver sagen vanskeligere, hvis skaden har ramt den anden parts indbogenstande. En kombineret indboforsikring sikrer ganske vist forsikringstagerens ægtefælle, og det er almindeligt, at forsikringsselskaberne accepterer, at hver af de sammen boende parter betragtes som 'ægtefælle'.

Men det må dog som regel sandsynliggøres, at forholdet da har karakter af en vis varighed ..."

I en tidligere pressemeddelelse om samme spørgsmål er problemet om forholdets varighed uddybet således:

„Det er f. eks. tilfældet, hvis folkeregistret har fået meddelelse om, at de to personer har samme bopæl. Viser folkeregistret ikke dette, må skadelidte på anden måde sandsynliggøre, at der er tale om et varigt samlivsforhold ... Og det kan volde vanskeligheder at sandsynliggøre dette."

Indboforsikring er omhandlet i forsikringsaftalelovens § 55, hvorefter sådan forsikring, hvis ikke andet fremgår af omstændighederne, tillige anses at omfatte indbo, der tilhører forsikringstagerens ægtefælle, hans hjemmeboende børn samt personer, der hører til forsikringstagerens husstand og står i personligt tjenesteforhold til ham.

Spørgsmålet var fremme i dommen U 1970.337, hvor der var rejst spørgsmål om dækning af brandskade bl. a. på ejendele, som tilhørte en kvinde, som i 10 år havde boet sammen med forsikringstageren, efter hans oplysning som hans husbestyrerinde. – Forsikringsselskabet gjorde gældende, at hun ikke var dækket af forsikringen, da hun hverken var ægtefælle eller medhjælp i husholdningen. Landsretten kom ikke til at tage stilling til spørgsmålet, da forsikringsselskabet blev frifundet på andet grundlag. Forsikringstageren ankede, men gentog ikke sin påstand om erstatning for kvindens ejendele.

Spørgsmålet har også jævnlig givet anledning til diskussion i Norge. Kirsti Bull udtaler herom i artiklen „Det papirløse ekteskap", Jussens Venner, 1976, s. 144:

„Ifølge FAL § 55 vil en innboforsikring ikke bare omfatte forsikringstakerens eget innbo, men også innbo som tilhører medlemmer av den faste husstand. Lever man i ugift samboenhet, må ens partner kunne henregnes til den faste husstand."

Teksten uddybes i en note, hvor det hedder:

„Om husstandsbegrepet, se *Arntzen*, Forsikringsrett I, ... s. 64 flg. Her nevnes riktignok ikke direkte ugift samboenhet. Skafors, Brannkassens og Samvirkes (individuelle) hjemforsikring omfatter også medlemmer av den faste husstand. I Samvirkes kollektive hjemforsikring er imidlertid husstandsbegrepet innsnevret i forhold til FAL § 55, slik at det bare omfatter ektefelle, hjemmeværende ugifte barn og andre som forsørges av forsikringstakeren samt hushjelp. Samvirke opplyser imidlertid at vilkårene nå er endret slik at den man lever i ugift samboenhet med uttrykkelig vil omfattes av policen."

Ved samlivsophævelse kan der – ligesom for ægtefæller i samme situation – opstå problemer. Man bør sørge for den fornødne fremtidige dækning af hver af parternes ejendele.

2.6.1.2. Livsforsikring

Der er ikke noget til hinder for, at en part i et fast samlivsforhold kan tegne livsforsikring til fordel for den anden. Reglen i forsikringsaftalelovens § 104, stk. 2, medfører dog, at krav på boslod og tvangsarvelod går forud for den begunstigedes krav efter policen, medmindre begunstigelsen

er gjort uigenkaldelig. Om en sådan situation, se U 1948. 469 H., hvor policen var overgivet til den begunstigede, en kvinde med hvem forsikringstageren havde et barn, og som han havde forsørget i en årrække samtidig med, at han samlevede med hustruen.

Livsforsikringssummer er arveafgiftspligtige. Som det fremgår af afsnit 4.4. er dette et betydeligt praktisk problem, fordi en papirløs part normalt vil blive henført under klasse C.

Afgørende for arveafgiftspligten er § 5 a), 1. pkt., i arve- og gaveafgiftsloven, hvor det bestemmes, at afgift svares af, hvad der ved dødsfaldet måtte tilfalde nogen i henhold til forsikrings- eller andre kontrakter, når afdøde har betalt præmierne eller vederlaget uden at have erholdt dette godtgjort af erhververen.

Ønsker man at etablere en sikring, der ikke rammes af denne regel, er den teknisk mest nærliggende løsning, at den, der ønsker at opnå en økonomisk sikkerhed ved den anden parts død, tegner en forsikring på den andens liv, jfr. forsikringsaftalelovens § 97, og selv betaler præmien. En sådan forsikring kræver samtykke fra den, på hvis liv forsikringen er tegnet, jfr. § 139 i lov om forsikringsvirksomhed, men til gengæld kan udbetalingen ske umiddelbart til policens ejer, og der er ikke tale om at respektere krav på tvangsarv og boslod som i et begunstigelsesforhold.

Gensidig sikkerhed kan opnås ved, at hver af parterne tegner en forsikring af den ovennævnte type (krydslivsforsikring).

Forsikringer af denne art kan skatteteknisk kun tegnes med begrænset skattefradragsret, jfr. pensionsbeskatningslovens §§ 4, 8 og 10. Det samme gælder for overlevelsesrenter i et fast samlivsforhold, hvorimod overlevelsesrenter tegnet på ægtefællens liv er fuldt fradragsberettiget.

Parterne bør træffe aftale om afvikling med henblik på

evt. samlivsophævelse. Aftalen kan f. eks. gå ud på, at policen overdrages mod godtgørelse af en eventuel tilbagekøbsværdi.

Også gruppelivsforsikringer er arveafgiftspligtige.

Spørgsmålet om hvorvidt forsikringsaftalelovens § 104, stk. 2, er anvendelig i relation til gruppelivsforsikring er behandlet af P. Lyngsø i Juristen og Økonomen 1975 s. 349 ff. Han gør her gældende, at gruppemedlemmet, ikke grupperepræsentanten, må anses som forsikringstager, således at gruppelivsforsikringen skal behandles på samme måde som en almindelig livsforsikring i relation til § 104, stk. 2.

I en del gruppelivsforsikringer er der mulighed for at foretage ændring af begunstigede. Således kan man i den gruppelivsforsikring, der nu omfatter alle kommunale tjenestemænd, ændre begunstigelsesbestemmelsen ved død, men kun hvis det pågældende gruppemedlem hverken har ægtefælle (herunder fraseparet ægtefælle) eller børn. Denne regel kan bruges til at begunstige en samlever.

Danmarks Jurist- og Økonomforbunds pensionskasse har i 1975 forhøjet gruppelivsforsikringen for enlige fra 100.000 kr. til 170.000 kr. for at imødekomme et af visse medlemmer fremsat ønske om større ydelser til efterladte partnere i papirløse samlivsforhold.

2.6.1.3. Kollektive pensionsordninger

Det er den altovervejende hovedregel, at der er ret til enkepension i aktuarmæssigt opbyggede pensionsordninger, jfr. s. 130 ff. i bet. 440/1966 om Forsørgerbegrebet.

Endvidere er der, efter indførelse af de nye tjenestemandspensionsregler i 1969, også vedtaget regler om kollektiv enkemandspension i en del private pensionsordninger.

Der findes ingen pensionsordning, der giver en efterladt partner i et papirløst forhold ligestilling med enker og enke-

mænd med hensyn til kollektive efterladtepensioner. Spørgsmålet har imidlertid været rejst i forskellige pensionsordninger, således i Danmarks Jurist- og Økonomforbunds pensionskasse, hvor det som anført under 2. gav anledning til en forhøjelse af gruppelivsforsikringssummen for enlige.

At indføre ligestilling er forbundet med flere yderst indviklede tekniske problemer.

Som det fremgår af afsnit I foreligger der meget få statistiske oplysninger om papirløse samlivsforhold, og selv om statistikken udbygges mere, må man regne med, at det næppe vil være muligt at fremskaffe et blot nogenlunde nøjagtigt talmateriale, som kan danne grundlag for aktuarmæssige beregninger vedrørende efterladtepensioner til papirløse enker og enkemænd.

Det vil også give anledning til betydelige problemer, at pensionsbeskatningslovens regler om begunstigelse af ægtefællepensioner ikke gælder for pensionsordninger til fordel for en efterlevende part i et papirløst forhold, jfr. afsnit 4.1.

Endvidere er det også et problem, hvorledes man skulle forholde sig med pensionsretten, hvis et langvarigt papirløst samliv skulle blive opløst på grund af uoverensstemmelse.

For gifte vil dette i visse situationer betyde, at den fraskilte kvinde bevarer enkepensionsretten, jfr. enkepensionsloven af 1941 med senere ændringer. Den trænger i sin nuværende form til modernisering, og det er nok ikke helt urealistisk at regne med, at denne modernisering kommer til at gå ud på, at retten til efterladtepension gøres uafhængig af, om der måtte være pålagt underholdspligt, og at loven udvides til også at angå enkemandspension.

Det vil ikke blive helt let at tilpasse enkepensionslovens system med opdeling af efterladtepensionen mellem enken og tidligere hustruer til de papirløse forhold.

2.6.1.4. Ulykkesforsikring

Ulykkesforsikring rummer samme problemer med hensyn til tvangsarv og arveafgift som livsforsikring.

Hvis en samlever indsættes som begunstiget, skal der betales arveafgift af forsikringssummen. Og begunstigelsen skal være uigenkaldelig, for at forsikringsaftalelovens § 104, stk. 2, ikke skal finde anvendelse, jfr. herved lovens § 122.

Også inden for dette område kan problemerne løses ved, at den af parterne, der ønskes sikret, tegner forsikring på den andens liv, eller at man etablerer „krydsforsikring" ved at oprette to policer. Der er selskaber, som har standardpolicer til dette formål.

2.6.1.5. Forsikringsaftalelovens § 85

Efter §§ 18 og 19 i forsikringsaftaleloven gælder der særlige regler om bortfald eller begrænsning af forsikringsselskabets ansvar i tilfælde, hvor forsikringstageren har handlet forsætligt eller groft uagtsomt. Hvis det drejer sig om *brandforsikring*, gælder disse regler ifølge lovens § 85 også, når branden er forårsaget af forsikringstagerens med ham samlevende ægtefælle.

I Samliv og ægteskab s. 19 anføres det, at det næppe kan antages, at § 85 vil blive anvendt analogt, hvor det drejer sig om et fast samlivsforhold.

Norges Højesteret har imidlertid i en dom (Norsk Retstidende 1975.50) anset den tilsvarende bestemmelse i den norske forsikringsaftalelov for analogisk anvendelig i et tilfælde, hvor der forelå papirløst samliv.

Situationen er heller ikke rent teoretisk herhjemme, men de sager, hvor spørgsmålet har været fremme har så vidt vides ikke givet anledning til retssag.

§ 85 var – om end indirekte – inde i billedet i U 1939.1041 H, der drejede sig om en gårdejer, som havde fået udbetalt forsikringssummen i god tro, førend det kom frem, at hans hustru havde på-

sat branden. Rettens flertal efterkom forsikringsselskabets krav om tilbagebetaling. Det udtales i dommen, at forsikringsvilkårene, der var i overensstemmelse med § 85 „må anses begrundet ved det præventive hensyn at modvirke den fristelse, der for forsikringstagerens med denne samlevende ægtefælle kan være til forsætlig at fremkalde forsikringsbegivenheden, hvilket uanset ordningen af formueforholdet mellem ægtefællerne normalt vil blive til fælles økonomisk fordel. Denne præventive virkning vil svækkes medmindre man anerkender en tilbagesøgningsret for selskaberne."

Mindretallet fremhævede bl.a. at § 85 ikke indeholder nogen regel om forholdet efter at forsikringssummen er udbetalt, og fandt ikke, at der i det foreliggende tilfælde var hjemmel for tilbagesøgning. Der henvises bl.a. til forsikringstagerens gode tro, og til at forsikringssummen alene angik værdier, der havde været under mandens rådighed.

2.6.2. Erstatning for tab af forsørger

S. 10 i bet. nr. 679/1973 om erstatning for tab ved personskade og tab af forsørger hedder det om betingelserne for forsørgertabserstatning:

„Hverken ikrafttrædelseslovens (til straffeloven) § 15, stk. 3, eller særlovene stiller nogen betingelse om, at den dræbte skulle have været retligt forpligtet til at yde de efterladte underhold. Det afgørende er efter retspraksis, om afdøde rent faktisk forsørgede den pågældende på dødstidspunktet, og det er ikke afgørende, om han var hovedforsørgeren .. vil som regel den, der har et retligt krav på forsørgelse, såsom børn og ægtefælle, ikke kunne kræve forsørgertabserstatning, dersom der rent faktisk ikke fandt forsørgelse sted."

Den omstændighed, at der er en retlig forsørgelsespligt mellem ægtefæller, men ikke nogen tilsvarende pligt mellem parterne i et papirløst samlivsforhold, får altså ikke i sig selv nogen betydning for spørgsmålet om, hvorvidt der kan opnås erstatning for tab af forsørger.

Der foreligger flere sager om erstatning til den kvindelige part i et samlivsforhold:

a) *U 1972.647*: K var heltidsarbejdende bogholder. M's indtægt var noget højere end hendes. Hun fødte parternes fællesbarn efter dødsfaldet. Hendes påstand gik ud på en erstatning på 40.000 kr. for forstyrrelse af stilling og forhold, hvilket modparten protesterede imod under henvisning til, at afdøde ikke havde haft retlig forsørgelsespligt over for hende.

Hun fik tillagt 12.000 kr.

b) *Utrykt Østre Landsrets dom af 29. juni 1973 (5. afd. 66/1972)*: M og K var begge skuespillere, han dog med en væsentlig højere indtægt end hun, og af denne afholdt han alle fællesudgifter, mens hun brugte sine egne indtægter på sig selv. Parret havde en søn på knap et år. M var separeret fra en anden kvinde og havde indgivet skilsmisseandragende ca. 1 måned før dødsfaldet.

Ved sin afgørelse lagde retten vægt på, at ægteskabet ikke var opløst, at samlivet kun havde varet ca. 1½ år, at der ikke havde været tale om fuld forsørgelse fra afdøde, der jo iøvrigt ikke havde forsørgerpligt. Forholdet fandtes derfor ikke at kunne danne grundlag for erstatning for tab af forsørger. Der tillagdes derimod den efterladte en erstatning på 20.000 kr. for forstyrrelse i hendes stilling og forhold.

Det drejede sig i begge tilfælde om kvinder sidst i 20rne.

c) *U 1974.222*: K, der havde samlevet med M i mange år, havde højeste invalidepension, mens M havde førtidspension. Parret havde to børn. K nedlagde påstand om en forsørgertabserstatning på 48.000 kr., men der tillagdes hende ikke noget beløb. Der fandtes i mangel af nærmere oplysninger om M's mulighed for på anden måde end ved folkepensionen at bidrage til det økonomiske fællesskab ikke fornødent grundlag for at antage, at K's forhold var blevet således forringet ved dødsfaldet, at hun havde krav på forsørgertabserstatning.

2.7. Arv

Arvelovens regler om ægtefællers arveret og om adgangen til at hensidde i uskiftet bo kan ikke anvendes analogt på papirløse par. Det kan heller ikke antages, at arvelovens § 66, stk. 2, om indskrænkninger i den kvalitative testationskompetence for ægtefæller, der lever i formuefællesskab, kan anvendes analogt på en samlevende parts ret til at testere over sin andel i ejendele, som er i sameje.

Situationen for papirløse par er altså den, at de kun arver hinanden, hvis de har oprettet testamente. Har de tvangsarvinger (børn eller ægtefælle, med hvem samlivet er ophævet på grund af uoverensstemmelse, men uden at der foreligger separation eller skilsmisse) er deres testationsmuligheder begrænset af tvangsarvereglerne.

Tvangsarvereglerne finder også anvendelse, hvis afdøde har indsat sin samlever som begunstiget i en livsforsikring, medmindre indsættelsen er uigenkaldelig, jfr. forsikringsaftalelovens § 104, stk. 2.

Arv, der ellers ville tilfalde staten, fordi der ikke er arvinger efter loven eller efter testamente, vil efter omstændighederne i medfør af arvelovens § 71, stk. 2, kunne afstås til den, der levede sammen med arvelader, jfr. s. 284 i kommentaren til bestemmelsen i Danielsen, Gaarden og à Rogvi: Arveloven. Loven opstiller dog strenge betingelser for afståelse af arv.

Er der opstået sameje mellem afdøde og efterlevende, må arvingerne respektere dette.

En sådan situation forelå i to af de utrykte domme, som er gengivet i afsnittet om sameje.

Det drejer sig for det første om den i 2.5.2.3. omtalte Østre Landsrets dom af 17. juni 1975, hvor afdøde, som havde levet i et fast samlivsforhold i ca. 6 år, efterlod sig et mindreårigt særbarn, der opholdt sig hos sin moder, som havde forældremyndigheden. Mod moderens protest blev

det fastslået, at der var opstået sameje mellem den afdøde fader og den efterlevende samleverske, hvilket naturligvis indebar, at den mindreåriges rettigheder i boet blev beskåret.

Spørgsmålet var også fremme i den i 2.5.2.2. omtalte Østre Landsrets dom af 3. februar 1976. I denne sag havde afdøde siddet i uskiftet bo. Ved dommen blev boet dømt til at anerkende, at nogle løsøregenstande var i lige sameje.

En meget vigtig afgørelse om viljesbestemt sameje er den i afsnit 2.5.3.4.3. refererede dom U 1962.576, hvor en arving, som sad i uskiftet bo, måtte respektere en samejeoverenskomst om en fast ejendom, som bl. a. indeholdt en klausul om overtagelsesret for en bestemt sum.

Oprettelse af testamente er et vigtigt supplement til aftaler mellem samlevende par. Testamentet bør præcisere betingelserne for tilbagekaldelse, bortfald m. v.

Gifte personer kan oprette testamente, selv om de ikke er fyldt 18 år, jfr. arvelovens § 39. Det kan næppe antages, at denne bestemmelse gælder analogt for en part i et samlivsforhold.

2.8. Sammenfattende bemærkninger vedrørende afsnit 2

2.8.1. Almindelige problemer omkring privatretlige tvister

Som de foregående afsnit viser, lever papirløse par ikke i et juridisk tomrum. Tværtimod berøres de af en lang række retsregler, og en hel del af dem søger retsvæsenets bistand til løsning af juridiske problemer, se også afsnit 3.1. om skifte.

Disse problemer synes i første række at opstå for par, der lever i ægteskabslignende forhold eller i prøveægteskab, og der er kun i meget få tilfælde uenighed om hvorvidt der overhovedet har bestået et samlivsforhold. Derimod er der

i nogle af sagerne strid om tidspunktet for samlivsforholdets etablering og ophør.

Der foreligger ikke noget materiale, der med nogen grad af sikkerhed kan belyse, i hvilket omfang juridiske tvivlsspørgsmål, der har sammenhæng med papirløse parforhold, fører til, at der søges juridisk assistance.

Så vidt vides får dog de fleste advokater et stigende antal henvendelser fra papirløse parter, både under samlivet og ved dets opløsning.

Bærentzen oplyser (s. 7), at hun rettede henvendelse til samtlige landets skifteretter for at få oplysning om sager vedrørende papirløse par. Den blev besvaret af 83 % af retterne, og resultatet blev udskrift af 13 afgørelser fra 6 retskredse. Forinden havde hun ved henvendelse til nogle af landets største skifteretter fået oplyst, at de enten overhovedet ikke havde haft sager af denne art eller i hvert fald kun ganske få, der havde ført til domsafsigelse.

Ved henvendelse til 10 advokater (9 fra København, 1 fra en stor provinsforretning) fik hun oplyst, at de næsten alle havde fået en del henvendelser (2-50 årligt) vedrørende problemer ved ophævelse af samlivet mellem ikke-gifte par. Tvisterne var alle blevet forligt, nogle dog i skifteretten, i henhold til ægteskabslovgivningens analogi, og parterne var blevet orienteret om denne analogi (s. 52-53).

Det forekommer, at en papirløs part ikke søger juridisk bistand i „skilsmissesituationen" også i tilfælde, hvor det er nogenlunde givet, at dette ville give et positivt resultat for den pågældende. Det er umuligt at danne sig noget skøn over, hvor ofte dette sker. Det må dog erindres, at „skilsmisse"frekvensen er høj for de papirløse.

En afklaring af de retlige problemer, der er forbundet med papirløse forhold, vil bidrage til at modvirke retstab, som skyldes uvidenhed om de meget komplicerede bestemmelser.

2.8.2. Nogle hovedspørgsmål

Det er et meget væsentligt problem, at der består så stor usikkerhed om i hvilket omfang et papirløst par kan regulere deres forhold gennem aftale, jfr. afsnit 2.5.3.

Under behandlingen af emnet Den papirløse Familie på det 27. nordiske juristmøde i 1975 fremhævede både lektor Kirsti Bull, Norge, og professor Sten Hillert, Sverige, dette spørgsmål.

Som det fremgår af afsnit 2.5.2. foreligger der et ikke ringe antal domme, som antager, at der er opstået sameje mellem par, der har levet sammen. Men det fremgår også, at der ikke endnu er skabt fuld afklaring af, hvilke betingelser der skal foreligge, for at det kan antages, at der foreligger sameje. Hertil kommer, at der hersker stor usikkerhed om, hvilke retsvirkninger det har *under* samlivet, hvis man antager, at der er opstået et mere eller mindre vidtrækkende samejeforhold.

Der består også en betydelig usikkerhed om, hvornår andre privatretlige regler og grundsætninger kan komme til anvendelse.

Efter retssagerne at dømme rammer denne usikkerhed i særlig grad par, der begge har haft indtægter, men som har foretaget en „skæv" fordeling af opsparing og investering i varige forbrugsgoder samt med hensyn til gældsstiftelse.

Problemet har væsentlig praktisk betydning. De fleste af sagerne angår ganske store beløb.

Som grupper, der stilles særlig vanskeligt med den gældende retstilstand, kan fremhæves par, hvor den ene dør efter et langvarigt samlivsforhold, uden at der er oprettet testamente, homofile par – der jo ikke som de heterofile par kan vælge den enkle løsning at gifte sig – samt par, der opdrager mindreårige børn i det fælles hjem.

Er der tale om et fællesbarn, og har familien boet i en ejerbolig, kan resultatet let blive salg af boligen.

Hvis retspraksis går langt i retning af at anerkende det såkaldte videre samejebegreb, kan dette tænkes at give komplikationer i tilfælde, hvor afdøde efterlader sig mindreårige særbørn.

2.8.3. Forslag til løsning af problemerne

Under diskussionen af emnet Den papirløse Familie på det 27. nordiske juristmøde – jfr. 2.8.2. – var der en overvejende stemning for, at man burde overveje en eller anden form for lovregulering.

Selv om man når frem til en sådan regulering, vil der dog stadig være brug for at anvende det vide spektrum af regler, som privatretten stiller til rådighed. Bestemmelserne om sameje, lån, gaver, erstatning m. v. vil fortsat få betydning, ligesom de har det for ægtefæller til trods for at deres formueforhold er fastlagt i retsvirkningsloven.

Borum foreslog i Festskrift til Arnholm (Nordisk Gjenklang 1969 s. 681 ff.) en diskretionær regel, der vil gøre det muligt for en domstol, når et langvarigt samliv opløses ved død, og der ikke foreligger modstående testamente, at tillægge den efterlevende et passende beløb til dennes underhold, dog med respekt af tvangsarvereglerne og forlodsretten.

En mere vidtgående løsning blev skitseret af mig som referent ved det ovennævnte juristmøde. Den lød således:

„Har der mellem to parter bestået et ægteskabslignende forhold med økonomisk fællesskab, kan det i tilslutning til samlivets ophør ved død eller på grund af uoverensstemmelse ved dom bestemmes, at der af den ene part eller dennes bo skal ydes den anden part et beløb for at sikre, at denne ikke stilles åbenbart urimeligt i økonomisk henseende."

Det forudsattes, at den skitserede regel skulle anvendes med betydelig tilbageholdenhed. Det fremhævedes, at den kunne afværge åbenbare urimeligheder bl. a. i situationer, *hvor*

opsparingen i overvejende grad er sket i den ene parts navn, *hvor* den ene part sidder tilbage med pligt til at afdrage et lån, som helt eller delvis er kommet den anden til gode, eller *hvor* samlivsophævelse efter et kort samliv giver den ene part et betydeligt økonomisk tab.

Koreferenten lektor Kirsti Bull gik ind for samejeløsningen og anførte bl. a. følgende:

„Et alternativ til en sameiekonstruksjon måtte være regler som bygget på prinsippet om overføring av midler til den svakeste part i forholdet ved et samlivsbrudd. Men i et samlivsforhold med tradisjonelt rollemønster vil det da bli mannen som ansees som eier av alle formuegjenstander, og overføring av midler til kvinnen blir det aktuelle. Men dette får preg av en håndsrekning til henne, som lett vil virke ydmykende. Dessuten vil hun ikke har rettigheter så lenge samlivet består, og f.eks. heller ikke beskyttelse over for mannens kreditorer."

3. Regler vedrørende det økonomiske opgør

3.1. Skifte

Reglerne i skiftelovens kapitler 5 og 6 kan ikke anvendes analogt på papirløse par.

Opløses samlivsforholdet ved død, og behandles boet af skifteretten, kan et økonomisk krav fra den efterlevende part afgøres efter reglerne i rpl. § 660.

Udgangspunktet i andre situationer er, at der må anlægges almindelig retssag. Undtagelse kan kun gøres, hvis der foreligger et bo i den i skiftelovens § 82 angivne forstand.

Skifte efter denne bestemmelse forudsætter normalt, at der er tale om en flerhed af goder i modsætning til en enkelt genstand. I grænsetilfælde er der tilbøjelighed til bl. a. at lægge vægt på, om skifteretten er det bedst egnede forum, jfr. således U 1970.385 om skifte af et sameje mellem tre søskende vedrørende en landbrugsejendom med tilbehør samt en i en bank indestående driftskapital.

Det kræves endvidere, at der enten foreligger sameje om

de pågældende ejendele, eller at der er sket en sådan sammenblanding af parternes økonomi, at det er vanskeligt at fastslå, hvem de enkelte effekter tilhører.

I det i afsnit 2.5.2. omtalte utrykte domsmateriale findes der adskillige sager, hvor skifteretterne har truffet afgørelse om hvorvidt disse betingelser foreligger, således at det ikke har været nødvendigt at anlægge særskilt anerkendelsessøgsmål herom.

Det er bl. a. Københavns byrets skifteafdelings faste praksis at realitetsbehandle tvister mellem parterne om hvorvidt der overhovedet består sameje.

I U 1974.943 Ø fik den kvindelige part medhold i sin påstand om afvisning fra landsretten af en sag, som hendes tidligere samlever havde anlagt mod hende med påstand om erstatning, fordi hun ved samlivsophævelsen havde medtaget og solgt en bil, som han havde købt under samlivet. Det hedder i præmisserne:

„Efter parternes standpunkter er der tvist om, i hvilket omfang deres aktiver har været i sameje, og det er ydermere uklart, om samejet kan betragtes som opløst. Da det af sagsøgeren rejste krav støtter sig på et tilhørsforhold til et af de aktiver, som muligt har været i sameje mellem parterne, og da spørgsmålet om samejets udstrækning mest hensigtsmæssigt kan afgøres som et led i en skiftebehandling, vil sagsøgtes påstand ... være at tage til følge."

Den i afsnit 5.2.2. nævnte Vestre Landsrets kendelse af 1. maj 1975 tager også stilling til spørgsmålet. – Parterne var i denne sag enige om, at indboet var i sameje, men manden bestred den kvindelige parts påstand om, at samtlige deres ejendele indgik i samejet. Hun fik medhold ved skifteretten. Landsretten henviste til, at der var enighed mellem parterne om, at der i et vist omfang bestod sameje mellem dem, og tiltrådte, at opløsningen af dette sameje i medfør af skiftelovens § 82 skete ved skiftebehandling. Kendelsen slutter:

„Det bemærkes herved, at spørgsmålet om hvilke aktiver, der henhører under samejet, og i hvilket forhold de skal deles, i mangel af enighed må afgøres af skifteretten ved dom, jfr. retsplejelovens § 660."

I Østre Landsrets domme af 6. og 31. maj 1976 (15. afd. nr. 242/1975 og 1. afd. nr. 377/1975) tog retten stilling til spørgsmålet om hvorvidt der forelå sameje. I den sidstnævnte sag henvises der udtrykkeligt til, at ingen af parterne havde taget skridt til at indbringe spørgsmålet for skifteretten. I den første sag var der ikke nedlagt påstand om afvisning.

I Lyngby rets 2. afdelings dom, refereret U 1976.712, blev der efter påstand taget stilling til spørgsmålet om sameje i forbindelse med behandlingen af en ægteskabssag, hvor der subsidiært var nedlagt påstand om et beløb efter ægteskabslovens § 56.

I litteraturen er spørgsmålet særlig behandlet i v. Eyben: Formuerettigheder, 4. udg. s. 173 ff. og Gomard: Skifteret, 2. udg. s. 17 ff. Senest er det behandlet i Carstensen: Tingsret (1976) s. 144. Det udtales her, at der ikke kan opstilles nogen almindelig formodning om en slags formuefællesskab om erhvervelser, ligesom en sådan sag ikke må behandles med den indstilling, at sameje mellem samlevere er et spørgsmål om alt eller intet. I tilknytning hertil hedder det i note 59, at såvel udredningen af et sådant forhold som skønnet over, i hvilket omfang sameje kan antages at være opstået, mest hensigtsmæssigt synes at kunne foretages af skifteretten.

Hvis de papirløse parters økonomiske opgør gøres til en totrinsraket, der starter med et anerkendelsessøgsmål i landsretten for derefter at fortsætte i skifteretten, vil dette i øvrigt – helt bortset fra de tidsmæssige problemer – føre til en forøgelse af sagsomkostningerne, herunder fri proces-udgiften i de tilfælde, hvor sagen er beneficeret.

Hvis ægtefæller overdrager formuegoder til hinanden som led i et separations- eller skilsmisseskifte, kan dette ikke udløse beskatning af en eventuel formuefordel hos modtageren. Hvis der sker tilsvarende overdragelser mellem papirløse parter kan der under givne omstændigheder blive tale om, at det anses for en indkomstpligtig gave; jfr. herved neden for under afsnit 4.

I den i U 1974.1033 refererede sag antog både skifteretten og Vestre Landsret, at der ikke var grundlag for at anvende skiftelovens § 63 analogt i et tilfælde, hvor et ungt papirløst par indtil mandens død havde samlevet med deres treårige søn i en ejendom, som de ejede i lige sameje.

Det er i praksis forekommet, at skifteretter i konkrete sager har fundet grundlag for at nå frem til en for familien mere gunstig løsning.

En efterlevende samlever vil kunne få boet udlagt for begravelsesomkostningerne.

3.2. Retten til at indtræde i den anden parts retsstilling m. v.

I en række tilfælde har en efterlevende ægtefælle mulighed for at indtræde i den afdødes retsstilling, f. s. v. angår både rettigheder og forpligtelser. Andre beslægtede regler er udformet således at overdragelser mellem ægtefæller ikke udløser samme ugunstige retsvirkninger som overdragelser mellem andre personer, der ikke er gift med hinanden eller eventuelt nærbeslægtet.

Mange af disse regler kan også anvendes ved overdragelser m. v. i forbindelse med separation eller skilsmisse, og visse af dem kan tillige anvendes under samlivet.

Som et vigtigt eksempel kan nævnes ejerskifteklausuler, jfr. afsnit 2.5.3.4.2.

Et andet vigtigt eksempel fra den nyeste lovgivning er lejelovens § 57 b (indsat ved lov nr. 82 af 19. marts 1975)

om lejernes mulighed for at stille krav om at få ejendommen tilbudt, inden den overdrages til anden side. Overdragelse til ægtefællen udløser ikke tilbudspligten.

Tilsvarende begunstigelser for overdragelser mellem ægtefæller findes også i lov nr. 328 af 18. juni 1969 om tilbudspligt § 2 nr. 2 og i lovbek. nr. 495 af 19. september 1975 om sommerhuse og campering m. v.

Også inden for regler om erhvervsvirksomhed findes der flere lovbestemmelser af denne type. De kendes også inden for lovgivningen om skattebegunstigede opsparingsordninger, jfr. i det hele Samliv og ægteskab s. 69 ff.

Det er den altovervejende hovedregel, at disse lovbestemmelser ikke giver parter i samlivsforhold samme ret som ægtepar, og det kan næppe antages, at der er hjemmel til at anvende dem analogt.

Lejelovgivningens regler om ret til overtagelse af lejlighed omtales i afsnit 6.

4. Skatter og afgifter

4.1. Indledende bemærkninger

Selve indkomstskattelovgivningen – og i sammenhæng dermed reglerne om skat på særlig indkomst – stiller *principielt* gifte skatteydere i en anden retsstilling end skatteydere, som ikke er gift med hinanden, og disse regler kan ikke anvendes analogt på samlevende par. Det samme gælder de særlige regler om gaveafgift i arve- og gaveafgiftslovens afsnit III, som kun angår gaver mellem ægtefæller og nærbeslægtede. For gaver mellem papirløse gælder den almindelige regel i statsskattelovens § 4 c, således at der skal svares indkomstskat. Heller ikke reglerne om arveafgift kan anvendes analogt.

Indkomstskattelovgivningens særbehandling af gifte per-

soner har dog efter kildeskattelovens ikrafttræden og de senere gennemførte ændringer *kun en begrænset praktisk betydning*. Selv om sambeskatning med opkrævning af skattetilsvaret hos manden er den juridiske hovedregel, beskattes nu talmæssigt langt de fleste hustruindtægter særskilt hos hustruerne, således at de holdes uden for sambeskatningen.

Alligevel er det dog ikke uden betydning at parterne i et samlivsforhold *altid* skattemæssigt set betragtes som uafhængige individer.

Hvis de arbejder i samme erhvervsvirksomhed og denne tilhører en af dem eller begge i sameje, rammes de ikke af reglerne om medhjælpende hustruer, jfr. kildeskattelovens § 37 A. Dette kan have væsentlig betydning for parternes samlede skattetilsvar. Desuden betyder det, at man undgår, at manden skal betragtes som den skatteretlige hovedperson, også i tilfælde hvor hustruen er eneejer af virksomheden.

Reglerne om fradrag er også sådan udformet, at der kan blive forskel på et ægtepars og et fast samlevende pars samlede skattetilsvar. Ægtefæller kan således overføre uudnyttede personfradrag til den anden part. Til gengæld medfører sambeskatningen, at visse fradrag, der vedrører hustruens indtægts- og formueområde, foretages i mandens indkomst. Om dette er en økonomisk fordel eller ej, beror på om det er mandens eller hustruens indtægt, der er højest.

I visse tilfælde har ægtepar kun ret til ét fradrag, mens et papirløst par bedømmes som to enlige. Det gælder særlig retten til maksimalt at fradrage 3.000 kr. for de årlige præmier til f. eks. livsforsikringer med udbetaling af en forsikringssum ved den forsikredes død eller ved opnåelse af en vis alder.

Andre regler i pensionsbeskatningsloven begunstiger

imidlertid ægtepar. At ægteskab har været indgået, er således en forudsætning for, at den ene part kan være begunstiget i den anden parts pensionsordning, uden at fradragsret for præmier og bidrag fortabes.

Efter kildeskattelovens § 26, stk. 2, skal et eventuelt underskud hos den ene ægtefælle i størst muligt omfang fradrages i den anden ægtefælles indkomst.

§ 26 A, stk. 1 indeholder regler om afskrivning på aktiver, der anvendes i en gift persons erhvervsvirksomhed. Stk. 2 bestemmer, at hvis en ægtefælle overdrager aktiver til den anden til anvendelse i dennes virksomhed, skal fortjenester og tab, som derved fremkommer, ikke medregnes ved opgørelsen af den førstnævnte ægtefælles indkomst, og erhververen indtræder stort set i overdragerens stilling med hensyn til anvendelse af afskrivningsreglerne.

Disse regler angår kun erhverv, men i praksis tillægges overdragelse af formuegoder mellem sambeskattede ægtefæller som hovedregel ikke skattemæssig virkning, hvad enten det drejer sig om almindelig eller særlig indkomst. Fortjeneste i forbindelse med overdragelsen beskattes ikke, men til gengæld kan tab ikke fradrages.

Disse regler gælder ikke for par, der samlever.

Overdrager den ene part en fast ejendom til den anden, skal der betales særlig indkomstskat, hvis lovens betingelser i øvrigt er opfyldt.

En sådan overdragelse vil i øvrigt også medføre, at ejendommen i henhold til ligningslovens regler om beregning af lejeværdi af enfamilieshuse betragtes som nyerhvervet, hvorimod en overdragelse mellem ægtefæller er uden virkning i denne henseende, således at der fortsat sker beskatning af den lavere lejeværdi.

Om de foranstående forskelle i retsstillingen for ægtepar og samlevende par kan det siges, at de normalt ikke drejer

sig om de helt store beløb. I de tilfælde, hvor der kan blive tale om en væsentlig forskel, drejer det sig om situationer, der kun opstår forholdsvis sjældent.

Skattelovgivningen skulle således kun i undtagelsestilfælde angå beløb af en sådan størrelse, at det kan tænkes at påvirke par, der overvejer, om de ønsker at gifte sig.

For en enkelt gruppe er der dog generelt set tale om et alvorligt og føleligt problem. Det drejer sig om personer, der opfylder betingelserne for at få folke- og invalidepension. Der gælder nemlig her særlig gunstige regler om personfradrag for enlige, og disse personfradrag bevares, selv om de pågældende lever i faste samlivsforhold.

Dette forhold har givet anledning til mange klager fra de gifte pensionisters side.

Efter den seneste ændring af kildeskatteloven (august 1976) er personfradraget for en enlig pensionist 23.300 kr., mens det for andre er 12.600 kr.

Ægtefæller har ret til at se hinandens selvangivelser. Papirløse samlevere har ikke en tilsvarende ret.

Som en helt ny afgørelse, der bekræfter, at der ikke i skatteretten sluttes analogt fra gifte par til papirløse samlivsforhold kan nævnes LSR 1976.69 angående fortolkningen af kildeskattelovens § 5, stk. 3, hvorefter arbejdsindtægt for et barn under 15 år, som stammer fra en virksomhed, der drives af barnets forældre, stedforældre eller plejeforældre, ikke kan fradrages som omkostning for virksomheden, og ikke skal beskattes hos barnet. Sagen drejede sig om en funktionær, der som bierhverv drev en minkfarm. I dennes regnskab fradrog han en lønudgift på 2.600 kr. til den ca. 7-årige søn af en kvinde, som han samlevede med. Han fik medhold i, at det udførte arbejde måtte anses for udført for en fremmed, således at forholdet ikke faldt ind under § 5, stk. 3, men fik alligevel ikke lov til at fradrage beløbet, da retten ikke anså det for sandsynliggjort, at bar-

net udførte et reelt selvstændigt arbejde, der berettigede til en egentlig aflønning.

4.2. Særligt om gaver

Som oven for anført skal gaver mellem parterne i et papirløst forhold principielt beskattes som indkomst hos modtageren, medens ægtefæller kan drage fordel af de lempeligere regler om gaveafgift i arve- og gaveafgiftsloven. Gaver er i øvrigt helt afgiftsfri, hvis de gives *inden for fællesejet*. Også en *deling* af fællesejet ved oprettelse af en særejeægtepagt kan efter omstændighederne være afgiftsfri, selv om den enes bodel er større end den andens, jfr. U 1970.5 og kommentaren U 1970 B.100.

Hvis parter i et samlivsforhold i forbindelse med samlivsophævelse foretager overdragelser til hinanden, som helt eller delvis er at anse som en gave til modtageren, skal gavens værdi indkomstbeskattes.

Dersom der allerede *under* samlivet er opstået sameje mellem parterne, kan det ikke antages, at deling af samejet med den for dette gældende delingsnorm (normalt ligedeling) skulle kunne udløse indkomstbeskatning *i anledning af samlivsophævelsen*. En eventuel skattepligt må formentlig opstå allerede ved samejets etablering.

Denne antagelse støttes af den som LSR 1973.29 refererede landsskatteretskendelse. I denne sag klagede M over, at han var anset som indkomstskattepligtig af ydelser fra sin forlovede, anslået til et beløb af 15.000 kr. Baggrunden for skattemyndighedernes ansættelse var så vidt ses, at stort set hele parrets opsparing, en grund og en bil, begge købt i det pågældende skatteår, samt et bankindestående, stod i M's navn – og var selvangivet af ham – til trods for, at K havde nogenlunde samme indtægt som han.

For landsskatteretten gjorde M gældende, at hans og Ks selvangivne formuer 11.085 og 1.000 kr. – burde sammen-

lægges og deles lige over, altså med godt 6.000 kr. til hver. Denne påstand blev fulgt af landsskatteretten, der herefter gav M medhold i, at der ikke var grundlag for at antage, at der var sket nogen formueforskydning til fordel for ham. Hans skattepligtige indkomst blev derefter reduceret til det af ham selvangivne beløb.

Heraf følger modsætningsvis, at hvis der i forbindelse med etablering af sameje under samlivet sker en formueforskydning til fordel for den ene part, udløser dette *straks* indkomstbeskatning.

Et eksempel på, at dette blev antaget af de underordnede skattemyndigheder, er LSR. 1975.125. Her fik K skøde på halvdelen af familieboligen, som samleveren tidligere havde været eneejer af. Da hun ikke betalte den kontante købesum på 15.500 kr., blev hun anset som indkomstskattepligtig af dette beløb, der karakteriseredes som en gave. Det oplystes imidlertid, at parterne havde samlevet i flere år, at de begge havde indtægter og begge bidrog til husholdningen. Ejendommen var erhvervet for penge, der stammede fra en gevinst i en præmiekonkurrence på en kupon, som var udfyldt i samleverens navn. K gjorde gældende, at gevinsten måtte anses tilfaldet dem begge under hensyn til det mellem parterne bestående fællesskab. Landsskatteretten gav hende medhold i, at de 15.500 kr. ikke under de foreliggende omstændigheder kunne anses som en gave.

4.3. Særligt om underholdsydelser

4.3.1. Beskatning hos modtageren

En ægtefælle skal hverken betale skat eller gaveafgift af underholdsydelser under samlivet.

Principielt er underholdsydelser til en samlever derimod indkomstskattepligtige, *hvis* der ved ydelsen opstår en formuefordel hos modtageren. Hvis der en „økonomisk lige-

vægt" i parternes gensidige ydelser foreligger der derimod ikke nogen gave, jfr. herved princippet i den under 4.2. nævnte sag LSR 1973.29. Se også LSR 1975.124, der angik spørgsmålet om hvorvidt K var indkomstskattepligtig af værdien af nyt køkkeninventar – godt 14.000 kr. –, som hendes mangeårige samlever havde installeret i hendes faste ejendom. Da landsskatteretten fandt det usikkert om køkkenfornyelsen havde tilført hende en økonomisk fordel, blev den af hende påklagede ansættelse nedsat med beløbet.

I flere kendelser er kvindelige parter i samlivsforhold anset skattepligtige af værdien af kost og logi hos den mandlige samlever, se f. eks. LSR 1967.106, hvor en kvindelig funktionær, der i det pågældende skatteår havde ført hus og haft frit ophold hos sin arbejdsgiver, med hvem hun var forlovet og senere blev gift, anset skattepligtig af værdien af det frie ophold. Dette blev ansat til 6.000 kr., der blev beskattet i tillæg til hendes lønindtægt.

Bag disse kendelser synes at ligge den opfattelse, at husarbejdet er uden økonomisk værdi, hvorfor det frie ophold er en *gave* fra samleveren.

4.3.2. Fradragsret hos yderen

Samlevende forældre kan aldrig fradrage udgiften til bidrag til fælles børn, der opholder sig i hjemmet, jfr. ligningslovens §§ 10 og 11. Det gælder hvadenten forældrene er gift, har været gift eller samlever uden nogen sinde at have været gift med hinanden.

Underholdsbidrag til en fraskilt ægtefælle kan ikke fradrages, når parret har fælles bopæl og husførelse, jfr. bl. a. Østre Landsrets dom af 1. oktober 1969 (5. afd. 346/1968). Hverken ligningslovens § 10, stk. 1, eller dens § 14, stk. 2, om fradrag af erlagte aftægts- og underholdsydelser ansås for anvendelige.

Spørgsmålet om fradragsret efter ligningslovens § 14, stk. 2, for en underholdsydelse, som den ene part i et papirløst forhold har påtaget sig over for den anden i tilfælde, hvor parterne ikke tidligere har været gift med hinanden har været fremme i landsskatterettens praksis flere gange i de senere år.

I skattepraksis antages det, at der er fradragsret for ydelser ifølge forsørgelseskontrakter, studieunderstøttelser m. v., *når* de udbetales i medfør af retligt bindende tilsagn, *når* modtageren ikke er omfattet af ligningslovens § 14, stk. 3, (om ydelser bl. a. til livsarvinger og disses ægtefæller), *når* ydelsen skal løbe over et vist åremål, samt *når* ydelsernes totalbeløb er ubestemt, jfr. herved Helkett, Opgørelse af den skattepligtige indkomst, 11. udg. s. 262.

Det må endvidere understreges, at det er en betingelse for fradragsretten, at ydelsen er erlagt, jfr. herved den neden for nævnte afgørelse LSR 1973.62.

Med hensyn til ydelsesperioden har ligningsdirektoratet til vejledning for ligningsmyndighederne udtalt, at man normalt må indrømme fradragsret for sådanne årligt pligtmæssigt erlagte ydelser, medmindre det på forhånd må antages, at ydelsesperioden vil blive ganske kortvarig (mindre end ca. 5 år), jfr. Helkett som oven for anført. Det påpeges dog, at Landsskatteretten i LSR 1972.72 har nægtet fradragsret for en understøttelse på 500 kr. månedligt til studium „som lærerinde m. v.", som var maksimeret til 5 år 5 måneder.

Af sager, som angår papirløse parter kan yderligere nævnes:

a) *LSR 1973.62*, der drejede sig om en studerende, som ifølge en understøttelseserklæring havde forpligtet sig til at yde en kvinde, som han samlevede med, en understøttelse på $^1/_3$ af sin bruttoindkomst på visse nærmere angivne betingelser angående modtagerens egen bruttoindkomst. Støt-

ten skulle bl. a. bortfalde, hvis modtageren indgik ægteskab. Skatterådet nægtede fradragsret under henvisning til, at støttebeløbet ikke kunne anses for udredet af den klagende „med hvem modtageren bl. a. på grund af den fælles bopæl måtte antages at have fælles økonomi."

Landsskatteretten lagde tillige vægt på, at erklæringen ikke var af så ubetinget karakter, som normalt kræves for at indrømme fradragsret.

b) *LSR 1974.167*, der drejede sig om en kvindelig tandlæge, som overfor sin forlovede, der var stud. jur., skriftligt havde forpligtet sig til at yde en understøttelse på ca. 5 % af sin indtægt „fra 1971 og de næste 5 år". Landsskatteretten fandt, at erklæringen var af så ubestemt karakter, at ydelsen ikke var omfattet af § 14, stk. 2. Fradragsret blev derfor nægtet.

4.4. Arveafgift

Arve- og gaveafgiftsloven indeholder en række bestemmelser, der er gunstigere for ægtepar end for samlevende par. Ingen af disse regler kan anvendes analogt på de samlevendes forhold.

Det drejer sig især om § 14 (ingen arveafgift ved hensidden i uskiftet bo), §§ 14 A og B (en tilsvarende arveafgiftsbegunstigelse for barnløse par), § 5 a (afgiftsfrihed for visse mindre forsikringsbeløb), og – som den vigtigste af alle reglerne – § 2 (inddelingen i arveklasser).

Efter den sidstnævnte bestemmelse henføres ægtefæller til den gunstigste arveklasse – klasse A –, hvortil kommer, at arv under 100.000 er helt afgiftsfri.

En efterlevende part i et fast samlivsforhold vil derimod være omfattet af klasse C, der bl. a. angår arv til ubeslægtede personer.

Der kan dog søges om nedsættelse i medfør af lovens § 3, stk. 6. Efter denne kan ministeriet for skatter og afgifter tillade, at arveafgiften svares efter en lavere afgiftsklasse end den, som arvingens slægtskab ville betinge, dersom arvingen ved arveladerens død i længere tid har hørt til dennes husstand eller været økonomisk afhængig af ham.

Ministeriets fortolkning af denne bestemmelse fremgår af dets svar på en henvendelse fra Justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969, citeret i Samliv og ægteskab s. 64.

Det er i ministeriets praksis altid blevet anset for en betingelse for at anvende denne regel på arvinger, der ved arveladerens død *har hørt til hans husstand* i længere tid, at arveladeren og arvingen stod over for hinanden som arbejdsgiver og arbejdstager.

Den største gruppe, der opnår afgiftsnedsættelse efter denne bestemmelse er husbestyrerinder.

Hvis der ikke har foreligget et sådant husstandsforhold mellem arvelader og arving, afhænger muligheden for arveafgiftsnedsættelse af, om arvingen *har været økonomisk afhængig af arveladeren.*

Nedsættelse efter denne regel kan bevilges, når arveladeren har forsørget arvingen, og arvingen ikke har kunnet betale udgifterne til en rimelig livsførelse af sine egne arbejds- eller formueindtægter.

Afgiftsnedsættelse kan også bevilges, når arveladeren og arvingen har været *gensidigt økonomisk afhængige af hinanden* i den forstand, at de begge har levet i beskedne kår og derfor kun har kunnet klare sig økonomisk ved at være fælles om leveomkostningerne.

Afgiftsnedsættelse efter reglerne om husstandsforhold og om økonomisk afhængighed har altid været opfattet som en socialt betonet hjælpeforanstaltning. I praksis gradueres nedsættelsen derfor således at arveafgiften beregnes efter

klasse A eller B. Ved skønnet lægges der vægt på forholdets varighed, arvingens alder, arvens størrelse og arvingens økonomiske forhold i øvrigt.

Det er derimod uden betydning, hvorledes det personlige forhold mellem de to personer har været. Hvor de forannævnte betingelser er opfyldt, bevilges afgiftsnedsættelse uden hensyntagen til, om personerne var af samme eller modsat køn, eller til det personlige og følelsesmæssige forhold mellem dem. Men et nært personligt forhold kan ikke medføre, at nedsættelse bevilges, når de sædvanlige betingelser ikke er opfyldt.

Hvis der har været sameje mellem arving og arvelader holdes den efterlevendes andel i samejet naturligvis uden for arveafgiftsberegningen.

Den senest tilkomne ændring af arve- og gaveafgiftsloven er de oven for nævnte §§ 14 A og B om arveafgiftsbegunstigelse for barnløse par, der bl. a. indeholder en regel om, at den udsatte arveafgiftspligt indtræder, når den efterlevende indgår nyt ægteskab.

Denne bestemmelse kommenteres af Jørgen Nørgaard således i U 1976 B.232:

„... længstlevende (har) som boslod og arvelod endelig modtaget hele den formue, han råder over, og der er derfor ingen lovregel, som kræver skifte ved indgåelse af det nye ægteskab. *Reglen i arve- og gaveafgiftslovens § 14 A, stk. 1, om afgiftsfritagelsens ophør ved længstlevendes indgåelse af nyt ægteskab er ganske enkelt en skat på ægteskab*, og det er ubegribeligt, at partier, der ellers erklærer at stå vagt om ægteskabet og kernefamilien, kan gå ind for en lovbestemmelse, der uundgåeligt vil medføre, at længstlevende vil etablere et fast samlivsforhold i stedet for at indgå nyt ægteskab."

5. Sociale og socialt begrundede ydelser

5.1. Indledende bemærkninger

Med den udvikling, der i de sidste årtier har fundet sted inden for det sociale område, har sociallovgivningen fået meget stor betydning for overordentlig mange familiers økonomi.

I nærværende kapitel behandles stort set kun retten til kontante ydelser samt reglerne om pligt til i visse tilfælde at betale for sociale bistandsydelser. Bestemmelser vedrørende retten til at modtage omsorgsydelser, rådgivning m. v. holdes uden for fremstillingen i dette afsnit, der i øvrigt ikke alene angår lovgivning inden for Socialministeriets område, men også socialt begrundede ydelser fra andre områder, som bolig- og uddannelsesstøtte.

Når det drejer sig om kontante ydelser og om betalingspligt, knyttes der jævnligt retsvirkninger til eksistensen af et ægteskab, oftest dog begrænset til den situation, at ægtefællerne samlever.

Som udgangspunkt må man regne med, at ord som ægtefælle, ægteskab m. v. må fortolkes i overensstemmelse med den familieretlige lovgivning, jfr. særlig bilagshæfte til beretning fra Folketingets socialudvalg angående bistandslovforslaget (blad nr. 831/1972-73, spørgsmål 43).

Analogier er dog ikke ganske udelukket. Således har Socialministeriet antaget, at man bør anvende en analogislutning fra børnetilskudslovens § 2, stk. 2, (om forhøjet børnetilskud) til fordel for fast samlevende pensionister, jfr. Meddelelser fra Socialministeriet nr. 1/1974 sag nr. 1.

Men i de fleste situationer sluttes der ikke analogt med den følge, at der på disse områder bliver forskel på retsstillingen for ægtepar og papirløse par, jfr. især neden for under 3.

På visse områder er der dog i selve retsreglerne skabt

fuld eller tilnærmelsesvis ligestilling mellem gifte og ikke-gifte par, jfr. bl. a. neden for under 5.5.1.

5.2. Forsørgelsespligt mellem familiegruppens voksne medlemmer

Ifølge § 6 i bistandsloven af 1974 har ægtefæller gensidig forsørgelsespligt over for hinanden i forhold til det offentlige.

Det samme gjaldt efter § 25 i Forsorgsloven af 1961.

De praktiske virkninger af forsørgelsespligten er i hovedtræk de samme efter den nye lov, men principperne er nu trukket meget klart op i selve lovteksten.

Forsørgelsespligten har bl. a. den betydning, at hvis en gift person modtager bistandsydelser, som ikke er gratis, hæfter ægtefællen for betalingen, jfr. bistandslovens § 7.

Denne side af forsørgelsespligten er ikke ren teori, men undertiden barsk virkelighed, se Meddelelser fra Socialministeriet 1975/4 s. 23. Sagen drejede sig om en gift kvinde med en arbejdsindtægt på knap 20.000 kr. årligt. Hendes mand kom på plejehjem, og kommunen pålagde hende i medfør af den daværende omsorgslovs § 13, stk. 2, at bidrage til udgiften herved, først med 100 kr. månedligt, senere nedsat til 50 kr. Den sociale Ankestyrelse fritog hende dog fuldstændigt for at yde bidrag til plejehjemsudgiften.

Når det drejer sig om retten til underholdshjælp efter bistandslovens kapitler 9 og 10, har forsørgelsespligten virkning på to meget vigtige felter:

a) Der skal tages hensyn til en ægtefælles indtægt ved bedømmelsen af trang og udmåling af hjælpens størrelse. Når det drejer sig om forbigående hjælp kan der dog ses bort fra indtil halvdelen af ægtefællens indtægt, jfr. § 37, stk, 2, sidste pkt.

b) Ydelse af hjælp forudsætter, at ikke alene klienten, men også en eventuel ægtefælle har udnyttet sine arbejdsmuligheder, jfr. § 38, nr. 1, og § 44.

I et papirløst parforhold består der ikke nogen forsørgelsespligt. At dette er socialministeriets opfattelse blev pointeret under folketingets behandling af bistandsloven. Folketingets socialudvalg rejste spørgsmål om hvorvidt lovforslagets § 37, stk. 2, sidste pkt. og § 38 nr. 1 – de oven for citerede bestemmelser – ville kunne anvendes analogt på faste samlivsforhold. Dette blev besvaret benægtende af socialministeren, der supplerede svaret med den under 5.1. citerede generelle udtalelse om fortolkningen af ord som „ægtefælle". Samme standpunkt indtog socialministeren i sine bemærkninger til et indlæg fra Danske Kvinders Nationalråd, se s. 39 i Bilagshæfte II til den af Folketingets socialudvalg d. 31. maj 1974 afgivne betænkning over forslag til lov om social bistand og se i øvrigt den udførlige gennemgang af familiebegrebet i bistandsloven m. v., som er foretaget i Jørgen Graversens artikel Enlige forsørgere, Juristen & Økonomen 1975 s. 440 ff.

Spørgsmålet om eventuelle ændringer i reglerne om den offentligretlige forsørgelsespligt mellem ægtefæller er berørt s. 217 ff. i 2. betænkning fra Socialreformkommissionen.

I bemærkningerne til bistandslovens § 6 udtales det, at det ikke synes hensigtsmæssigt at foretage gennemgribende ændringer med hensyn til den offentlige forsørgelsespligt, da Justitsministeriets ægteskabsudvalg behandler spørgsmålet om den privatretlige forsørgelsespligt, se herom afsnit 2.2.1. Også under en forespørgselsdebat om bistandsloven d. 17. marts 1976 har socialministeren fastholdt at ville afvente Ægteskabsudvalgets arbejde.

5.3. Underholdshjælp („socialhjælp")

5.3.1. Forsorgslovens og bistandslovens hovedprincipper

Det danske samfund har længe spændt et almindeligt sikkerhedsnet ud for de borgere, der ikke blev forsørget af andre, og som på grund af økonomisk trang ikke kunne klare sig selv.

Oprindelig skete dette i den barske fattighjælps form. Der var pligt til tilbagebetaling, man mistede borgerlige rettigheder som valgret og valgbarhed, og der var også tale om, at hjælpen kunne blive ydet ved ophold i fattighuset.

Gradvis er dette blevet ændret. Socialreformen af 1933 og forsorgsloven af 1961 er vigtige milepæle i denne udvikling.

Man mister ikke længere almindelige borgerlige rettigheder ved at modtage understøttelse, når man kommer i trang, og siden forsorgsloven af 1961 har det været hovedregelen, at offentlig hjælp ikke skal tilbagebetales.

Efter *forsorgsloven* var det hovedreglen, at hjælp til personer i økonomisk trang blev ydet efter lovens § 46, hvorefter hjælpens størrelse normalt ikke kunne overstige folkepensionen til en person uden andre indtægter, dog således at der blev ydet et tillæg for hvert barn.

Kun når man hørte til særlige grupper – langvarigt syge, værnepligtige m. v. – opnåede man udvidet hjælp efter lovens kapitel VII, bl. a. med den følge, at man udover den grundlæggende underholdshjælp havde mulighed for at få hjælp til dækning af almindelige faste udgifter. Hensigten hermed var at undgå en vedvarende forringelse af familiens sociale situation.

Ikke alene den hjælpsøgendes, men også hans eller hendes families trang skulle afhjælpes.

I medfør af bestemmelserne i kapitel VII blev der også ydet hjælp til underhold af en person, der gennem længere

tid havde samlevet med og faktisk var blevet forsørget af den hjælpsøgende. Også praksis med hensyn til tildeling af revalideringsydelser sidestillede gifte og ikke-gifte par, jfr. i det hele Samliv og ægteskab s. 28.

Bistandsloven af 1974, der trådte i kraft 1. april 1976, vendte op og ned på tingene på to meget vigtige punkter.

For det første opgav man „båsesystemet", jfr. bemærkningerne til lovens afsnit III. Det er nu ikke længere nødvendigt at undersøge om den hjælpsøgende hører til en eller anden kategori – langvarigt syg, værnepligtig, enlig moder m. v.

Og bistandslovens *hoved*hjælpeform er bygget op over den mere rundelige „udvidede hjælp". Det drejer sig om den såkaldte forbigående hjælp, hvorom reglerne findes i lovens §§ 37 ff. Det fremgår af bemærkningerne til denne bestemmelse, at man tog sit udgangspunkt i principperne for udvidet hjælp „d. v. s. at der i almindelighed til underhold ydes et beløb svarende til folkepensionen og herudover ydes hjælp til dækning af rimelige faste udgifter."

Bistandslovens anden form for underholdshjælp – varig hjælp efter § 43 – beregnes efter samme principper som forsorgslovens § 46 og kommer først på tale, når en person vedvarende har behov for hjælp til sit eget og familiens underhold, som ikke kan dækkes ved ydelser efter den sociale pensionslovgivning.

5.3.2. Praksis efter forsorgsloven

Som oven for anført ligestilledes ægtepar og ikke-gifte par ved tildeling af udvidet hjælp, hvis den ene var hjemmearbejdende. Det samme gjaldt revalideringsydelser.

Men i øvrigt administrerede Socialministeriet forsorgsloven således at udgangspunktet over for ugifte samlevende var, at de betragtedes som to enlige personer, jfr. i det hele

den udførlige gennemgang af dette problem i Samliv og ægteskab, s. 27 ff.

Den omstændighed, at parter i et samlivsforhold betragtedes som to enlige personer kunne efter omstændighederne bevirke, at de gennem offentlige ydelser i en trangssituation undertiden kunne opnå mere, end hvis de var gift med hinanden.

Spørgsmålet blev dog afgjort konkret i hvert enkelt tilfælde, og der blev ved bedømmelsen af trang taget hensyn til, hvilke økonomiske fordele den hjælpsøgende opnåede gennem den fælles husførelse.

Hvis en kvinde passede hjemmet for manden og deres fælles børn, ville man dog ikke yde hjælp på en sådan måde, at en mand med normale arbejdsindtægter reelt fik mulighed for at skubbe betalingen for det arbejde, hun udførte for ham, over på det offentlige. Det kunne derimod få betydning for bedømmelsen, om henvendelsen om forsorgshjælp skyldtes en *ændring* i den hjælpsøgendes forhold, f. eks. hvis det drejede sig om en kvinde, der hidtil havde haft erhvervsarbejde, men nu opgav det f. eks. i anledning af sygdom.

I Meddelelser fra Socialministeriet 1973/3, sag nr. 9 understregedes det, at den bedømmelse, der i hvert enkelt tilfælde skulle finde sted af den hjælpsøgendes forhold, kunne medføre, at hjælpen beregnedes som til ægtepar.

I 1973 overflyttedes de sociale ankesager fra Socialministeriet til den nyoprettede sociale Ankestyrelse. Denne har taget sit udgangspunkt i de samme hovedlinier som ministeriet.

I denne forbindelse kan man særlig fremhæve to afgørelser, der er refereret i Meddelelser fra Socialministeriet 1976/4 s. 10 og 11. I begge disse sager blev det fastslået, at der ved udmåling af hjælpen måtte tages hensyn til for-

delen ved den fælles husførelse, således at hjælpen kunne ydes med et beløb, der til den enkelte part højst udgjorde halvdelen af beløbet for hjælp til ægtepar.

Samtidig blev det – og det var første gang det skete i en trykt afgørelse – fremhævet, at der ikke skulle foretages fradrag i hjælpen for samleverens indtægt, cfr. herved reglerne om forsørgelsespligt mellem ægtepar foran under 5.2.

Til belysning af spørgsmålet om størrelsen af hjælp til ægtepar erindres om, at forsorgsloven, som foran anført, bestemte, at hjælpen efter § 46 normalt ikke kunne overstige folkepensionen til en person uden andre indtægter. Bistandsloven har samme udgangspunkt, jfr. herved bl. a. pkt. 9 a i cirkulære af 3. november 1975 om kontanthjælp efter bistandsloven. Her understreges det udtrykkeligt, at hvis den hjælpsøgende er gift, forhøjes grænsen for den „rene" underholdshjælp til det samlede grundbeløb for samgifte pensionister. Dette grundbeløb udgør ca. 1½ gange pensionen til en enlig, se herom nærmere neden for i afsnit 5.4.2.1. om folke- og invalidepension. Om eventuelle supplerende ydelser til dækning af faste udgifter (efter de tidligere regler om udvidet hjælp og de nugældende regler om forbigående hjælp), se nærmere neden for.

Afgørelsen i de to sager indebar altså, at hver af de to hjælpsøgende kunne få op til halvdelen af ægteparsbeløbet – eller ca. 75 % af den hjælp, der i almindelighed er maksimum for en reelt enlig social klient i ren underholdshjælp.

En udmåling efter de i de to sager angivne hovedlinier indebærer, at en ugift person, der lever i samlivsforhold, i en del tilfælde får en højere underholdshjælp end en gift person med samme økonomiske forhold – nemlig fordi der ikke sker fradrag i hjælpen, selv om den anden part har indtægter. Men det medfører også, at den person, der lever i samlivsforhold får mindre end en reelt enlig – nemlig fordi der ved udmålingen af den „rene" underholdshjælp tages hensyn til fordelen ved den fælles husførelse.

I den førstnævnte sag fik Ankestyrelsen også lejlighed til at tage stilling til spørgsmålet om i hvilket omfang en hjælp-

søgende, der lever i papirløst forhold, udover den rene underholdshjælp bør have tilskud til faste udgifter.

I denne sag havde K først boet i kollektiv sammen med M, hvorefter de flyttede ind i samme hus med særskilte lejekontrakter. Amtsankenævnet henstillede til kommunen, at der ud over underholdshjælp blev ydet K et beløb svarende til halvdelen af hendes og M's samlede varme- og boligudgifter.

Kommunen ankede og anførte bl. a., at parret herved ville blive urimeligt begunstiget i forhold til ægtefæller.

Efter de foreliggende konkrete oplysninger tillagde ankestyrelsen ikke K nogen hjælp til bolig- og varmeudgifter.

Hjælp til sådanne og andre faste udgifter kan i en række tilfælde fastsættes efter forholdet mellem parrets nettoindtægter – eller i mangel af oplysninger herom til halvdelen af disse udgifter.

To andre sager kan belyse Ankestyrelsens praksis og de yderst varierede problemer, som opstår i praksis.

a) Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 s. 7: I en sag om underholdshjælp til to samboende mænd udtalte Ankestyrelsen, at den ikke fandt grundlag for, at de to personer ved beregning af hjælpens størrelse skulle betragtes som levende i et ægteskabslignende forhold, men de skulle anses som to enkeltpersoner, dog at der ved hjælpens udmåling kunne tages hensyn til fordelene ved at have fælles husholdning. De to mænd gjorde gældende, at de nok havde fælles husførelse, men derudover levede hver sit liv.

b) Sammesteds s. 13: Denne sag drejede sig om tre personer, der boede i kollektiv. Det sociale udvalg havde bedømt kollektivets trangssituation under ét og henviste herved til, at der var økonomisk fællesskab. – Ankestyrelsen pålagde kommunen udover underholdshjælpen at yde støtte til husleje og brændselsudgifter.

Nævnes kan også en vigtig afgørelse efter forsorgslovens § 54 a om udvidet hjælp ved arbejdsløshed. K boede sammen med M og mistede sit arbejde i januar 1976. I marts fødte hun parternes fællesbarn. Ankestyrelsen udtalte i overensstemmelse med de tidligere nævnte afgørelser, at under-

holdshjælpen til hende ikke burde overstige halvdelen af den hjælp, der ville kunne ydes et ægtepar. Det hedder imidlertid videre i kendelsen (sag 11.115/76):

„Endelig finder ankestyrelsen, at der ved hjælpens udmåling må tages hensyn til reglen i lov om børns retsstilling § 19, hvorefter det kan pålægges en fader at udrede bidrag til udgifterne ved fødslen og moderens underhold 2 måneder før og 1 måned efter fødslen, under særlige omstændigheder indtil 4 måneder før og 9 måneder efter fødslen. I den beregnede hjælp må der derfor fradrages et beløb svarende til, hvad faderen kunne være sat til i bidrag efter denne bestemmelse."

5.3.3. Praksis efter bistandsloven

Som det fremgår af 5.3.1. har der nok fundet en „ommøblering" sted ved bistandslovens ikrafttræden. Men de nye hjælpeformer bygger på hjælpeformer, der kendes fra forsorgsloven. De hidtidige hovedlinier videreføres derfor naturligt nok under den nye lov, dog at billedet selvfølgelig rent praktisk præges af, at den rundeligere „udvidede hjælp" nu ikke længere er en undtagelsesregel, men grundlaget for bistandslovens hovedregel om forbigående hjælp.

Socialministeriet har udstedt en række cirkulærer i forbindelse med bistandslovens ikrafttræden.

Af relevante afsnit i cirkulærerne kan navnlig fremhæves pkt. 10 i cirkulære af 15. august 1975 om bistandslovens almindelige bestemmelser:

„*Andre* end ægtefæller og forældre i forhold til deres børn under 18 år har *ikke* forsørgelsespligt, uanset om de har fælles husførelse. Hjælp skal derfor principielt ydes uden hensyn til indtægterne hos de øvrige medlemmer af husstanden, men således at der efter en vurdering i det enkelte tilfælde tages hensyn til den økonomiske fordel for ansøgeren ved den fælles husførelse, herunder f. eks. kost og logi som vederlag for arbejde i hjemmet. Dette gælder f. eks. par, der lever i ægteskabslignende forhold uden at være gift med hinanden, samt forældre og voksne børn eller andre slægtninge, der bor sammen."

I pkt. 17 i Socialministeriets cirkulære af 3. november 1975 om kontanthjælp efter bistandsloven hedder det:

„Såfremt to eller flere personer, der ikke har forsørgelsespligt over for hinanden, bor sammen, skal de ved udmåling af hjælp bedømmes *hver for sig*, således at der for hver af dem kun foretages fradrag for *egne indtægter*. Der må imidlertid ved udmåling af hjælpen til dem tages hensyn til de økonomiske fordele ved deres fælles husførelse." – Afsnittet slutter med en henvisning til den oven for citerede bestemmelse.

Den hjemmearbejdende parts retsstilling er ikke blevet forringet. Cirkulæret om kontanthjælp tillægger endog den hjemmearbejdende en selvstændig ret til forbigående hjælp, jfr. pkt. 3, stk. 7-9, hvor det hedder:

„... enhver ændring i en persons forhold, der bringer muligheden for at skaffe det fornødne underhold i fare, kan give anledning til forbigående hjælp.

Hvis f. eks. to personer (ikke ægtefæller) der bor sammen, gennem længere tid har indrettet sig sådan, at den ene har erhvervsindtægter, mens den anden udelukkende anvender sin arbejdskraft i den fælles husholdning, vil ændringer i den udearbejdendes arbejdsmuligheder og indtægtsforhold have en *afledet virkning* for den hjemmearbejdende. Pågældende kan ikke længere „tjene" det fornødne til sit underhold gennem sit arbejde i den fælles husholdning, og hjælp efter § 37 kan derfor ydes også til den hjemmearbejdende.

Hjælp ydes således i dette tilfælde på grund af den pågældendes *egne forhold*, ikke som følge af en forsørgelsespligt hos den udearbejdende."

Et amtsankenævn har for nylig taget stilling til en ansøgning fra en hjemmearbejdende husmoder om hjælp efter bistandslovens § 37 (til dækning af en andel af brændselsudgifterne) i en situation, hvor der *ikke* var indtruffet nogen ændring i familiens situation. K havde under hele det 10-15 årige samliv været hjemmearbejdende, og M havde normal lønnet beskæftigelse. Ansøgningen blev afslået, under henvisning til, at det efter det oplyste måtte antages, at K og M havde accepteret, at han bidrog til hjemmets opretholdelse gennem tilvejebringelse af det økonomiske grundlag, mens hun bidrog ved sit arbejde i hjemmet.

Når der ydes underholdshjælp til en hjemmearbejdende papirløs husmoder, udmåles den efter det oven for citerede pkt. 17.

Underholdshjælp til personer under revalidering ydes nu efter reglerne om forbigående hjælp, se pkt. 8 i cirkulære af 30. marts 1976 om hjælp efter bistandslovens § 42. Det er dog en forudsætning, at der ikke kan ydes tilskud hertil af Statens Uddannelsesstøtte eller efter andre regler uden for den sociale lovgivning.

5.3.4. Afsluttende bemærkninger

Problemerne omkring trangsbestemt underholdshjælp til personer, der lever i papirløse parforhold giver med jævne mellemrum anledning til diskussion, spørgsmål i Folketinget m. v., og de har da også fået øget aktualitet, bl. a. på grund af det stigende antal papirløse par og arbejdsløsheden.

Det spiller formentlig også en rolle, at bistandslovens ikrafttræden har medført, at der for manges vedkommende bliver tale om højere ydelser end efter forsorgsloven, fordi der ved forbigående hjælp udover de rene underholdsudgifter skal ydes dækning for rimelige faste udgifter, se herom nærmere pkt. 9 ff. i cirkulære af 3. november 1975 om kontanthjælp efter bistandsloven.

De klager, der fremsættes *fra de hjælpsøgendes side* koncentrerer sig ofte om, at der bør udbetales dem samme hjælp som enlige, fordi der ikke består nogen juridisk underholdspligt imellem dem.

Den omstændighed, at parter i et papirløst forhold ikke har indbyrdes forsørgelsespligt kan dog ikke antages at udelukke, at man som først Socialministeriet, siden den sociale Ankestyrelse har gjort, reducerer den trangsbestemte underholdshjælp under hensyn til den økonomiske fordel, som kan antages at tilflyde den pågældende gennem en fælles husholdning. Ganske vist kan underholdshjælp i dag kun *ydes* som kontantydelser, men det kan ikke udelukke, at man ved bedømmelsen af trang hos den, der søger underholdshjælp lægger vægt på andet end de kontante midler, som står til den pågældendes rådighed. Hvis han eller

hun opnår en fordel ved den fælles husførelse, nedsættes trangen i forhold hertil, og socialmyndighederne må derfor ikke alene have ret, men også pligt til at nedsætte den udbetalte underholdshjælp med et beløb, som svarer til den opnåede økonomiske fordel.

Hvordan man skal udmåle denne fordel er et andet spørgsmål. Det kan ikke virke overraskende, at Ankestyrelsen i sine hidtidige overvejelser i de enkelte sager har taget sit *udgangspunkt* i lovgiverens overvejelser vedrørende størrelsen af samfundets basisforsørgelse af de gifte par, fordi der bag disse også ligger betragtninger angående de besparelser, der kan opnås ved en fælles husholdning.

Betænkelighederne ved at den nugældende ordning ofte medfører, at samlevende par opnår højere ydelser end de gifte, fremkommer meget ofte fra *kommunernes* side. Således har Socialinspektørforeningens formand for nylig karakteriseret spørgsmålet om underholdshjælp til parter i papirløse forhold som et af socialforvaltningernes vanskeligste problemer.

Spørgsmålets beløbsmæssige omfang kan illustreres af to sager kommenteret af en formand for et amtsankenævn (Aktuelts kronik 13. august 1976). I den ene af sagerne, som angik et papirløst par, førte reglernes rette anvendelse til udbetaling af ca. 14.000 kr. til en familie bestående af to voksne, hvor husstandsindkomsten var 85.000 kr. I en anden sag, som angik et ægtepar med to mindreårige børn og en husstandsindkomst på ca. 50.000 kr., kunne der ikke ydes nogen støtte.

Det vil også erindres, at kommunen i den under 5.3.2. nævnte afgørelse (Meddelelser fra Socialministeriet 1976/4 s. 10) ankede sagen, fordi den fandt, at en afgørelse fra et amtsankenævn ville medføre, at et samlevende par blev urimeligt begunstiget i forhold til ægtepar.

Dette er utvivlsomt typisk og hænger sikkert sammen

med, at man på det lokale plan jævnligt mødes med forespørgsler fra gifte socialklienter, der har vanskeligt ved at forstå, at deres vielsesattest skal medføre lavere underholdshjælp. Endvidere hænger det formentlig også sammen med, at de sociale udvalgs medlemmer som led i deres øvrige kommunale arbejde er med til at udarbejde budget og fastlægge skatteprocenter – der jo over alt i landet er høje selv for mindrebemidlede borgere.

Det må også her understreges, at det nok er vigtigt, at man fra socialvæsenets side erkender, at der findes samlivsforhold, som måske nærmest er en økonomisk belastning for en hjælpsøgende, jfr. herved afsnit I.3.3. om samboen uden økonomisk fællesskab. Men det må samtidig understreges, at der *også* forekommer et betydeligt antal sociale klienter, der i deres dagligdag helt har indrettet sig som gifte par.

Således angik den under 5.3.2. nævnte afgørelse fra Ankestyrelsen (sag 11.115/76) et ungt par, der havde købt hus, efter at K var blevet gravid med et fællesbarn.

På baggrund af de i afsnit 2.5. beskrevne problemer omkring samejeforhold kan der også være anledning til at fremdrage den i Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 s. 15 refererede sag. Den drejede sig om et tilfælde, hvor parret i syv år havde boet i en ejendom, som de ejede i lige sameje. De havde et fællesbarn. M, der søgte hjælp efter forsorgslovens § 46 nogle måneder efter at han var blevet arbejdsløs, gjorde gældende, at parterne ikke havde noget økonomisk fællesskab – han skyldte hende tværtimod 5.000 kr. for hjælp i den forløbne tid. K erklærede, at hun ikke ville forsørge ham. M fraflyttede ejendommen kort tid efter, at kommunen havde afslået at yde hjælp. Ankestyrelsen fandt, at der måtte ydes ham hjælp som enlig *fra ansøgningens tidspunkt*, da der, under hensyn til at han var flyttet kort efter dens indgivelse, ikke fandtes grundlag for at

antage, at der på ansøgningstidspunktet havde foreligget et sådant økonomisk fællesskab, at der ved bedømmelsen af hans trang havde været grundlag for at tage hensyn til K's indtægter.

Her er det ganske åbenbart samlivsophævelsen, der har haft indflydelse på afgørelsen.

Som et eksempel på en situation, hvor Ankestyrelsen antog, at der ikke var fælles økonomi selv om parterne boede under samme tag, kan nævnes Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 s. 12, som drejede sig om en ung pige, der boede som logerende hos sin vens forældre, hvor han også boede. Hun oplyste, at hun havde egen husholdning, da hun var vegetar.

5.4. Ydelser, der giver kompensation for indkomstbortfald

5.4.1. Dagpenge

En række dagpengeordninger giver hjemmel for erstatning for midlertidigt indkomstbortfald, særlig dagpenge ved sygdom, arbejdsulykker eller fødsel efter dagpengeloven af 1972 og arbejdsløshedsdagpenge efter arbejdsløshedsloven.

Efter en række ændringer i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne er det et fællestræk for dagpengeordningerne, at dagpenge ydes uden hensyn til ægteskabelig stilling eller til en eventuel ægtefælleindkomst.

Dette system indebærer, at der normalt ikke er mulighed for forskellig behandling af gifte og af fast samlevende par.

Bestemmelserne i arbejdsløshedslovens § 63, stk. 1, nr. 1 og 2, om tab af retten til understøttelse som følge af vægring ved at overtage passende arbejde uden fyldestgørende grund m. v. administreres i praksis således, at gifte kvinder har en gunstig stilling, hvis der anvises dem arbejde uden for hjemstedet. Tilsvarende regler anvendes efter praksis på samlivsforhold af en vis varighed (minimum ½ år).

Arbejdsløshedslovens § 58, stk. 1 nr. 1, om særlige regler angå-

ende udbetaling af dagpenge for medlemmer, hvis ægtefælle ernærer sig ved selvstændig virksomhed kan ikke anvendes analogt på samlevende par.

5.4.2. Ydelser, der dækker varig nedsættelse eller bortfald af arbejdsevnen. Efterladtepensioner

5.4.2.1. Folke- og invalidepension

Inden for dette område spiller såvel ægteskabelig stilling som eventuel ægtefælleindtægt en betydelig rolle. Disse regler anvendes ikke analogt på samlevende par.

Selve pensionernes størrelse er afhængig af om det drejer sig om enlige eller om samlevende ægtefæller, der begge opfylder betingelserne for at få pension. Pensionen for et sådant ægtepar udgør nemlig kun ca. $1^1/_2$ gange pensionen for en enlig.

Til en gift pensionist, der lever i ægteskab med en ikke-pensionsberettiget, ydes der pension som til en enlig med tillæg af ægteskabstillæg. Drejer det sig om en mandlig pensionist, hvis hustru er fyldt 62, men ikke 67, ydes der et hustrutillæg, som er langt større end ægteskabstillægget, idet det erstatter den tidligere selvstændige pensionsret for disse hustruer.

Såvel ægteskabstillæg som hustrutillæg og det pensionstillæg, som ydes til mindrebemidlede pensionister indtægtsreguleres efter *begge* ægtefællers indtægt.

Efter at der i 1972 blev indført en bestemmelse om, at retten til fuld pension som hovedregel forudsætter bopæl her i landet i mindst 40 år efter det fyldte 15. år med en særlig beregningsregel for invalidepensionister, er der såvel i folke- som i invalidepensionsloven indført en bestemmelse om, at en afdød ægtefælles bopælstid i visse tilfælde kan lægges til grund, hvis den overstiger den længstlevendes egen bopælstid.

Det er en følge af de ovenstående regler, at et samleven-

de par, hvor begge er pensionsberettigede, tilsammen får lige så meget i pension som to faktisk enlige, og at den ene kan opnå pensionstillæg, selv om den anden har indtægter ud over pensionen. Dette betyder, at det er økonomisk fordelagtigt for pensionister at leve i papirløst parforhold, især da disse regler må sammenholdes med skattereglerne, som medfører at pensionister, som lever i parforhold får samme forhøjede personfradrag som faktisk enlige pensionister, jfr. afsnit 4.1. Skatte- og pensionsreglerne betød tilsammen, at det ubemidlede ikke-gifte pensionistpar i 1975 havde ca. 10.000 kr. mere til disposition end et ægtepar med samme økonomiske forhold.

Reglerne om hustrutillæg synes at give ægteparrene en fordel. Men det samlevende par har *reelt* en bedre stilling, fordi den ubemidlede kvindelige part i et samlivsforhold har en selvstændig ret til indtægtsreguleret folkepension fra det 62. år, og i denne situation tages der kun hensyn til hendes egen indtægt, ikke til mandens.

Ægteparrene har derimod klart en fordel, når det drejer sig om retten til at overtage den andens bopælstid – en ret sjældent forekommende situation –, og når det drejer sig om ægteskabstillæg, der imidlertid er langt mindre end hustrutillægget.

Disse forskelle mellem gifte og samlevende ægtepars stilling har i de senere år givet anledning til mange klager fra de gifte pensionister, der i øvrigt, hvis de er tjenestemandspensionister, også rammes hårdere af reglerne om samordning af tjenestemandspensioner og sociale pensioner, jfr. neden for under 5.4.2.4.

5.4.2.2. Den sociale enkepensionslov af 1959

Denne lov adskiller sig efter sin principielle opbygning fra andre her i landet kendte enke- og ægtefællepensionsordninger, der alle er afledet af afdødes pensionsforhold og er

udtryk for, at man som led i et egenpensionsforhold kan sikre sin forsørgerydelse over for partneren også efter sin død.

Enkepension efter den sociale pensionslov kan man derimod få ret til også i tilfælde, hvor den afdøde ikke havde og aldrig havde haft nogen social pensionsret her i landet.

Enkepensionsordningen har derfor tildels karakter af en førtidspensionsordning, som hjemler et retskrav på pension for de enker, der opfylder betingelserne i lovens § 1, stk. 1, herunder aldersbetingelserne (for en enke uden mindreårige børn 55 år ved mandens dødsfald). Endvidere giver reglerne i stk. 2 mulighed for at bevilge enker og andre enlige kvinder, der er fyldt 50 år, en pension svarende til enkepensionen.

Enkepensionen er i sin helhed indtægtsreguleret, og der gælder samme regler om bopælstid som for folke- og invalidepension.

Også efter enkepensionsloven sidestilles samlevende par i det store og hele med faktisk enlige.

Det betyder, at den kvindelige part i et samlivsforhold aldrig kan opnå et retskrav på enkepension efter samleverens død. Men til gengæld er hun ikke på forhånd udelukket fra *under samlivet* at opnå pension efter § 1, stk. 2. Hvis en enlig kvinde samlever med en mand, kan forholdene dog ofte bevirke, at der ikke er grundlag for at bevilge en pension. Optages samliv efter at pensionen er bevilget, vil der ved beregningen af pågældendes indtægter, der danner grundlag for pensionens størrelse, kunne tages hensyn til værdien af den faktiske forsørgelse, som opnås gennem samlivet.

5.4.2.3. Ulykkesforsikring og Arbejdsmarkedets tillægspension

Disse ordninger er forsikringsmæssigt opbyggede og finan-

sieres principielt gennem de indbetalte præmier og bidrag. Retten til ydelserne er uafhængig af civilstand og de er ikke indtægtsregulerede. Der er således ikke forskel på retsstillingen for gifte og for personer, der lever i samlivsforhold.

Dette gælder dog kun, når det drejer sig om de ydelser, der tilkommer de berettigede personlig.

Når det drejer sig om rente eller pension til en efterladt ægtefælle er der derimod betydelig forskel på de giftes og de ugiftes retsstilling.

Efter ATP-ordningen er der hjemmel til enkepension, men ingen mulighed for at tillægge en efterladt samleverske en tilsvarende ydelse.

Efter ulykkesforsikringsloven har en enke altid ret til enkerente. Enkemanden har ret til rente, hvis den afdøde hustru regelmæssigt og i væsentligt omfang deltog i familiens erhvervsarbejde.

Under særlige omstændigheder kan der tillægges andre nærstående en rente, hvis afdøde forsørgede dem eller varigt ydede et mere væsentligt bidrag til deres forsørgelse.

Ifølge Socialministeriets besvarelse af en forespørgsel fra Ægteskabsudvalget af 1969 er denne bestemmelse i praksis blevet anvendt på efterladte samleversker. Der stilles ret strenge krav og i almindelighed fastsættes renten til et lavere beløb end enkerenten, jfr. Samliv og ægteskab s. 69.

5.4.2.4. Tjenestemandspension. Efterløn

Også efter tjenestemandspensionsloven er egenpensionen og dens størrelse principielt uafhængig af den berettigedes civilstand samt egen- og ægtefælleindtægt.

Reglerne om samordning af tjenestemandspension og folke- samt invalidepension medfører dog, at der kan ske reduktion i egenpensionen. Ordningen med hensyn til fastsættelse af samordningsfradraget går i hovedtræk ud på, at der i tilfælde, hvor en tjenestemandspensionist *eller dennes*

ægtefælle har ret til fuld folkepension, indeholdes et samordningsfradrag, der ved maksimal pensionsalder medfører, at der skal fratrækkes 74 % af folkepensionens fulde grundbeløb (+ et eventuelt midlertidigt tillæg og et eventuelt hustrutillæg) i folkepensionistens eller ægtefællens tjenestemandspension. For samlevende ægtefæller, der begge oppebærer tjenestemandspension, foretages fradrag kun i den pension, der er størst.

For en tjenestemandspensionist, der lever i fast samlivsforhold, sker der kun samordning mellem vedkommendes *egne* folke- og tjenestemandspensioner.

Pr. 1. april 1976 andrager fradraget i tjenestemandspensionen 24.384 kr., når begge ægtefæller er berettiget til folkepension og 15.828 kr., hvis kun den ene er berettiget til folkepension eller hvis det drejer sig om en pensionist, som ikke er gift.

Om de mere detaljerede samordningsregler, se tjenestemandspensionslovens § 30 og Socialministeriets cirkulære af 20. februar 1970.

Til pensionsordningen er der knyttet regler om efterløn til en efterlevende ægtefælle. Tilsvarende regler findes i øvrigt i funktionærloven. Det kan ikke antages, at de kan anvendes analogt til fordel for en efterlevende samlever. Efterlades der ikke ægtefælle, går efterindtægten til børnene.

5.5. Regler vedrørende børn

5.5.1. Børnetilskud m. v.

Bestemmelserne om disse ydelser findes i børnetilskudsloven af 1967, hvis principper imidlertid har undergået adskillige ændringer siden dens ikrafttræden i 1970.

Det *almindelige* børnetilskud udbetales for hvert barn under 16 år.

Forhøjet børnetilskud udbetales for børn af enlige forsørgere og pensionistægtepar.

Ekstra børnetilskud er et tilskud, som betales til en enlig forsørger, som får forhøjet børnetilskud. Der betales kun ét tilskud pr. familie (ydelsen er kompensation for den skattefordel, som en enlig skatteyder havde før kildeskatteloven).

Særligt børnetilskud udbetales bl. a. for enke- og enkemandsbørn og for børn født uden for ægteskab, når faderskab ikke er fastslået. Aldersgrænsen er her 18 år.

For børn, der er 16 og 17 år, kan der udbetales en *ungdomsydelse* til deres forsørgelse og uddannelse. Før disse regler blev indført i 1975 fik de 16-17 årige børnetilskud efter samme regler som de yngre børn.

Det *almindelige* børnetilskud er ved en lovændring i 1976 blevet gjort indtægtsreguleret for forældre med en indtægt, som overstiger 110.000 kr. For *fællesbørn* er det forældrenes *samlede* indtægt, som er afgørende, ligegyldigt om forældrene er gift eller lever papirløst sammen. Stedforældreindtægt medregnes ikke.

Forhøjet og *ekstra* børnetilskud blev indtil 1973 udbetalt, hvis forældremyndighedens indehaver ikke levede i ægteskab. Ægteskab med en stedforælder udelukkede således udbetaling af disse tilskud, derimod ikke samliv med den anden af barnets forældre. Papirløst samlevende forældre var altså bedre stillet end gifte forældre. Men i 1973 blev loven ændret, således at der nu er ligestilling. Samliv med en stedfader eller stedmoder udelukker også fra forhøjet og ekstra børnetilskud, hvilket har givet anledning til indsigelser med henvisning til, at papirløse stedforældre ikke har forsørgelsespligt.

Også de ekstra og forhøjede børnetilskud er indtægtsregulerede på samme måde som de almindelige tilskud, men

efter sagens natur kun på grundlag af forældremyndighedsindehaverens egenindkomst.

Særligt børnetilskud – der udgør et beløb svarende til normalbidraget – udbetales selv om forældremyndighedens indehaver er gift. Der er ingen indtægtsregulering.

Ungdomsydelsen er indtægtsreguleret. Udbetaling af den fulde ydelse forudsætter, at husstandsindtægten ikke overstiger 70.000 kr. årligt. Ved husstanden forstås i denne forbindelse forældrene eller den af forældrene, som har forældremyndigheden samt dennes ægtefælle eller en person, som den pågældende lever sammen med.

Børnetilskudsloven indeholder også reglerne om forskudsvis udbetaling af børnebidrag. Sådan forudbetaling sker uden hensyn til den bidragsberettigedes indtægt, men er udelukket, hvis moderen samlever med faderen.

Børnetilskudslovens regler er således uhyre komplicerede. Der er i dag ligestilling mellem gifte- og ikke-gifte par. Til gengæld er spørgsmålet om udbetaling af ekstra og forhøjede børnetilskud kommet til at spille en betydelig rolle i diskussionen om det såkaldte „dyneløfterproblem".

Til illustration kan anføres to sager:

a) Meddelelser fra Socialministeriet nr. 4/1974 s. 10: Ankestyrelsen fandt ikke, at K levede i ægteskabslignende samliv med en mand, som kom på besøg i hendes hjem hver uge fra fredag til mandag og engang imellem midt i ugen (hvortil kom, at hun vaskede hans tøj).

b) Sag nr. 30 i Ombudsmandens beretning for 1974: M, der var enkemand havde etableret sig i et fælles hjem med sin husbestyrerinde, hvis møbler stod i hjemmet sammen med hans. Hun fik kost og logi. M delte soveværelse med husbestyrerinden og de gik på familiebesøg sammen. Husbestyrerinden havde eget arbejde, og efter M's oplysninger havde de ikke fælles økonomi. – Ombudsmanden fandt ikke at kunne kritisere, at Ankestyrelsen havde besluttet, at M ikke var berettiget til at få ekstra og forhøjet børnetilskud.

Om den erklæring, som skal underskrives i forbindelse med ansøgning om ekstra og forhøjet børnetilskud, se afsnit II.1.

5.5.2. Betaling for benyttelse af børnehaver og andre daginstitutioner.

De hidtil gældende regler – jfr. Socialministeriets cirkulære 21. april 1972 – ligestillede ægteskab og samliv, når det drejede sig om fællesbørn. Forældreindtægten, som er afgørende for om og i givet fald hvor meget der skal betales for et barns ophold i børnehave m. v., var *begge* forældres sammenlagte indkomst, og det hvad enten de var gift eller samlevede uden vielsesattest. Situationen var ikke helt så klar, når det drejede sig om samliv med en stedforælder.

Dette er der nu taget stilling til i § 9, stk. 3, i bek. nr. 198 af 26. marts 1976 om betaling for benyttelse af bistandslovens daginstitutioner m. v. for børn. Det hedder her:

„Er der i hjemmet to forældre, der begge har indtægter, skal deres samlede indtægt lægges til grund. Det er i denne forbindelse uden betydning, om forældrene har indgået ægteskab. Hvis barnets forsørger bor sammen med en anden end barnets moder eller fader uden at have indgået ægteskab, gælder det samme, såfremt der er tale om et integreret økonomisk fællesskab."

5.6. Betaling for hjemmehjælp

Reglerne herom findes nu i Socialministeriets cirkulære af 3. marts 1976, der indeholder vejledende indtægtsregulerede satser for betaling for varig og midlertidig hjemmehjælp (tidligere henholdsvis hjemmehjælp og husmoderafløsning). I de generelle bestemmelser hedder det bl. a., at hvis en husstand består af flere personer, som nyder godt af hjælpen, kan betaling eventuelt fastsættes under hensyn til husstandsindkomsten. For personer med børn foretages der før benyttelsen af betalingsskalaerne et fradrag i indkom-

sten, der for ægtepar udgør et beløb for hvert barn svarende til det særlige børnetilskud, mens det for „reelt enlige" udgør 11.000 kr. for ét barn, 23.000 kr. for to børn og 35.000 kr. for tre eller flere børn.

I reglerne om midlertidig hjemmehjælp findes en udtrykkelig bestemmelse om, at ægtefællers indkomst sammenlægges ved beregningen af den indtægt, der er afgørende for betalingssatsen.

5.7. Boligsikring

Retten til boligsikring er afhængig dels af lejens størrelse, dels af husstandsindtægten.

Efter boligsikringslovens § 7, stk. 3, omfatter husstanden dels boligtageren, dennes ægtefælle og hjemmeværende børn, dels også andre personer, der har fast ophold i lejligheden med mindre de betaler særskilt for kost og logi.

På dette område er der således fuld ligestilling mellem gifte og ikke-gifte par, og dette er da også tilsigtet. Afgrænsningen af husstandsbegrebet skete for at „personer, der samlever uden at være gift, ikke får mulighed for at oppebære tilskud i videre omfang end ægtepar", jfr. Folketingstidende 1958/59, tillæg A, sp. 492.

5.8. Uddannelsesstøtte

Retten til stipendier er indtægtsreguleret dels under hensyn til den uddannelsessøgendes egne forhold, dels – for uddannelsessøgende under 23 år – under hensyn til forældrenes forhold.

For så vidt angår den uddannelsessøgendes egne forhold tages der hensyn til både den pågældendes egen og en eventuel ægtefælles indtægt og formue.

For så vidt angår forældreindtægten sker der sammenlægning, dog ikke hvis forældrene aldrig har været gift eller

er separeret eller skilt. I så fald medregnes kun indtægten hos den af forældrene, der senest havde forældremyndigheden. Hvis den pågældende gifter sig igen, tages der ikke hensyn til stedfaderens/moderens økonomiske forhold.

Reglerne medfører, at det ofte vil betyde en ikke uvæsentlig økonomisk fordel for uddannelsessøgende at vælge papirløst samliv fremfor ægteskab.

I bek. nr. 454 af 6. september 1976 om uddannelsesstøtte til udlændinge findes der to regler, som er af interesse i forbindelse med problemerne omkring papirløse par.

Medens § 1 giver visse grupper udlændinge – f. eks. personer, der tilhører det danske mindretal i Sydslesvig – ret til uddannelsesstøtte, skal udlændinge i almindelighed opfylde yderligere krav.

Efter § 2 har udlændinge samme ret som danske statsborgere, når de umiddelbart forud for støtteperioden har haft mindst 2 års sammenhængende ophold i Danmark med heltids erhvervsarbejde. Efter § 2, stk. 2 sidestilles pasning af egne børn under 16 år med erhvervsarbejde. Efter § 3 kan Statens Uddannelsesstøtte dispensere, hvis der foreligger ganske særlige tilknytningsforhold til Danmark. Der vil herved kunne tages særligt hensyn til familietilknytning i form af ægteskab med en dansk statsborger eller børn med en dansk statsborger.

5.9. Betydningen af dansk indfødsret

For en række af de ovennævnte ydelser har det betydning om en af parterne er udlænding.

Da indfødsretsloven blev ændret i 1950, således at udenlandske kvinder ikke længere blev danske statsborgere i kraft af ægteskab med dansk mand, opstod der et problem, fordi den sociale sikringslovgivning i vidt omfang bygger på et nationalitetsprincip, således at mange vigtige ydelser er afhængige af, at borgeren har dansk indfødsret.

For ikke at stille udenlandske kvinder dårligere efter indfødsretsreformen ændrede man de sociale sikringslove, således at der blev givet herboende kvinder, som ikke selv har

dansk indfødsret, men som er eller senest har været i ægteskab med en dansk mand, samme rettigheder som danske indfødte.

Dette princip er bevaret siden da, og en sådan bestemmelse er senest optaget i bistandslovens § 2 om ret til bistand i form af vedvarende hjælp til forsørgelse.

Spørgsmålet om ægteskabs indgåelse kan også få betydning i de tilfælde hvor en udlændings krav på en social ydelse støtter sig på EF-regler om social sikkerhed for arbejdstagere m. v. jfr. herved bl. a. bek. nr. 132 af 23. februar 1973 om ophævelse (i forbindelse med Danmarks tiltrædelse af De europæiske Fællesskaber) af bestemmelser om dansk indfødsret i folkepensionsloven m. v.

Den kvindelige part i et samlivsforhold er juridisk set stillet som enhver anden udlænding i relation til lovbestemmelser af denne type. Det må dog her erindres, at Danmark har indgået en række internationale overenskomster af forskellig rækkevidde om social tryghed for udlændinge, først og fremmest for sådanne som bor her i landet. Men bortset fra kvinder som dækkes af sådanne traktater, er stillingen den, at udenlandske kvinder, der *samlever* med danske mænd, ikke har samme ret til vedvarende forsørgelse, sociale pensioner m. v. som udenlandske kvinder, der *gifter* sig med danske mænd.

Efter børnetilskudslovens § 11 er det en betingelse for retten til børnetilskud og forskudsvis udbetaling af børnebidrag, at barnet eller en af forældrene, der har forældremyndigheden, har dansk indfødsret eller af Socialministeriet ligestilles med en indfødt.

Den regel kan få betydning for personer, der lever i samlivsforhold, hvis faderen er dansk og moderen udlænding, idet faderen jo ikke har del i forældremyndigheden.

5.10. Almindelige bemærkninger om dyneløfterproblemet, herunder i socialbedragerisager

Spørgsmålet om de papirløse pars stilling i den sociale lovgivning har spillet en stor rolle i den offentlige debat. Der tales på den ene side om utidigt dyneløfteri, på den anden side om misbrug af den sociale lovgivning.

Med henblik på spørgsmålet om misbrug kan det ikke noksom understreges, at dette ord må holdes ude af diskussionen, når man er inde på de områder, hvor papirløse par får højere ydelser end ægteparrene med direkte hjemmel i lovgivning, der gør det til en økonomisk fordel at undlade at gifte sig. Man må give Jørgen Graversen medhold, når han i artiklen Enlige forsørgere (Juristen & Økonomen 1975 s. 440) går stærkt i rette med de politikere, der under debatten om ændringen af børnetilskudsloven i 1973 – hvor de papirløse par mistede retten til ekstra og forhøjet børnetilskud – anklagede de papirløse for at have *misbrugt* de hidtidige regler, når sandheden var den, at Folketinget i 1969 udtrykkeligt havde givet dem *ret* til at hæve ekstra og forhøjet børnetilskud, også når det drejede sig om samlevende par med fællesbørn. Det var endda forekommet, at forældre, som levede i fast samlivsforhold, og som i den anledning ønskede at nøjes med det almindelige børnetilskud, havde fået at vide, at de slet ikke kunne slippe for at få udbetalt de ekstra og forhøjede tilskud.

Det er først, når man kommer ind på de områder, hvor der er ligestilling mellem gifte og ikke-gifte par, at det er relevant at drøfte, om det offentlige går for energisk ind i dyneløfteriet, eller om der foreligger misbrug fra klienternes side.

Som det er fremgået af de foregående afsnit, har der i de senere år været en stigende tendens til at ligestille de to grupper med hinanden, jfr. herved ikke mindst den oven for nævnte ændring af børnetilskudsloven i 1973. Udgangs-

punktet i disse regler er, at man lægger familiegruppens *faktiske* situation til grund og ikke lader ydelsernes størrelse være afhængig af familiens *formelle* juridiske status.

Dette er for så vidt i bedste overensstemmelse med bistandslovens grundtanke, og det bør erindres, at der ikke alene er sket ligestilling ved at man har frataget de papirløse par særfordele, men at man også har understreget, at ligestillingen kan have positive virkninger. Det gælder således underholdshjælp til papirløse hjemmearbejdende husmødre.

Men administrationen af denne lovgivning har givet anledning til betydelige vanskeligheder. Som det fremgår af eksempler i flere af de andre afsnit – særlig i afsnit V – giver det betydelige praktiske problemer at afgøre, hvornår en forbindelse mellem to mennesker har en sådan karakter, at den kan betegnes som samliv i den pågældende lovregels forstand.

Hertil kommer, at ikke alle lovreglerne arbejder med samme familiebegreb.

I børnetilskudsloven er det således uden betydning for det *almindelige børnetilskud* om man lever i fast samlivsforhold med en person, som ikke er fader/moder til det barn/børn, som tilskudet/tilskudene angår.

Men et samliv af denne karakter medfører, at retten til *ekstra og forhøjet børnetilskud* bortfalder, og at den papirløse stedfaders/moders indtægt skal tages med i betragtning ved afgørelsen af, om der kan udbetales *ungdomsydelse* vedrørende familiens 16-17 årige børn.

Derimod tager *uddannelsesstøtten* der jo angår de over-18-årige i beregningsgrundlaget for forældreindtægten kun hensyn til de biologisk/juridiske forældres indtægt, og kun forudsat, at de (stadig) er gift med hinanden.

Det er ikke let for borgerne at få overblik over disse regelsæt, og man må derfor påskønne, at det synes som om

de fleste af de sager, hvor der kan være tale om, at urigtige oplysninger om samlivsforhold har ført til for høje udbetalinger, ordnes inden for socialforvaltningernes rammer, evt. med krav om tilbagebetaling.

Nogle af sagerne ender dog hos retsvæsenet med sigtelse for socialbedrageri, jfr. Samliv og ægteskab s. 51 ff. og s. 87 ff. angående en af Ægteskabsudvalget af 1969 foretaget undersøgelse.

Det fremgår, at sagerne først og fremmest drejede sig om almindelig forsorgshjælp, men også om en række andre ydelser som ekstra og forhøjet børnetilskud, forskudsvis udbetalte børnebidrag og boligsikring. Disse ydelser kan, selv i løbet af en kort periode, løbe op til ganske betydelige summer.

Materialet i undersøgelsen omfattede kun ret få sager, men der synes dog at være en nogenlunde klar tendens til at idømme betingede domme, altså en mildere reaktion end i tilsvarende sager mod gifte, jfr. herved også U 1973.1006. Flere af sagerne angik da også temmelig kortvarige samlivsforhold af ret uforpligtende art, der næppe kunne karakteriseres som prøveægteskab, men nærmest som samboen.

Mens det inden for det civilretlige område var karakteristisk, at de enkeltsager, som gav anledning til tvist, stort set alle angik samliv, der kunne betegnes som prøveægteskaber eller endog klart ægteskabslignende forhold, er det sociale område netop præget af, at mange af enkeltsagerne angår samlivsforhold af den art, som i afsnit I.3.3. betegnes som samboen med og uden økonomisk fællesskab, således at det ikke sjældent vil dreje sig om par, der hører til socialt truede grupper. Såvel ved retsreglernes udformning som ved deres administration kan der altså være anledning til at være opmærksom på, at en tidlig – eller meget kraftig – retlig reaktion kan gøre det vanskeligt for sådanne uforpligtende forhold at udvikle sig til mere faste og etablerede

samlivsforhold, en udvikling der vil være ønskelig af både personlige og sociale grunde, jfr. herved også Trolle om det tilsvarende problem med hensyn til bortfald af hustrubidrag i TfR 1961 s. 73 ff.

I et af svarene i anledning af ægteskabsudvalgets forespørgsel fremhævede den pågældende politimester – og fik statsadvokaternes tilslutning hertil – at socialbedragerisager frembyder betydelige bevismæssige problemer, såvel vedrørende det objektive, om der har foreligget samliv, som vedrørende det subjektive om bidragsmodtagerens bedrageriske forsæt ved afgivelse af erklæring over for de sociale myndigheder. Det hedder:

„... det vil i relation til det bedrageriske forsæt formentlig jævnligt forekomme, at man ikke kan afvise, at bidragsmodtageren har savnet forståelse af, at hun i juridisk forstand 'samlevede' med den bidragspligtige."

Også det øvrige til ægteskabsudvalget indsendte materiale bekræftede eksistensen og omfanget af de problemer, som blev fremdraget i den forannævnte udtalelse.

Der er kun i en enkelt af sagerne rejst spørgsmål om betydningen af, at der ikke eksisterer en juridisk underholdspligt mellem samlevende par.

I adskillige tilfælde var sagen foranlediget af, at andre sociale klienter havde følt sig krænket over udbetalingen af de for høje ydelser.

6. Lejligheden

6.1. Indledende bemærkninger

I dette kapitel behandles spørgsmålet om de papirløse pars retsstilling, når det drejer sig om boliger, som *ikke* er ejerboliger.

For ejerboligernes vedkommende må der i alt væsentligt henvises til afsnit 2.

6.2. De samlevende parters indbyrdes forhold.

Hvis kun den ene af parterne har sit navn på lejekontrakten, må det antages, at den pågældende vil kunne opsige lejemålet uden den anden parts samtykke, da § 9, stk. 4, i lejeloven formentlig ikke kan finde analog anvendelse.

Den, der har lejekontrakten, vil normalt kunne bede den anden flytte og vil kunne få fogdens bistand til udsættelse.

Bestemmelsen i lejelovens § 62 om adgang for retten til at træffe bestemmelse om, hvem af parterne der skal fortsætte lejemålet, kan nemlig ikke anvendes analogt, jfr. højesteretsdommen U 1961.122, der angik den ældre lejelovgivnings tilsvarende bestemmelser om retten til lejemålet såvel ved separation/skilsmisse som ved død.

Sagen angik i øvrigt et tilfælde, hvor kun M havde lejekontrakt, men hvor retten desuagtet anså lejemålet for fælles. Men her forelå der også et tiårigt samliv med fælles økonomi, og lejligheden var fremskaffet som byttelejlighed i forbindelse med salg af en ejendom, som havde været i lige sameje mellem parterne i henhold til en overenskomst, der i tilfælde af opsigelse af fællesskabet gav den opsagte part ret til at udløse den anden.

Såvel udlejer som boliganvisningsudvalg havde erklæret sig indforstået med at anerkende den af sagens parter, som dommen måtte tillægge lejligheden, som lejer. Højesteret gav K medhold, da det var M, som havde brudt forudsætningerne for fortsat samliv i lejligheden.

Dommen er kommenteret af Tamm i artiklen „Om fælles rettigheder ved fællesskabets ophør", U 1961 B s. 37 ff., jfr. særlig de afsluttende bemærkninger s. 39-40, hvor det fremhæves, at de af Højesteret anlagte synspunkter også vil

kunne komme til anvendelse, hvis to søskende eller to venner har delt lejlighed, og fællesskabet må ophøre af den ene eller den anden grund, og hvor det endvidere understreges, at dommen også vil kunne være vejledende, hvor det drejer sig om andre fælles rettigheder end retten til en lejlighed.

Det må på denne baggrund antages, at det ved dommen er lagt fast, at domstolene kan tage stilling til, om en lejlighed er fælles og til spørgsmålet om, hvem der skal have lov til at fortsætte lejemålet, når fællesskabet ophører. Men det er også fastslået, at domstolene ikke ud fra en analogi af lejelovens bestemmelser kan pålægge udlejeren forpligtelse til at akceptere en person som lejer, når denne ikke er medkontrahent i lejeaftalen.

Det forekommer ofte, at begge parter i et papirløst forhold har underskrevet lejekontrakten.

Som regel skyldes dette parternes eget ønske for derved at få fastslået, at det drejer sig om en fælles bolig.

Undertiden skyldes det dog ønsker fra udlejerens side, se neden for under 3. eller fra boliganvisningsudvalgets side, se under 4.

6.3. Forholdet til udlejeren

Efter lejelovens § 53, stk. 2, må en lejer ikke uden udlejerens samtykke overlade brugen af det lejede eller nogen del deraf til andre end til medlemmer af sin husstand.

Denne bestemmelse må indebære, at lejeren normalt ikke kan være forpligtet til at søge udlejerens samtykke, når han eller hun lader en samlever flytte ind i sin lejlighed. Det gælder antagelig også, når det drejer sig om samboen uden egentligt økonomisk fællesskab, jfr. afsnit I.3.3. Hvis det derimod drejer sig om et logerendeforhold, hvor der betales vederlag for brugen af en bestemt afgrænset del af lejligheden, kræves der samtykke fra udlejeren.

Boligreguleringslovens § 66 betyder imidlertid, at udleje-

rens beføjelse til at hindre fremlejemål i lejligheder på over 2 værelser er meget begrænset.

Som anført under 2. kan lejelovens § 62 ikke anvendes analogt. Det samme gælder § 61, stk. 1, 2. pkt. om den efterlevende ægtefælles retsstilling. En efterladt samlever har altså ikke samme ret som en enke eller enkemand til at overtage lejemålet, men samleveren har mulighed for at kunne overtage lejemålet efter § 61, stk. 1, sidste pkt., hvorefter det er en betingelse, at den efterlevende i mindst 2 år skal have haft fælles husstand med afdøde og i ikke ubetydeligt omfang, herunder ved arbejde i hjemmet skal have bidraget til husstandens opretholdelse.

Hvis begge parter er påført lejekontrakten, er forholdet til udlejeren klart, mens parterne samlever i lejligheden.

Inden for det almennytttige boligbyggeri er der rejst spørgsmål om hvad retsstillingen er, når en af parterne flytter.

Baggrunden for denne situation er, at der efter henstilling fra Ombudsmanden (Beretning for 1974, sag nr. 39) i bek. nr. 157 af 24. april 1975 om almennyttig boligvirksomhed § 15, stk. 3, blev indføjet en bestemmelse om, at personer, der lever sammen uden at være gift, skal sidestilles med ægtepar ved overdragelse af boliger.

I Boligministeriets cirkulære af 24. juni 1975 om organisation og udlejning af almennyttigt byggeri pkt. 11, sidste stk., anføres det, at denne bestemmelse tager sigte på samlivsforhold af mere varig karakter, også mellem personer af samme køn, og at begge personer bør påføres lejekontrakten.

I anledning af en forespørgsel fra Boligselskabernes Landsforening om forskellige problemer angående disse lejemål har Boligministeriet i skrivelse af 12. maj 1976 bl. a. udtalt:

„Hvis kun den ene part flytter, vil den anden part eventuelt kunne blive boende i lejligheden, hvis samlivsforholdet har bestået i mindst 2 år, jfr. § 16, stk. 2, 2. pkt., i boligministeriets bekendtgørelse af 24. april 1975 om almennyttig boligvirksomhed.

Hvis forholdet ikke er omfattet af den nævnte bestemmelse i bekendtgørelsens § 16, og der ikke i kontrakten er taget stilling til spørgsmålet, er det for boligministeriet tvivlsomt, om ikke den ene parts fraflytning vil indebære, at boligselskabet er berettiget til at forlange, at også den anden part flytter.

Hvis det i kontrakten er anført, at begge parter skal flytte, såfremt den ene flytter, må denne bestemmelse i givet fald efterleves. Ministeriet finder dog, at det i et sådant tilfælde bør tillægges vægt, dels om den part, der bliver i lejligheden, selvstændigt kan godkendes til dette lejemål, dels hvor længe parterne i fællesskab har boet i lejligheden. For at undgå de her nævnte tvivlsspørgsmål vil det være hensigtsmæssigt, at der i lejekontrakten optages en udtrykkelig bestemmelse om virkningerne af den ene parts fraflytning.

Hvis *kun den ene part har underskrevet lejekontrakten*, vil der ikke opstå problemer i tilfælde af, at den anden forlader lejligheden. Hvis derimod den part, der har underskrevet kontrakten, flytter, har den anden part efter ministeriets opfattelse ikke nogen selvstændig ret til at indtræde i lejemålet. I disse tilfælde vil lejeren naturligvis kunne få lejemålet overdraget ved en ny lejekontrakt, hvis den pågældende opfylder betingelserne herfor."

6.4. Boliganvisning

Forholdet til boliganvisningsmyndighederne har indtil for nylig spillet en helt afgørende rolle for de papirløse pars mulighed for at leje en lejlighed, jfr. Samliv og ægteskab s. 19-20.

I 1975 er boligreguleringsloven imidlertid ændret, således at boliganvisningsreglerne kun gælder for lejligheder med mere end to værelser, jfr. § 53, stk. 1, og at større lejligheder kan udlejes uden anmeldelse til boliganvisningsudvalget, når lejerens husstand omfatter mindst ét barn under 18 år, jfr. § 47, stk. 1.

Denne sidstnævnte bestemmelse indebærer, at der er ligestilling mellem ægtepar og papirløse par.

Adskillige kommuner – herunder København og Frederiksberg – har ophævet boliganvisningen efter indførelsen af de ovennævnte regler.

For så vidt angår de kommuner, hvor der fortsat er boliganvisning, må det antages, at der i vidt omfang anvendes en praksis, som sidestiller ikke-gifte par med ægtepar, jfr. Samliv og ægteskab s. 20 og pkt. 38, stk. 10-11, i Boligministeriets cirkulære af 25. marts 1975 om boligreguleringsloven, hvor det hedder:

„En række boligudvalg har i de senere år frafaldet kravet om en vielsesattest som betingelse for at godkende ugifte par til ledige lejligheder. Godkendelse betinges i stedet af, at begge parter optages på lejekontrakten.

Boligministeriet skal henstille, at samtlige boligudvalg overvejer indførelsen af en tilsvarende praksis, og man skal i det hele henstille, at boliganvisningsudvalgenes praksis i videst muligt omfang tilrettelægges i overensstemmelse med samfundsudviklingen."

Det fremgår af det oven for nævnte afsnit af Samliv og ægteskab, at det tillige er almindeligt, at der fra boliganvisningsudvalgenes side stilles krav om begge parters fraflytning, hvis samlivet ophæves, jfr. også Boligministeriets skrivelse af 7. februar 1973 (Ministerialtidende A 1973 s. 201). I et tilfælde, hvor et udvalg krævede fraflytning, nægtedes udsættelse ved fogeden, men resultatet af den derpå anlagte boligretssag blev, at beboeren måtte flytte fra lejligheden.

Tidligere fandtes der bestemmelser, som havde betydning, når en part i et papirløst forhold afgik ved døden, og den efterlevende ikke var opført på lejekontrakten, jfr. herved Samliv og ægteskab s. 66.

§ 49 i boligreguleringsloven, der havde betydning, når samlivet havde varet i mere end 5 år, blev imidlertid ophævet ved lovændringen i 1975, og boligministeriets cirkulære af 16. juli 1970, hvori det bl. a. henstilledes at udvise forståelse for efterladte, der havde haft fælles husstand med afdøde i kortere tid end 5 år, blev afløst af et andet cirku-

lære i 1972. Det må imidlertid antages, at den oven for citerede slutpassus i pkt. 38, stk. 11, også tager sigte på den situation, hvor en efterladt samlever ønsker at fortsætte et lejemål. Dersom udlejeren indstiller en samlever, der opfylder betingelserne i lejelovens § 61, stk. 1, sidste pkt., *skal* boliganvisningsudvalget godkende forslaget, jfr. boligreguleringsloven § 51, stk. 6, og pkt. 42 a i cirkulæret fra 1975.

V. Sammenfattende bemærkninger om hovedtrækkene i dansk rets regulering af samlivsforhold

1. Indledende bemærkninger

Som det fremgår af afsnit I.3.3. er det denne bogs tese, at papirløse samlivsforhold i det praktiske liv fremtræder som forbindelser af så forskellig karakter, at det ikke vil være hensigtsmæssigt at foretage en generelt dækkende juridisk afgrænsning af begrebet.

I afsnit II.1. refereredes det forsøg, som Socialistisk Folkeparti gjorde i 1968 på at foretage en sådan generel afgrænsning samt den praktisk betydningsfulde definition af enlige forsørgere, som blev fastlagt i forbindelse med, at børnetilskudsloven i 1973 blev ændret således, at der skete ligestilling mellem ægtepar og papirløse par.

I nærværende hovedafsnit er det hensigten at foretage en mere detaljeret gennemgang af nogle hovedtræk vedrørende de betingelser, som på de enkelte lovområder opstilles for at tillægge papirløse forhold juridisk virkning, og vedrørende de lovtekniske fremgangsmåder og kriterier, som anvendes. Undersafsnit 3. – om områder, hvor samliv ikke har nogen retlig betydning – er et supplement til oversigten over hovedlinierne inden for de områder, hvor samlivsforhold får juridiske konsekvenser. Regler af denne type må også inddrages i beskrivelsen, hvis man vil danne sig et totalbillede af papirløse parforholds stilling i det danske samfund.

2. Områder, hvor samliv får retlig virkning

2.1. Ligestilling af par uanset civilstand

2.1.1. Indledende bemærkninger

Selvom det er ganske almindeligt, at regler, der tillægger civilstand betydning, ikke sidestiller papirløse par med ægtepar, er der dog en del ligestillingsbestemmelser.

På det personlige område kan f. eks. nævnes reglerne om plejetilladelse og om forældrerepræsentation i dag- og døgninstitutioner. Og den europæiske Menneskerettighedskonventions art. 8 beskytter formentlig familielivet uden hensyn til, om det bygger på vielsesattest eller ikke, jfr. afsnit II.3., se også afsnit II.6.2. om Justitsministeriets og rigspolitichefens praksis i udvisningssager.

Der findes også adskillige regler af økonomisk betydning, som er ens for ægtepar og papirløse par. Det gælder f. eks. reglerne om børns forsørgelse i børneloven af 1960.

Et andet eksempel er reglerne om erstatning for tab af forsørger, hvor det er den faktiske forsørgelse, der er afgørende.

Et helt nyt eksempel er den i afsnit IV.5.8. nævnte bekendtgørelse fra 1976 om uddannelsesstøtte til udlændinge.

Men der er også andre eksempler, nogle endda meget vigtige. Flere af dem vil blive nævnt i de efterfølgende afsnit, som gennemgår dels muligheden for at opnå ligestilling gennem analogislutning, dels nogle terminologier, der indtager en særlig vigtig stilling ved valget af lovtekniske metoder, når der skal tilstræbes ligestilling mellem ikke-gifte par inden for områder, hvor familietilknytning tillægges retlig betydning.

Inden behandlingen af disse problemer må det fremhæves, at lovgivning, der ikke tillægger civilstand eller køn retlig virkning, automatisk medfører ligestilling mellem gifte

og ikke-gifte par. Et eksempel herpå er de privatretlige regler uden for person-, familie- og arveretten, der ikke sondrer mellem ægtepar og papirløse par, jfr. afsnit IV.2. Dette har stor praktisk betydning, jfr. ikke mindst afsnit IV.2.5.2. om sameje og de der refererede domme, der formentlig må tages som et udtryk for en stigende tendens til ved hjælp af privatretlige regler at skabe en tilfredsstillende udgang på det økonomiske opgør ved papirløse forholds opløsning.

2.1.2. Analogislutning

Som nævnt flere steder – særlig i afsnit IV.1. – er der stor tilbageholdenhed med at behandle gifte og ikke-gifte par ens ud fra en analogisk anvendelse af retsreglerne.

Analogi er dog ikke udelukket.

Som et eksempel fra det sociale område kan nævnes sag nr. 1 i Meddelelser fra Socialministeriet 1974/1, hvor Socialministeriet antog, at børnetilskudslovens § 2, stk. 2 (om forhøjet børnetilskud bl. a. til samgifte pensionister) kunne anvendes analogt til fordel for fast samlevende pensionister.

Det bør også nævnes, at de i afsnit IV.1. citerede højesteretsdomme U 1960.546 og 549 angående eventuelt bortfald af hustrubidrag på grund af papirløst samliv holder døren åben for, at der kan blive tale om at bruge ægteskabslovgivningens regler om bortfald af underholdsbidrag analogt i ganske ekstraordinære tilfælde.

2.1.3. Ægteskabslignende forhold

Det er sjældent, at dette udtryk bruges i lovbestemmelser m. v. I sterilisationsloven af 1973 anvendes f. eks. udtrykket samlever. Men i den lovskitse om underholdsbidrag, som er udarbejdet af Ægteskabsudvalget af 1969 (jfr. s. 32 i betænkning nr. 719/1974), findes ordet direkte anvendt i lovteksten. Det hedder:

„Har den bidragsberettigede etableret et ægteskabslignende samlivsforhold, kan overøvrigheden ... ikke fastsætte bidrag, så længe samlivet består, og et fastsat bidrag kan bortfalde. I disse tilfælde kan bidrag efter samlivsforholdets ophør kun fastsættes, hvis ganske særlige grunde taler derfor.

Retten kan bestemme, at adgangen til at få bidrag skal ophøre endeligt, hvis den berettigede har etableret et længerevarende ægteskabslignende samlivsforhold."

Udtrykket ægteskabslignende er ikke defineret i kommentaren til lovskitsen s. 23. Bestemmelsens stk. 1 sigter dog nærmest til, hvad der i afsnit I.3.3. betegnes som prøveægteskaber og i et vist omfang til samboen med økonomisk fællesskab. Dens stk. 2 må, hvis skitsen føres ud i livet, sikkert i første række blive anvendt på de forhold, som i afsnit I.3.3. karakteriseres som ægteskabslignende.

Det vil utvivlsomt få praktisk betydning, hvis en eventuelt kommende lov direkte tillægger det betydning, om den bidragsberettigede lever i et ægteskabslignende forhold.

Dette støttes dels på de under 2.1.2. citerede højesteretsdomme fra 1960, dels på Vestre Landsrets dom i U 1974. 601 angående en fraskilt hustrus ret til underholdsbidrag. Hun havde i 5 år stået i forhold til en mand, i hvis hus hun havde lejet lejlighed, som hun havde møbleret med egne møbler. De bidrog med omtrent samme månedlige beløb til husholdningen, hun dog med lidt mindre end manden. Det udtales i dommen:

„Det af indstævne etablerede samlivsforhold findes på afgørende punkter ganske at kunne sidestilles med et ægteskabeligt forhold, og samlivet har desuden haft en så fast og langvarig karakter, at væsentlige hensyn taler for at statuere bidragspligtens bortfald, sålænge samlivet består."

Uanset denne bedømmelse af samlivsforholdet, slap den bidragspligtige ikke for at betale, idet retten ved sin afgørelse bl. a. lagde vægt på, at der ikke ved samlivet var skabt

nogen retlig forpligtelse til forsørgelse af kvinden, *og at den økonomiske betydning for hende af samlivet med den anden mand måtte anses for relativt beskeden.* Man anså derfor ikke forudsætningerne for den mellem de fraskilte ægtefæller indgåede bidragsaftale for bortfaldet.

Justitsministeriets nuværende praksis og ombudsmandens syn herpå illustreres ved sag nr. 66 i ombudsmandens beretning for 1972. Den drejede sig om en kvinde, der fik underholdsbidrag fra sin fraseparerede mand. Amtet og Justitsministeriet traf beslutning om bortfald af bidraget, efter at hun havde oplyst, at hun samlevede med en anden mand, der betalte for kost og logi. Straks derefter flyttede den pågældende, og kvinden oplyste, at han besøgte hende et par gange om ugen. Justitsministeriet fastholdt den tidligere afgørelse, og ombudsmanden erklærede sig enig i, at den bidragsberettigede har bevisbyrden for, at et *økonomisk interessefællesskab*, (fremhævet her) som har medført bidragets bortfald, er ophørt.

Medens den omstændighed, at et samlivsforhold kan karakteriseres som ægteskabslignende altså ikke i dag normalt er direkte bestemmende for retten til at modtage hustrubidrag, ligger det anderledes på et andet praktisk vigtigt område, nemlig de ekstra og forhøjede børnetilskud, der efter en lovændring i 1973 kun tilkommer enlige forsørgere, jfr. afsnit IV.5.5.1.

Ved fastsættelsen af om forældremyndighedens indehaver er enlig, er det afgørende, om den pågældende lever i et *ægteskabslignende* samliv. Det er således ikke ethvert husstandsfællesskab, som udelukker retten til ekstra og forhøjet børnebidrag.

I Socialministeriets cirkulære af 6. juli 1973 om lovændringen hedder det nemlig i pkt. 3:

„... Med hensyn til reglerne om udbetaling af *forhøjet* børnetilskud og ekstra børnetilskud til *enlige forsørgere* sker der fra 1. oktober 1973 den ændring, at disse tilskud kun ydes, når den der har forældremyndigheden over barnet reelt er enlig forsørger. Den, der le-

ver sammen med den anden af barnets forældre, kan således ikke få forhøjet og ekstra børnetilskud.

Også samliv – i et ægteskabslignende forhold – med en anden end den anden af forældrene vil udelukke fra forhøjet og ekstra børnetilskud. Sådant samliv foreligger, når hver af parterne gennem kontante bidrag, arbejde i hjemmet eller på anden måde bidrager til den fælles husførelse, eller når den ene af parterne helt eller delvis bliver underholdt af den anden. Det vil i almindelighed være en forudsætning, at parterne har samme bopæl, men den formelle tilmelding til folkeregistret er ikke afgørende."

Den erklæring, som afgives i forbindelse med begæring om forhøjet og ekstra børnetilskud, er i overensstemmelse hermed, jfr. afsnit II.1.

Reelt er der dog næppe så stor forskel på de kriterier, der i dag lægges til grund inden for hustrubidragsområdet og inden for børnetilskudsområdet: På begge felter gælder det, at et økonomisk interessefællesskab med en person, som man bor sammen med og har seksuelt forhold til, som oftest medfører bortfald af henholdsvis bidrag og ekstra samt forhøjet børnetilskud.

Da børnetilskudsreglerne som vilkår for bortfald stiller krav om samliv med barnets anden forælder eller ægteskabslignende forhold til en stedforælder, ligger det helt klart, at ekstra og forhøjet børnetilskud *ikke* kan bortfalde, hvis forældremyndighedens indehaver lever *i en anden type husstandsfællesskab.*

Dette har bl. a. fundet udtryk i sag nr. 11 i Meddelelser fra Socialministeriet 1974/1, hvor det hedder:

„Forhøjet børnetilskud til en person, der lever i et kollektiv med et barn, kan ikke ydes, hvis den anden af forældrene også lever i kollektivet.

Forhøjet børnetilskud kan heller ikke ydes, hvis kun den ene af forældrene lever i kollektivet, men denne lever i ægteskabslignende forhold til en bestemt anden person.

Derimod kan forhøjet børnetilskud ydes, når kun den ene af et

barns forældre lever med barnet i et kollektiv, og der ikke er tale om et ægteskabslignende forhold med nogen bestemt anden person." (Fremhævet her).

Også den ungdomsydelse, der i 1975 afløste børnetilskud og uddannelsesstøtte for de unge på 16 og 17 år, bygger på kriteriet ægteskabslignende. Retten til ydelsen og størrelsen af en eventuel ydelse afhænger af husstandsindkomsten. I bemærkningerne til lovforslaget understregedes det udtrykkeligt, at der med husstand sigtedes til „forældrene eller den af forældrene, der har forældremyndigheden, samt dennes ægtefælle eller en person, som den pågældende lever sammen med i et ægteskabslignende forhold."

2.1.4. Enlig forsørger

Før bistandsloven af 1974 afskaffede „båsesystemet", jfr. afsnit IV.5.3.1. spillede kriteriet enlig forsørger en væsentlig rolle. Nu forekommer det først og fremmest i børnetilskudsloven, jfr. afsnit 2.1.3. og Jørgen Graversen: Enlige forsørgere, Juristen & Økonomen 1975 s. 440 ff., hvor der gives en dybtgående analyse af børnetilskudslovens problematik.

2.1.5. Husstand

Som det fremgik af 2.1.3. anvender børnetilskudsloven ordet husstand som en betegnelse for ægteskabslignende forhold med den virkning, at der skal ske sammenlægning af det papirløse pars indtægter ved afgørelsen af, om der skal udbetales ungdomsydelse m. v. At det er parforholdet, man tænker på, understreges yderligere ved, at *barnets* indtægt ikke sammenlægges med parrets, om end den på anden vis får betydning for retten til ungdomsydelse.

Udtrykket husstand anvendes adskillige andre steder i lovgivningen, men så vidt vides, benyttes det ikke andre steder i så snæver en betydning.

Særlig vigtige er husstandsreglerne i boligsikringsloven. I dennes § 7, stk. 3, omfatter husstanden foruden boligtageren, dennes ægtefælle og hjemmeværende børn også andre personer, der har fast ophold i lejligheden, med mindre de betaler særskilt for kost og logi.

Bestemmelsen er, som anført i afsnit IV.5.7. formuleret på denne måde med den direkte hensigt, at personer, der samlever uden at være gift, ikke skulle få mulighed for at få boligtilskud i videre omfang end ægtepar.

Spørgsmålet om bestemmelsens fortolkning har været behandlet af Folketingets ombudsmand i en den 31. maj 1976 afgivet udtalelse. I denne sag flyttede M som logerende ind hos K, der var enlig moder. Efter et par år ophørte han med at benytte et særskilt værelse i lejligheden. Efter K's oplysning havde hun samme udgiftsbyrde som hidtil, idet M betalte, hvad han hidtil havde betalt for værelset, hvortil kom, at han betalte for sin kost. K gjorde derfor gældende, at der ikke var noget økonomisk fællesskab, og at hun måtte være berettiget til at få boligsikring som hidtil. Boligministeriet gjorde heroverfor gældende, at det afgørende var, at M *nu var optaget i K's husstand*, og at det herefter var uden betydning, hvorledes M og K havde ordnet deres økonomi.

Ombudsmanden fandt ikke grundlag for at kritisere Boligministeriets opfattelse, hvorefter M's indkomst skulle medregnes ved beregningen af boligsikring.

Ombudsmanden henviser bl. a. til, *at* forarbejderne synes at pege i retning af at ordet logerende skal fortolkes snævert, *at* Boligministeriets fortolkning er forenelig med lovens ordlyd („selv om en nærmere præcisering i lovteksten kunne have været ønskelig"), og *at* administrative-bevismæssige hensyn med vægt taler for ministeriets fortolkning.

Også reglerne om underholdshjælp til papirløse par efter

bistandsloven af 1974 bygger på et husstandsprincip, jfr. det under IV.5.3.3. citerede cirkulære af 15. august 1975 om bistandslovens almindelige bestemmelser pkt. 10.

På dette område virker regler, der knytter retsvirkninger til medlemskab af en husstand, imidlertid ikke som en ligestillingsregel.

Derimod har den, som adskillige andre husstandsregler, den virkning, at den rent faktisk medfører, at retsstillingen for en part i et papirløst forhold tilnærmes til den, der gælder for en gift person i samme situation, se herom neden for under 2.2.

2.1.6. Nærmeste m. v.

Dette udtryk er blevet anvendt ret hyppigt i de senere år, som regel i lovgivning vedrørende personlige forhold og oftest i den hensigt at forbedre retsstillingen for papirløse par.

Som eksempler kan nævnes transplantationsloven og begravelsesloven samt retsplejelovens vidneregler – alle omtalt i afsnit II.

Reglen i konkurslovens § 33, stk. 2, hvorefter skifteretten kan nægte fortrinsret for krav på løn m. v. over for personer, som i kraft af deres eller deres nærmestes aktiebesiddelse eller andel i virksomheden udøvede eller kunne udøve en væsentlig indflydelse på den, er nævnt i afsnit IV. 2.5.3.6.

Betænkning nr. 606/1971 om konkurs og tvangsakkord har i § 2 i sit lovudkast en bestemmelse, hvorefter skyldnerens nærstående dels omfatter hans ægtefælle og visse slægtninge, dels andre, som har stået ham personlig særlig nær. Af bemærkningerne til udkastet fremgår det, at en person, der samlever med skyldneren, omfattes af denne betegnelse. Definitionen får bl. a. betydning i forbindelse med en regel om afkræftelse af gaver til nærstående. Til gengæld kan der,

når der tillægges skyldneren en understøttelse, ved fastsættelsen af dennes størrelse også tages hensyn til familiemedlemmer, som han ikke har retlig forsørgelsespligt over for.

2.1.7. Tidligere gift og/eller fællesbørn

Der findes ikke nogen dansk bestemmelse, der generelt ligestiller ægtepar med par, som tidligere har været gift og/eller har (eller har haft) fælles børn.

Når denne lovtekniske metode alligevel medtages i nærværende oversigt, skyldes det, at den i de sidste godt 15 år er blevet anvendt i meget vidt omfang i svensk skatte- og socialret, ligesom den også i stigende grad anvendes i Finland – og den anvendes således, at de gifte og de ikke-gifte par ligestilles både med hensyn til regler, der er til gunst for parrene og til ugunst for dem.

Som det fremgår af afsnit I.3.2. vil indførelse af tilsvarende bestemmelser kun have forholdsvis beskeden virkning i Danmark. Der er kun ret få af de papirløse par, som tidligere har været gift med hinanden, og der er langt færre fællesbørn end blandt ægtepar – i aldersgruppen 20-29 havde de papirløse børn i $^1/_4$ af tilfældene, mens det tilsvarende tal for gifte par var $^3/_4$.

Det må imidlertid fremhæves, at det er en regeltype, der udmærker sig ved stor klarhed i modsætning til de i de foregående afsnit nævnte.

Der lægges da også i dansk administrativ praksis i adskillige tilfælde vægt på, om et par har fælles børn, og der findes da også retsregler, der udtrykkeligt anvender dette kriterium, se neden for under 2.3.6.

2.2. Tilnærmelsesvis ligestilling

I visse tilfælde, hvor en person, der lever i papirløst samliv, ikke er ligestillet med gifte personer, findes der regler, som

giver ham eller hende en retsstilling, der minder om den giftes.

Det sker i visse tilfælde ved, at en lov har udtrykkelige regler for en ægtefælles rettigheder eller pligter og supplerer disse bestemmelser ved at give husstandsmedlemmer rettigheder eller pligter, der minder om ægtefællens.

Et vigtigt eksempel på denne type lovregel er lejelovens § 61, stk. 1, sidste pkt., der giver en efterladt samlever en mulighed for at overtage lejligheden, uden at den dog tillægger samleveren samme stærke retsstilling som en efterlevende ægtefælle, jfr. afsnit IV.6.3.

Nævnes kan også § 2 i loven om sindssyges hospitalsophold, jfr. afsnit II.9.1.

Som nævnt under 2.1.5. bygger bistandslovens regler om underholdshjælp til ikke-gifte par på et husstandsprincip, jfr. pkt. 10 i cirkulære af 15. august 1975 om bistandslovens almindelige bestemmelser, hvor det fremhæves, at der ved vurderingen af en ansøgers trang kan tages hensyn til hans eller hendes økonomiske fordel ved fælles husførelse. Bestemmelsen nævner udtrykkeligt andre husstandsfællesskaber – som f. eks. mellem forældre og voksne børn – på linie med papirløse parforhold.

At der skal gælde et husstandsprincip, som ikke er begrænset til ægteskabslignende forhold, blev bekræftet af socialministeren under lovens behandling, jfr. herom særlig Jørgen Graversen i den under 2.1.4. nævnte artikel s. 441-42.

Den samlede virkning af disse underholdshjælpsregler er, som beskrevet under IV.5.3.2., at en ugift person, der lever i samlivsforhold, i en del tilfælde får en højere hjælp end en gift i samme situation, men mindre end en reelt enlig ugift.

Et andet vigtigt område, hvor en part i et papirløst for-

hold kan opnå en retsstilling, der i nogen grad minder om gifte personers, er reglerne om førtidspension til kvinder og om den sociale enkepension, jfr. afsnittene IV.5.4.2.1. og 2.

Endelig kan nævnes reglerne om samkvemsret for fædre til børn født uden for ægteskab, jfr. afsnit III.2.

2.3. Kriterier for at tillægge samliv retlig relevans

2.3.1. Indledende bemærkninger

I dette afsnit gennemgås en række af de kriterier, der tillægges betydning, dels i administrativ praksis og retspraksis, dels i selve retsreglerne, når det skal afgøres, om der skal tillægges et samlivsforhold retlig betydning.

I det omfang sådanne kriterier indeholdes i selve retsreglerne, har de i et vist omfang været berørt i de forangående afsnit, i forbindelse med gennemgangen af forskellige hovedtyper inden for de lovtekniske metoder, som anvendes for at opnå ligestilling mellem ægtepar og papirløse par.

Generelt må det siges, bl. a. på baggrund af det materiale, som er fremlagt i Samliv og ægteskab, se særlig s. 81 ff., at praksis synes at være præget af de konkrete problemer, som opstår inden for hvert enkelt sagsområde, herunder også om de retsvirkninger, der er tale om, er forbeholdt par eller om de tillige gælder andre grupper af personer, der står hinanden nær – problemer, som er behandlet foran under 2.1.5. og 6.

2.3.2. Fælles bolig og seksuelt forhold

Som anført i forordet er fremstillingen i denne bog begrænset til at angå par, der opfylder disse to betingelser.

Heri ligger dog ikke, at de retsregler, som får betydning for parrene, altid gør reglernes anvendelse afhængig af disse kriterier.

Så vidt ses, anvender således ingen af de fremdragne regler *direkte* kriteriet *seksuelt samliv*. Men f. eks. vil det seksuelle samliv ofte være et vigtigt moment, når man skal bedømme, om et forhold er ægteskabslignende eller om den ene part er den andens nærmeste.

Et krav om *fælles bolig* er derimod ret almindeligt og er formodentlig forudsat i de besvarelser om administrativ praksis, som en række ministerier afgav over for Justitsministeriets ægteskabsudvalg i 1972, jfr. Samliv og ægteskab s. 82. – Det vil nok blive tillagt særlig vægt, hvis parret har købt bolig sammen.

Direkte formuleret er kravet om fælles bolig f. eks. i Socialministeriets cirkulære af 6. juli 1973 om ændringen af børnetilskudsreglerne, jfr. 2.1.3.

En sag, der belyser dette spørgsmål – og spørgsmålet om økonomisk fællesskab – er den i Meddelelser fra Socialministeriet 1974/4 s. 10 refererede. I denne sag fandtes en fraskilt kvinde ikke at leve i ægteskabslignende forhold med en mand, som kom på besøg i hendes hjem hver uge fra fredag til mandag.

Efter det ovennævnte cirkulære er den formelle tilmelding til folkeregisteret ikke afgørende.

Det er vist ret udbredt, at myndighederne nok anser tilmeldingen for vejledende, men ikke for afgørende.

Dette er i en del tilfælde i den papirløse parts interesse, jfr. således U 1962.610. I denne sag antog Københavns boligret, at en kvinde, der i 6 år havde samlevet med medejeren af en ejendom i Københavns kommune, opfyldte betingelserne efter den daværende lejelovs § 84, stk. 1, sidste pkt., der svarer til den nuværende lejelovs § 61, stk. 1. 3. pkt. Hun, der indtil hun flyttede sammen med afdøde, havde boet i Frederiksberg kommune sammen med en søster, erkendte, at hun ikke havde meldt flytning til folkeregiste-

ret – angivelig af hensyn til søsteren – og hun erkendte også, at hun uberettiget fortsat havde ladet sig skatteansætte i Frederiksberg kommune.

Retten, der anså det for godtgjort, at hun i over 5 år havde haft fælles husstand med afdøde og i ikke ubetydeligt omfang havde bidraget til husstandens opretholdelse, fandt ikke, at loven indeholdt noget krav om, at en efterlevende samlever, der ønskede at overtage lejemålet, formelt skulle have berigtiget sin bopælsforandring. Kvinden fik derfor, som anført, lov til at blive boende.

2.3.3. Optræden som ægtepar eller forlovet

I de ældre sager forekommer det ikke så sjældent, at et papirløst par optrådte som ægtepar udadtil. Dette kunne nok få en vis praktisk betydning, f. eks. ved bedømmelse af spørgsmål angående den ene parts adgang til at optræde som fuldmægtig for den anden.

Et tilfælde, hvor fremtræden som ægtepar rent konkret fik retsvirkning, er refereret i kommentaren til højesteretsdommene U 1960.546 og 549, se TfR 1961 s. 73 ff. Det drejede sig om en hustru, der i begyndelsen af 1950'erne var blevet skilt med et aftalt underholdsbidrag på 600 kr. månedligt. På et vist tidspunkt flyttede hun sammen med en anden mand, og de udsendte bryllupskort: „Vi har giftet os". Også på anden måde optrådte de som mand og hustru, samtidig med at den fraskilte mand stadig blev afkrævet underholdsbidrag. Han anlagde derfor sag for at blive fritaget for bidragspligten. Sagen blev forligt i overensstemmelse med hans påstand (og hustruen kom til at bære sagens omkostninger.)

Forlovelser – herunder ringforlovelser – forekommer i en del af sagerne.

Men mens forlovelse spiller en betydelig rolle ved papirløse forhold i Island – jfr. Björnsson: The Lutheran Doc-

trine of Marriage in Modern Icelandic Society (1971) – bør man næppe her i landet tillægge selv en formel forlovelse nogen væsentlig selvstændig betydning i forhold til de andre faktorer, som kan komme på tale. Således forekom det i en af sagerne fra det materiale, som dannede grundlag for Samliv og ægteskab, at en kvinde med meget kort mellemrum var blevet ringforlovet med to af sine skiftende samlevere, og det til trods for at forholdene højst kunne karakteriseres som samboen med økonomisk fællesskab.

Hvis der er oprettet samlivskontrakt, indicerer det, at der foreligger et prøveægteskab eller måske et egentligt ægteskabslignende forhold.

2.3.4. Ikke gift med en anden (bigamiproblemet)

Det forekommer kun sjældent, at det tillægges direkte betydning, om den ene af parterne – eller begge – er gift (evt. separereret). Et eksempel, hvor det blev tillagt en vis betydning, er den i afsnit IV.2.6.2. nævnte dom af 29. juni 1973 om forsørgertabserstatning.

Fra svensk ret kan nævnes lov nr. 651/1973 om *ugifte* samboendes fælles bolig, der åbner mulighed for, at retten kan træffe afgørelse om, hvem af to ugifte samboende der skal fortsætte lejemålet ved samlivsophævelse.

2.3.5. Parter af samme køn

Der er i det fremdragne materiale ikke regler eller praksis, der direkte sondrer imellem heterofile og homofile par. Men efter sagens natur kan de homofile par ikke drage fordel af – eller rammes af – bestemmelser, der tillægger det vægt, om et par har fælles børn.

Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 s. 7 drejede sig om underholdshjælp til et homofilt par med fælles husførelse. De blev behandlet på samme måde som et heterofilt par i samme situation.

I publikationen Samlivsformer nu og i fremtiden (udgivet 1976 af Forbundet af 1948) nævnes det i indledningen, at det var de homofile par, der først fik boligret på lige fod med ægtepar i København, og at de derved banede vej for de heterofile par.

En enlig forælder, der lever i homofilt samlivsforhold, vil formentlig fortsat blive betragtet som enlig i børnetilskudslovens forstand.

Men hovedregelen er antagelig, at de homofile par deler vilkår med de heterofile par – men de kan ikke som de heterofile løse problemerne ved at gifte sig.

2.3.6. Fælles børn

Som oven for anført findes der ikke i dansk ret et mere generelt kriterium, hvorefter parter med fælles børn ligestilles med ægtepar.

Men det har væsentlig betydning i mange relationer.

Et helt nyt eksempel er den i afsnit IV.5.8. nævnte bekendtgørelse om uddannelsesstøtte til udlændinge, hvor det bl. a. tillægges betydning, om man har børn med en dansk statsborger.

Et eksempel fra det personlige område er Justitsministeriets praksis i sager angående udlændinges opholds- og arbejdstilladelse m. v.

Som det fremgår af afsnit 2.1.3., medfører Socialministeriets cirkulære om ekstra og forhøjet børnetilskud, at en forælder, som samlever med den anden af barnets forældre, aldrig anses for enlig. Ved samliv med en stedforælder stilles der et udtrykkeligt krav om et ægteskabslignende forhold.

I flere sociale ankesager fra de senere år har papirløse par med fælles børn gjort krav på at få sociale ydelser som reelt enlige. Det skete således i de s. 8 og 15 i Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 refererede sager samt i Anke-

styrelsens sag 11.115/76, jfr. afsnit IV.5.3.2. Udgangspunktet er, at de ikke har fået medhold, men at der er blevet taget hensyn til fordelen ved den fælles husførelse, cfr. dog den s. 15 refererede sag, hvor ansøgningen angik tiden kort før en samlivsophævelse.

2.3.7. Samlivets varighed

Dette er et moment, som ofte tillægges betydning. Særlig strengt er kravet, når det drejer sig om arveafgiftsnedsættelse for et papirløst stedbarn, jfr. afsnit III.3.2. Der lægges også megen vægt på varigheden af forholdet i Justitsministeriets udvisningspraksis.

Den periode, som efter lejeloven kræves, for at et husstandsmedlem skal kunne overtage lejligheden, blev i 1975 nedsat fra 5 til 2 år.

Inden for arbejdsløshedsforsikringen stilles der normalt krav om ½ års samliv. Et tilsvarende krav findes i Undervisningsministeriets bek. nr. 197 af 24. marts 1976 vedrørende skolehjem for lærlinge. For at blive anset som forsørger på linie med gifte, skal den pågældende i mindst ½ år have boet sammen med en eller flere af ham eller hende økonomisk afhængige personer.

Varigheden af samlivet har utvivlsomt også spillet en rolle i flere af de afgørelser, hvor retterne har anvendt det såkaldt videre samejebegreb, jfr. afsnit IV.2.5.2.3.

2.3.8. Økonomisk fællesskab

Et meget klart eksempel på et sådant krav i selve den retlige norm er § 9, stk. 3, i bek. nr. 198 af 26. marts 1976 om betaling for benyttelse af bistandslovens daginstitutioner m. v. for børn. Her stilles der krav om et „integreret økonomisk fællesskab" for at tillægge samliv med en stedforælder retlig betydning, jfr. afsnit IV.5.5.2.

Økonomisk fællesskab spiller også en rolle, når det skal

bedømmes, om samliv med en stedforælder skal anses for ægteskabslignende efter cirkulæret om børnetilskud, og når der skal tages stilling til spørgsmålet om bortfald af hustrubidrag, jfr. afsnit 2.1.3.

Det kan næppe siges at være helt afklaret, hvad der ligger i økonomisk fællesskab. Af de offentliggjorte afgørelser kan man nok få indtryk af, at klagerne i de sociale sager, der ofte støtter deres anke på, at der *ikke* foreligger noget økonomisk fællesskab, herved sigter til, at deres økonomiske forhold er ordnet således, at de begge yder lige meget, således at ingen af dem er afhængige af hinanden. Dette er jo imidlertid ikke til hinder for, at man i samejesagerne har antaget, at der foreligger et økonomisk fællesskab. Adskilligt tyder på, at der i de fleste af disse sociale ankesager foreligger en familieøkonomi, der i det store og hele svarer til den, som findes i retssagerne om sameje, jfr. herved også den oven for nævnte sag i Meddelelser fra Socialministeriet 1976/2 s. 15, hvor det drejede sig om et par, der havde samlevet i 7 år, ejede familieboligen i lige sameje og havde et fællesbarn.

2.3.9. Økonomisk afhængighed

Under 2.3.7. er nævnt et eksempel, hvor der stilles krav om økonomisk afhængighed. Praksis med hensyn til tildeling af ulykkesforsikringsrente til en efterladt samleverske lægger også vægt på økonomisk afhængighed.

2.3.10. Fællesskab på andre områder end det økonomiske

Sag nr. 30 i Folketingets ombudsmands beretning for 1974 angik spørgsmålet om, hvorvidt en enkemand med husbestyrerinde var enlig forsørger efter børnetilskudsloven. Ombudsmanden fandt ikke at kunne kritisere Den sociale Ankestyrelses afgørelse, hvorefter M ikke kunne anses som enlig forsørger. Ombudsmanden henviste herved dels til, at

han ikke betalte husbestyrerinden nogen løn – hun havde eget arbejde –, dels til at parrets møbler var sammenblandede i boligen, at de delte soveværelse, og at de besøgte familien i fællesskab.

I den foran under 2.3.2. citerede sag fra Meddelelser fra Socialministeriet 1974/4 s. 10, der også angik børnetilskudslovens regler om enlige forsørgere, nævnes det bl. a., at den kvindelige part vaskede mandens tøj.

Tilsvarende problemer, som fremkom i disse to sager, optræder jævnligt i praksis.

Når momenter af denne art fremdrages, er det dels fordi de kan have betydning ved bedømmelsen af, om et forhold er ægteskabslignende, dels fordi de ofte i et vist omfang vil kunne bidrage til at opklare spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger økonomisk fællesskab. Men inddrager man disse spørgsmål, giver det anledning til såvel dyneløft som kik i garderobeskabet, og man er herved ude i nogle af de vanskeligste problemer omkring papirløse parforhold.

2.4. Bevisproblemer

Som det fremgik af afsnit 2.1.-3., kan det være vanskeligt nok at fastlægge en juridisk afgrænsning af de samliv, som man vil tillægge juridisk betydning.

Selv om man når frem til en afgrænsning, er man ikke ude over vanskelighederne. Det er i disse sager ofte uhyre problemfyldt at fastlægge, hvorledes to mennesker rent faktisk har indrettet sig, jfr. ikke mindst 2.3.8. og 10.

Bevisvanskelighederne kan opstå både under samlivet og i forbindelse med samlivsophævelsen.

Undertiden opstår bevistvivlen i en tvist mellem parterne, undertiden mødes et par, der gør gældende, at de samlever, særlig fra det offentliges side med en påstand om, at der ikke foreligger et samliv af retlig betydning, og endelig er der andre tilfælde, hvor det er det offentlige eller en tred-

jemand – f. eks. en bidragsforpligtet ægtemand – som gør gældende, at der består samliv, selv om de to parter bestrider det.

Et meget stort antal af disse tvister afgøres af forvaltningsmyndighederne som led i deres almindelige arbejde. Andre uoverensstemmelser fører til sagsanlæg, og det er her påfaldende, at retssager angående papirløse pars økonomiske opgør kun undtagelsesvis angår spørgsmålet om samlivets karakter.

Derimod er der oftest meget betydelig bevistvivl i socialbedragerisager, jfr. afsnit IV.5.10.

Dette kan ikke undre, når der skal føres bevis om kriterier som mange af de i de foregående afsnit nævnte.

Hertil kommer, at bevisbyrden ofte kommer til at angå yderst personlige forhold – det såkaldte dyneløft, jfr. 2.3.10.

Spørgsmålet, om hvorvidt en social klient har pligt til at give oplysning om samlivsforhold, var fremme i sag nr. 4 i Meddelelser fra Socialministeriet 1973/2. Ministeriet udtalte, at den i § 38, stk. 5, i forsorgsloven af 1961 omtalte pligt til at give fuldstændige oplysninger om personlige og økonomiske forhold også omfattede oplysninger om etableret fælles husholdning, herunder uægteskabeligt samliv, uagtet dette ikke fremgik af de af socialkontorerne anvendte skemaer.

I den under 2.1.5. nævnte ombudsmandsafgørelse blev det understreget, at det er af betydning, at det offentliges skemaer er klart formulerede.

§ 17 i bistandsloven af 1974 bestemmer, at myndighederne kan pålægge den, der søger bistand, at medvirke til sagens oplysning. I bemærkningerne til bestemmelsen siges det, at den svarer til de bestemmelser, som fandtes i den dagældende lovgivning.

I U 1970.637 er det forudsat, at skriftlige oplysninger i en sag om underholdshjælp kan kræves afgivet på tro og

love, hvilket bl. a. kan medføre straf efter straffelovens § 161.

Om bevisproblemerne, se i øvrigt afsnit IV.5.10. og afsnit XXXII i Samliv og ægteskab.

2.5. Afsluttende bemærkninger

Uden at der her tages stilling til mere vidtgående retspolitiske overvejelser, må det konkluderende siges, at der er behov for en systematisk gennemgang af de lovtekniske metoder, som anvendes, når man vil skabe fuld eller tilnærmelsesvis ligestilling af gifte og ikke-gifte par, og for en nærmere analyse af de kriterier, som lægges til grund, når samlivsforhold tillægges retlig virkning af den ene eller den anden art.

Således er det mindre tilfredsstillende, at udtrykket husstand anvendes såvel til at dække et krav om et ægteskabslignende forhold (ungdomsydelsen) som til at skabe fuld ligestilling mellem papirløse par og ægtepar (boligsikringen) samt endelig til at skabe tilnærmelsesvis ligestilling (f. eks. lejelovens regler om muligheden for at husstandsmedlemmer kan overtage lejligheden, når lejeren dør).

Kriteriet enlig og kravet om økonomisk fællesskab trænger til afklaring, jfr. herved ikke mindst den tidligere omtalte artikel af Jørgen Graversen Enlige forsørgere, Juristen & Økonomen 1975 s. 440 ff.

Kriterier som nærmeste, nærstående m. v. synes i det store og hele at have fungeret udmærket ikke mindst på de områder, hvor det drejer sig om personlige rettigheder. Det har utvivlsomt sammenhæng med, at det her drejer sig om sager, der ikke forekommer i betydeligt antal, og hvor der af andre grunde må fremskaffes oplysninger om de involveredes personlige forhold, således at det ofte ikke er nødvendigt at foretage nogen yderligere kulegravning for at konstatere, om der foreligger et parforhold, der kan tillæg-

ges retlig relevans. Når det f. eks. drejer sig om vidnefritagelse for en person, der lever papirløst, vil den hidtidige bevisførelse meget ofte have gjort det ganske klart, om det pågældende vidne kan betegnes som „nærmeste" i retsplejelovens forstand.

Kriteriet nærmeste er mindre egnet, når det drejer sig om en mere summarisk sagsbehandling, og når tredjemands økonomiske rettigheder er involveret. Et eksempel herpå er spørgsmålet om ændring af retsplejelovens § 260, stk. 2, jfr. II.10.5. Hvis man ændrer denne regel, således at en parts nærmeste får rettergangsfuldmagt, vil man blive stillet over for at skulle have bevisførelse om samlivsforholdet på almindelig retsdag – som bestemt ikke er et egnet forum – eller for at skulle udsætte sagen til særskilt bevisførelse om rettergangsfuldmagtens berettigelse, en løsning, som heller ikke er særlig tilfredsstillende.

Det i svensk ret anvendte kriterium – at man ligestiller ægtepar med par, der tidligere har været gift, eller som har eller har haft børn sammen – udmærker sig ved stor klarhed. Det har endvidere den fordel, at det inden for de områder, hvor det anvendes – skatte- og sociallovgivningen – medfører, at skatteevnen og det sociale behov bedømmes ikke ud fra formelle juridiske civilstandskriterier, men ud fra familiens faktiske situation. Den papirløse familie må i visse tilfælde affinde sig med at blive dårligere stillet end andre ikke-gifte personer, men til gengæld ligestilles de med *samlevende* ægtepar, når familietilknytningen medfører skattemæssige eller sociale fordele.

Indførelse af en tilsvarende regel vil kun få begrænset betydning i dansk ret, jfr. 2.1.7., men vil dog bl. a. skabe klarhed i en del sociale sager, hvor parterne har fællesbørn.

Dersom der åbnes adgang til skilsmisse efter overenskomst, således som det har været på tale både under behandlingen af ægteskabsloven af 1969 og under det nye

ægteskabsudvalgs arbejde, må man formentlig i tilknytning dertil drøfte indførelsen af det svenske kriterium.

3. Områder, hvor samliv ikke får retlig virkning

3.1. Nogle hovedeksempler

Det drejer sig her om en række særdeles vigtige områder. Således kan hele den familie- og arveretlige lovgivning normalt ikke anvendes på papirløse par. Det samme gælder f. eks. forsikringsaftalelovens bestemmelser vedrørende ægtefællers stilling med hensyn til livs- og ulykkesforsikringer, arveafgiftslovgivningen og stort set alle pensionsbestemmelser. Dette betyder, at en efterlevende samlever i mange tilfælde vil blive overordentlig vanskeligt stillet. Det bør dog her erindres, at reglerne om førtidspension til enlige kvinder i de fleste tilfælde, hvor en papirløs enke over 50 står uden midler og savner mulighed for at skaffe sig erhvervsindtægter, åbner mulighed for, at hun kan opnå en social pension, jfr. afsnittene IV.5.4.2.1. og 2., om folke-, invalide- og enkepension.

De regler, der får betydning, mens samlivet består, har derimod en tendens til at begunstige de papirløse par.

Det drejer sig f. eks. om reglerne om folke- og invalidepension, når begge er pensionister. Forskellen mellem gifte og ikke-gifte pensionistpar forstærkes af de regler, der gælder i skattelovgivningen om personfradrag for pensionister. Andre eksempler er uddannelsesstøtten, hvor reglerne om sammenlægning af forældreindkomster og af den uddannelsessøgendes og hans/hendes ægtefælles indtægter normalt begunstiger de ikke-gifte par, samt bestemmelserne om underholdshjælp efter bistandsloven.

3.2. Særligt om børnefamilierne

Som det fremgår af afsnit III, er reglerne om forældremyn-

dighed afgørende for forældres og børns retsstilling i mange forhold, der er af betydning for den papirløse både under samlivet og ved forholdets opløsning på grund af død eller „skilsmisse".

Det er moderen, der har forældremyndigheden, og selv et egentligt ægteskabslignende samlivsforhold er i de fleste tilfælde uden nogen retlig virkning. Der er dog i de senere år en stigende tendens til i administrativ praksis og også i lovgivningen at tillægge samlivsforhold en vis betydning.

3.3. Tilfælde, hvor indgåelse af ægteskab, men ikke etablering af samlivsforhold medfører tab af en gunstig retsstilling

Indgåelse af ægteskab medfører bortfald af retten til underholdsbidrag og retten til at sidde i uskiftet bo samt i mange pensionsordninger også bortfald af retten til en efterladtepension. En udenlandsk kvinde, der senest har været gift med en dansk mand, mister sin ret til vedvarende forsørgelse her i landet.

Som et helt nyt eksempel på, at ægteskabs indgåelse medfører bortfald af en gunstig retsstilling, kan nævnes arveafgiftslovens §§ 14 A og B, jfr. om kritikken af disse regler afsnit IV.4.4.

Fra det lovforberedende arbejde kan nævnes den s. 39 i betænkning nr. 679/1973 (om bl. a. forsørgertabserstatning) foreslåede regel, hvorefter et løbende underholdsbidrag, der er tilkendt en efterlevende ægtefælle for tab af forsørger, kan bringes til ophør ved den berettigedes indgåelse af ægteskab, såfremt den erstatningsforpligtede kontant udbetaler 3 års underholdsydelse.

I alle disse tilfælde er etablering af samlivsforhold i sig selv uden nogen retlig virkning.

Dog kan i visse situationer *den økonomiske fordel*, som eventuelt opstår som følge af samlivsforholdet, få en *vis* retlig virkning. Det gælder således ægtefællebidrag efter æg-

teskabslovgivningen og de sociale førtidspensioner. Men det er altså ikke selve samlivsforholdet, der medfører reduktion eller eventuelt bortfald af bidraget eller pensionen, jfr. herom bl. a. 2.1.3.

Regler af denne type har utvivlsomt ofte indflydelse på, om den berettigede, når han eller hun vil indgå en ny forbindelse, vælger indgåelse af ægteskab eller etablering af fast samlivsforhold.

VI. Afsluttende betragtninger

1. Ægteskabets juridiske funktion i det danske samfund

Som påvist i det afsluttende afsnit i Samliv og ægteskab har ægteskabet en række vigtige samfundsfunktioner, der er af stor betydning for parterne selv, for deres medborgere og for samfundet.

Det er et gennemgående hovedtræk i lovgivningen, at den tilgodeser ægteskabet som et *både personligt og økonomisk fællesskab med gensidige hjælpe- og støtteopgaver og med opdragelsesopgaver over for børnene.*

Fællesskabet medfører endvidere i en række tilfælde, at man i regler angående retten til ydelser fra det offentlige betragter familien som en *økonomisk forbrugsenhed* ganske uafhængigt af, om de kan siges at være *økonomisk afhængige* af hinanden.

Den omstændighed, at ægtefællerne i en del tilfælde har indrettet sig således, at der foreligger en sådan økonomisk afhængighed, præger adskillige regler.

Det er yderligere et vigtigt hovedtræk, at der findes en række bestemmelser, *der tager hensyn til, at det nære interessefællesskab mellem ægtefællerne kan føre til, at den ene part for at begunstige den anden tilsidesætter rimelige hensyn til samfundets eller privatpersoners berettigede interesser.*

Det må imidlertid fremhæves, at disse hovedtendenser er gennemført på en sådan måde, at det er den helt overvejende hovedregel, at hver ægtefælle som et selvstændigt individ træffer bestemmelse om sine personlige og økonomiske forhold og ene bærer ansvaret for sine gældsforpligtelser.

Disse grundprincipper blev inden for ægteskabslovgivningens område fastlagt allerede ved retsvirkningsloven af 1925, der bibeholdt det hidtil gældende ligedelingsprincip ved ægteskabets opløsning og i § 2 understregede, at ægtefællerne skal være hinanden til støtte og i fællesskab varetage familiens tarv, men samtidig indførte regler, der indebærer, at ægtefællerne er selvstændige og ligestillede individer.

De oven for beskrevne hovedprincipper har givet sig udslag på mange vigtige områder. Her skal særlig fremdrages:

a) Ægtefæller er fælles om forpligtelser og beføjelser i forhold til deres fælles børn.
b) Det *personlige* fællesskab og fællesansvar giver sig udtryk i en række bestemmelser, der giver en ægtefælle særlige rettigheder og undertiden forpligtelser, når det drejer sig om afgørelser, som vedrører personlige – ikke økonomiske – forhold. Eksempler herpå er reglerne i begravelsesloven og transplantationsloven, se i øvrigt afsnit II.
c) Det *økonomiske* fællesskab giver sig bl. a. udtryk i formuefællesskabet og arvelovgivningen. Men også de mange regler, hvorefter man – særlig i tilfælde af død og skilsmisse – kan indtræde i den andens rettigheder og forpligtelser, er et udslag af samme grundtanke, se herom afsnit IV.3.2.
d) Ægtefællerne – det gælder også den barnløse familie – er tillige en gruppe, hvortil lovgivningen knytter mange forsørgelsesvirkninger.

   Nogle af disse virkninger er til gunst for ægteparrene. Det gælder f. eks. retten for den udenlandske dansk-gifte kvinde til vedvarende offentlig forsørgelse her i landet og retten til at fradrage udgiften til rentepensionsforsikringer.

Andre er til ugunst for ægteparrene, som f. eks. reglerne om underholdshjælp efter bistandsloven, hvor gifte i en del tilfælde får mindre hjælp end ugifte, og en del regler om indtægtsregulerede ydelser, hvor ægtefællers indtægt sammenlægges, når man skal finde frem til beregningsgrundlaget, mens der ikke sker en tilsvarende sammenlægning for de papirløse par eller andre husstandsfællesskaber. De bestemmelser, hvorefter indgåelse af ægteskab medfører bortfald af en ret, f. eks. retten til enkepension, virker også til ugunst for de gifte par.

Nogle af disse regler hviler, som før anført, på tanken om familien som en forbrugsenhed, hvor dens voksne medlemmer udmærket kan tænkes at yde en ligeartet økonomisk indsats, mens andre af reglerne er begrænset til de tilfælde, hvor den ene part er økonomisk afhængig af den andens pengeindtægter.

e) Som eksempler på regler, der skal hindre, at ægteparrets interessefællesskab kommer andre til skade, kan nævnes habilitetsregler og andre lignende regler. De beskytter såvel samfundet generelt som privatpersoner i deres forhold til parret. Man kan f. eks. ikke revidere regnskaberne i en erhvervsvirksomhed, når der foreligger tilknytning gennem ægteskab til virksomhedens bestyrelse eller direktion. Og man kan ikke sidde som medlem af et nævn under behandlingen af en sag, hvor ens ægtefælle på den ene eller anden måde er en nøgleperson.

Visse bestemmelser af denne kategori kan have betydning i bekæmpelsen af økonomisk kriminalitet.

De virkninger, som er nævnt oven for, er anskuet ud fra et strikte juridisk synspunkt.

Ægteskabet har imidlertid også betydning på andre områder.

2. Ægteskabets socialpolitiske funktion

En del af de bestemmelser, som har betydning for ægtepar, og som falder inden for det offentligretlige område, har en meget stor betydning for den offentlige fordelingspolitik. Det gælder således alle de dyrere sociale og socialt prægede ydelser, der omfatter nogenlunde store befolkningsgrupper. De vejer så meget til på statens budget, at de kan mærkes, når pengene skal hentes hjem hos borgerne. Det understreges også ved, at det netop er denne type ydelser, der kommer i centrum ved de i vore dage regelmæssigt tilbagevendende sparerunder.

Det understreges også ved, at det i 1973 nedsatte udvalg vedrørende samordning af skatter og sociale ydelser bl. a. har til opgave at behandle disse punkter, se nærmere herom Samliv og ægteskab s. 105. I den folketingsbeslutning, der ligger til grund for udvalgets nedsættelse, understreges det, at der er sket en overbelastning bl. a. af civilstand som kriterium for fordelingspolitikken.

I sammenhæng hermed må også ses spørgsmålet om den retsstilling, man giver den reelt enlige forsørger af mindreårige børn i moderne sociallovgivning – det er spørgsmålet om enforælderfamilien set i forhold til toforældrefamilien. Danmark har været pionerland med hensyn til at tilgodese enforælderfamilien, og mange af de fordele, som man har tillagt enforælderfamilien, har man knyttet til civilstandsbegrebet, fordi man har ønsket, at ydelserne ikke skulle hvile på et skønsprincip, men på et retsprincip.

3. Ægteskabets planlægningsmæssige betydning

Dette spørgsmål er behandlet af Hanne Spøhr i artiklen: Forstyrrer de papirløse ægteskaber planlægningen? Socialt Tidsskrift 1976 s. 137 ff., hvor det bl. a. hedder:

VI.3.

„I planlægningsmæssig henseende er civilstandsbegrebets betydning derimod vokset med de stigende krav til planlægningens omfang og detaljering. Samfundsmæssig planlægning er i høj grad baseret på befolkningsfremskrivninger, og ved fremskrivning af en befolkning har kvindernes fordeling på gifte og ikke-gifte en vis betydning, fordi fødselshyppigheden er væsentlig forskellig for de to grupper. Af mere specifikke planlægningsformål kan nævnes boligbehovsprognoser, hvor befolkningens fordeling på civilstand har betydning både for antallet af boliger og navnlig for boligernes størrelse. Kvindernes fordeling på gifte og ikke-gifte har også betydning i forbindelse med arbejdskraftprognoser, fordi erhvervsfrekvenserne er forskellige for de to grupper. I ingen af disse tilfælde har man endnu fundet et brugbart alternativ til civilstandsfordelingen som beregningsgrundlag."

Artiklen gennemgår problemerne omkring udarbejdelse af prognoser på boligområdet og konkluderer, at uanset hvilke betragtninger man kan lægge til grund for de papirløse forholds opståen, må man nok acceptere, at så længe den eneste officielle registrering af pardannelse er ægteskab, skaber sådanne parforhold nogle administrative og statistiske problemer, som må løses.

Som det fremgik af afsnit I, foreligger der ikke så få statistiske oplysninger om papirløse parforhold her i landet – Danmark er på dette punkt så vidt vides bedre stillet end de fleste andre lande. Hanne Spøhr henviser også til dette materiale.

Det hedder herefter i artiklen:

„Selvom det af foregående fremgår, at det i sig selv er et problem at få registreret de papirløse ægteskaber, så er det nok alligevel det mindste problem i denne forbindelse. For havde man først de papirløse registreret, ville det nævnte problem blive: Hvordan anvender man disse oplysninger, fx i forbindelse med prognoser? Det er meget vanskeligt at basere en prognose alene på kendskab til bestanden, man må også kende tilgang og afgang fra gruppen, i hvert fald hvis man vil ud over det helt primitive prognosestadium."

Udover disse statistiske problemer peger Hanne Spøhr på de sociologiske problemer – spørgsmålet om hvorledes gruppen af papirløse par er sammensat – det emne, som i nærværende bog særlig er gennemgået i afsnit I.3.

Artiklen slutter:

„De problemer som er trukket frem her (og listen prætenderer langt fra at være udtømmende), repræsenterer et stort forskningsområde, som demografer og sociologer burde kaste sig over i fællesskab, hvis det i fremtiden overhovedet skal være muligt at anvende befolkningsstatistikken til planlægningsformål, i det omfang det tidligere har været muligt."

4. Hvorledes ønsker befolkningen, at parforhold skal behandles i lovgivning m.v.

4.1. Ægteskab

4.1.1. Parternes personlige forhold. Børn.

De lovregler, som tillægger ægteskabet betydning i retsregler, som angår parrets personlige forhold – jfr. oven for under 1 b) – er for manges vedkommende blevet revideret inden for de senere år, ofte efter grundigt udvalgsarbejde. Tendensen har ganske klart været, at man fortsat har tillagt samhørigheden mellem parret betydning. Dette er yderligere understreget af en lige så klar tendens til at tillægge papirløst samliv samme betydning som det formelle ægteskab ikke mindst når det drejer sig om faste og langvarige forhold.

Det er således ofte ægtefællen eller samleveren, der står i første række, når der skal træffes en afgørelse, som berører personlige forhold, som f. eks. tvangsindlæggelse i tilfælde af sjælelig sygdom, udtagelse af væv fra en afdød person til transplantation og begravelsessted m. v. De offent-

lige myndigheder kommer først ind i billedet, når der ikke findes en partner eller andre pårørende.

Der behøves ikke nogen sociologiske undersøgelser for at fastslå, at både den ældre og nyere lovgivning på disse områder er i fuld samklang med befolkningens ønsker.

Det er lige så givet, at der er almindelig enighed i befolkningen om, at ægteparret skal være fælles om forpligtelser og beføjelser i forhold til deres fælles børn. Dette blev understreget, da myndighedsloven i 1957 blev ændret, således at ikke alene forældremyndighed, men også værgemål blev en fælles opgave for forældrene, og det blev understreget ved de protester, der fremkom fra mange kvindeforeninger, da loven om børnetilskud og familieydelser af 1967 gav moderen forrang ved administrationen af børnetilskud.

Grundtanken om ægteparrets fælles ansvar for børnene er fremhævet i en rekommendation fra Nordisk Råd fra 1973.

Hvor dybt denne grundtanke om forældres rettigheder og pligter over for deres børn er forankret, ses også af, at de papirløse par jævnligt og med styrke kræver lovændringer, der giver den papirløse fader rettigheder på linie med moderen.

4.1.2. Det økonomiske fællesskab

Med hensyn til de regler, der angår det økonomiske fællesskab mellem ægtefællerne – jfr. oven for under 1 c) – må det understreges, at hverken Ægteskabsudvalget af 1957 eller det nu siddende Ægteskabsudvalg af 1969 er gået ind for, at de nugældende regler om ligedeling ved ægteskabets opløsning skal afløses af særeje.

Den sociologiske undersøgelse, som Ægteskabsudvalget af 1969 tog initiativ til – Ægteskabsundersøgelsen af 1973, som omtales i afsnit I, se særlig I.1.1. b) – viser til fulde, at

de to udvalg ikke har savnet kontakt med virkeligheden. Såvel de gifte som de papirløse interviewpersoner gav i overvældende grad tilslutning til ligedelingstanken under en eller anden form.

Der har fra tid til anden fra forskellig side været fremsat tanker om at forlade ligedeling som grundprincip i formueordningen mellem ægtefællerne. Sådanne reformforslag er enten gået ind for særejeprincippet eller for, at forholdet mellem ægtefællerne først og fremmest skal hvile på aftaler truffet i hvert enkelt tilfælde.

Da resultaterne af den sociologiske undersøgelse underbygges af, at papirløse parter i stigende grad møder op hos domstolene med påstand om, at samlivet har ført til, at der er opstået sameje, må man kunne fastslå, at de ovennævnte reformønsker kun kan begrundes med, at man ud fra retspolitiske overvejelser mener, *at* det er rigtigt at bruge ægteskabslovgivningen til at ændre ægteparrenes holdninger, og *at* de fremsatte forslag er egnede til at medføre holdningsændringer i den retning som ønskes af forslagsstillerne.

Hvis den retspolitiske målsætning med lovgivning, der berører ægteskabet derimod er at forsøge at fastlægge en lovteknisk velegnet ramme om den måde folk indretter sig på eller ønsker at indrette sig på, foreligger der nu en ganske god dokumentation for, at reformarbejdet bør tage sit udgangspunkt i princippet om ligedeling af formuen ved ægteskabets opløsning, og at man desuden bør se på i hvilket omfang også sameje kan have en funktion i ægteskabet, jfr. om dette sidste spørgsmål Ægteskabsudvalgets betænkning nr. 3 (716/1974) s. 53.

At tanken om det økonomiske fællesskab mellem ægtefællerne er vel forankret i befolkningens bevidsthed, understreges yderligere af, at der utvivlsomt er udbredt tilfredshed med, at den danske arve- og skiftelovgivning i så høj

grad begunstiger en efterlevende ægtefælle. Et hovedreformønske fra de papirløse par er i øvrigt netop at få del i disse fordele.

De mange regler, der letter overførsel fra den ene ægtefælle til den anden i tilfælde af død og skilsmisse, jfr. IV. 3.2., stemmer utvivlsomt også med ægtefællernes ønsker. Det er næppe nødvendigt at lave nogen sociologisk undersøgelse for at konstatere dette. Hvis man gennemgår den mere detaljerede oversigt i Samliv og ægteskab afsnit XXIX, og forestiller sig befolkningens reaktion, hvis man ophævede disse regler, er dette tilstrækkeligt. Ophævelse af regler af denne type vil nemlig betyde en økonomisk belastning, tab af muligheden for at fortsætte benyttelsen af et formuegode eller forøget besvær, og det i en situation, hvor der normalt i forvejen er nok af økonomiske og personlige belastninger.

Det offentlige vil heller ikke have nogen interesse i at sådanne ordninger afskaffes, da det i mange tilfælde vil føre til, at det offentlige må træde til med økonomisk eller praktisk bistand.

Antagelsen om at de regler, der letter overførsler mellem parterne, ønskes bevaret af befolkningen, støttes også af erfaringer fra den papirløse juras område. Et jævnligt tilbagevendende problem for papirløse par, som ejer deres bolig, er den omstændighed, at standardklausulen i pantebreve, hvorefter overdragelse mellem ægtefæller ikke udløser ejerskiftevirkninger, ikke gælder for samlevende par, et problem som adskillige advokater nu søger løst ved nye formuleringer af typeklausulen.

4.1.3. Forsørgelsen under ægteskabet

Der er ikke nogen grund til at antage, at ægtefællerne ønsker nogen ændring i de regler, som i forhold til det offentlige tilgodeser forsørgelsen i kernefamilien. Regler om ret

til skattefradrag for præmier til pensionsforsikringer, om den udenlandske dansk-gifte kvindes ret til vedvarende forsørgelse her i landet, om pension til efterlevende ægtefælle m. v. vil ikke kunne ophæves uden protester fra de berørte grupper.

Det offentliges politik på dette område kan næppe siges at være helt afklaret, og det hænger sammen med, at en del af disse ordninger er så bekostelige, at de kan få betydning for fordelingspolitikken og byrdefordelingen mellem forskellige grupper i samfundet. Man kan komme til at stå i den situation, at hvis en begunstigelse af forsørgelsessituationen udstrækkes også til den bedre stillede del af befolkningen, kan det blive så dyrt, at man ud fra ønsket om udjævning af leveforholdene for de forskellige socialgrupper slår bak. Et eksempel herpå er den tidligere lovgivning om folkepension til kvinder i alderen 62-67, som var gift med en folke- eller invalidepensionist. Da man i 1972 bestemte, at der ved beregningen af indtægtsgrundlaget skulle ses bort fra ægtefællens indtægt, medførte dette, at disse pensioner nu ikke længere kun udbetaltes til mindrebemidlede mænds hustruer, men også til „de rige mænds fattige koner". Ordningen blev ophævet efter et års forløb, bl. a. ud fra fordelingspolitiske overvejelser.

Problemerne på dette felt – konflikterne mellem familiepolitiske og fordelingspolitiske principper – hører til de allervanskeligste. De behandles bl. a. i udvalget om samordning af skatter og sociale ydelser, jfr. oven for under afsnit 2. Det bliver utvivlsomt et af de områder, der i de kommende år vil komme stærkt i fokus både i den offentlige debat og i lovgivningsarbejdet. Det skal ikke her forsøges at skitsere nogen generelle løsninger, men det er af betydning at påpege, at nogle af problemerne er af samme sværhedsgrad som cirklens kvadratur, og at en frugtbar løsning af disse spørgsmål kun kan findes, hvis man erkender, at man

står overfor meget vanskelige lovtekniske og fordelingstekniske problemer. Megen nyttig meningsudveksling er i tidens løb blevet bremset, fordi en diskussion af disse tekniske problemer anses for et udslag af en negativ holdning til en progressiv socialpolitik.

Hidtil har der været tale om forsørgelsesregler, som giver ægteparret økonomiske fordele. Men som tidligere anført findes der også en del regler, som medfører at en gift person stilles dårligere end en enlig, eller at et ægtepar får ringere ydelser end et ikke-gift par.

Det kan ikke undre at bestemmelser af denne art har medført krav om ændringer fra ægteparrenes side. Det gælder ikke mindst reglerne om almindelig underholdshjælp (socialhjælp), se afsnit IV.5.3., og om folkepension, se afsnit IV.5.4.2.1.

Hvad angår samfundsdebatten og de offentlige myndigheders holdning kan der konstateres en række forskellige synspunkter. På den ene yderfløj finder man det syn, at man bør ophæve den offentligretlige forsørgelsespligt mellem ægtefællerne og de deraf afledede regler – kun derved kan man, hævdes det, opnå fuld ligestilling mellem mand og hustru. På den anden yderfløj får det fordelingspolitiske ønske om almindelig lighed mellem de forskellige socialgrupper i samfundet overvægten med den følge, at man går mod en ophævelse af forsørgelsespligten, hvis dette medfører, at hjemmearbejdende ægtefæller i nogenlunde velstillede familier skal have ret til socialpolitiske ydelser, som vejer tungt på statsbudgettet, og som derfor i et vist omfang nødvendigvis må finansieres af mindrebemidlede medborgere, herunder f. eks. småbørnsfamilier, hvor begge forældre har erhvervsarbejde inden for lavlønsområdet, eller småbørnsfamilier med kun én voksen i husstanden.

En mellemløsning kan måske anes i de foreløbige bemærkninger, som Ægteskabsudvalget af 1969 har fremsat

om forsørgelsespligten i sin betænkning nr. 4 om vilkårene for separation og skilsmisse (719/1974) s. 15, gengivet oven for under afsnit IV.2.2.1. En sådan mellemløsning kunne gå ud på, *at familien på godt og ondt skulle anses som en solidarisk enhed, når det drejer sig om dens dagligliv* – tag over hovedet, mad på bordet og klæder på kroppen – de udgifter, der kan dækkes af en normal indtægt. De mere ekstraordinære udgifter og arbejdsopgaver er, som det påpeges i betænkningen, allerede i vidt omfang overtaget af det offentlige. Samfundet har et alle dækkende sikkerhedsnet f. eks., når man mister arbejdsevnen på grund af sygdom eller alder.

En nylig truffet afgørelse af et amtsankenævn vedrørende en ansøgning fra en hjemmearbejdende kvinde, der levede i et papirløst forhold, om hjælp til betaling af brændselsudgifterne kan muligvis anskues ud fra samme synsvinkel: at familien – uanset om den bygger på en vielsesattest eller ej – anses som en solidarisk enhed, når det drejer sig om dens dagligliv. Sagen angik et forhold, der havde varet 10-15 år. Der var tre fællesbørn, og kvinden havde altid været hjemmearbejdende. Nævnet afslog hjælp, da manden havde lønnet beskæftigelse og da det måtte antages, at parret gensidigt havde accepteret, at han bidrog til hjemmets opretholdelse gennem tilvejebringelse af det økonomiske grundlag, mens hun bidrog med sit arbejde i hjemmet.

Spørgsmålet om den *privatretlige* forsørgelsespligt ægtefællerne imellem er også indgået i de seneste års debat i nær tilknytning til diskussionen om forsørgelsespligten i forhold til det offentlige, og heller ikke her kan der siges at foreligge en endelig afklaring.

4.1.4. Forsørgelsen efter samlivets ophør

Dette spørgsmål er indgående behandlet af H. Andrup i Om ægteskab og underhold (1971).

Ægteskabsudvalget af 1969 har i den under 4.1.3. nævnte betænkning nr. 4 foreslået, at underholdsbidrag bevares, men normalt gøres tidsbegrænsede.

På dette område er der ikke en udbredt enighed. Fra visse sider ønsker man straks nye regler, som afskaffer underholdsbidrag i fremtidigt indgåede ægteskaber. Fra andre sider gøres det gældende, at Ægteskabsudvalgets forslag i visse tilfælde vil komme til at virke for rigoristisk.

4.1.5. Habilitetsregler og dermed beslægtede bestemmelser

Regler af denne type må generelt siges at være genstand for stigende opmærksomhed. De findes ikke alene i ældre lovgivning, men også i den nyeste lovgivning, f. eks. i en række helt nye forretningsordener for offentlige nævn (butikstidsankenævnet, miljøkreditrådet, revaliderings- og pensionsnævnene m. fl.).

Som et andet ganske nyt eksempel kan nævnes habilitetsreglerne i en ændring af loven om vurdering af fast ejendom.

Der er næppe nogen tvivl om, at der i offentligheden er et almindeligt ønske om at den enkelte borger bliver sikret imod, at han eller hun skulle blive udsat for i offentlige anliggender og private relationer at få sin retsstilling påvirket af beslutninger eller dispositioner truffet af personer, som muligvis, omend ubevidst, lader sig påvirke af hensynet til en ægtefælle eller en anden nærstående person.

Det helt overvejende antal af disse bestemmelser har da også et sådant indhold, at bestemmelser angående ægtepars forhold enten direkte eller ved hjælp af en opsamlingsbestemmelse er gjort anvendelige på ikke-gifte par.

Noget beslægtede hensyn ligger bag visse af privatrettens og konkursrettens bestemmelser, hvis sigte er, at begunstigelser mellem ægtefæller ikke skal kunne komme kreditorerne til skade. Enkelte af disse regler er allerede overført

til de papirløse par, og der er forslag om at gå videre ad denne vej.

Regler af denne type er, som nævnt under 1. e) blandt de forholdsregler, som kan indgå i bekæmpelsen af økonomisk kriminalitet, og med den indstilling, som findes i offentligheden til disse problemer, kan man ikke vente lovændringer, der gør det lettere for ægtefæller at begunstige hinanden økonomisk på udenforståendes bekostning. Der er formentlig også i vidt omfang støtte for den opfattelse, at papirløse par ikke bør stilles bedre end ægtepar i denne henseende.

4.1.6. Fordelingspolitik

De problemer, som er forbundet med, at der på ondt og godt knyttes virkninger til ægteskabet på lovområder, der har fordelingspolitisk betydning, er berørt oven for under 4.1.3. (forsørgelsen under ægteskabet).

Men som nævnt oven for under 2., foreligger der herudover andre socialpolitiske og fordelingspolitiske problemer – der er særlig peget på enforælderfamiliens problemer, og på at der i Danmark er en gammel tradition for at støtte denne familietype, hvad der nok bl. a. må ses på baggrund af, at denne gruppe rummer mange lavindkomstfamilier.

Mens der tidligere utvivlsomt har været fuld opbakning bag denne målsætning, har de seneste års udvikling medført en vis uklarhed om, hvorvidt der stadig er en lige så helhjertet tilslutning. Der er ganske givet sket en vis klimaændring fra 1964, da Socialministeriet udsendte sin betænkning om familiepolitik (nr. 359/1964), til 1973, da børnetilskudsloven blev foreslået ændret således at de enlige forsørgere skulle fratages ethvert *rets*krav på ydelser udover det almindelige børnetilskud, der dengang ydedes til alle familier uden indtægtsregulering.

Kraftige reaktioner medførte, at de tilsigtede besparelser

blev opnået uden at enforælderfamilien mistede de supplerende børnetilskud, men forløbet af denne sag er nok udtryk for, at der i adskillige kredse er mindre forståelse end tidligere for, at det kan være rimelig fordelingspolitik, at man giver denne familietype et juridisk krav på ydelser, der kan kompensere for, at der kun er én voksen i familiegruppen. Der var da også en ordfører, der under behandlingen af lovforslaget talte om „et udsalg af anerkendte familiepolitiske synspunkter", jfr. i det hele Jørgen Graversen: Enlige forsørgere, Juristen & Økonomen 1975 s. 440 ff.

4.1.7. Planlægning

Der stilles – ikke mindst på baggrund af landets økonomiske situation – strenge krav til den offentlige planlægning, idet dette er et vigtigt led i at holde de offentlige omkostninger nede. Samtidig stilles der i stigende grad krav om, at registrering af befolkningen sker med hensyntagen til privatlivets fred.

Parforhold har – som nævnt i afsnit 3 – betydning for planlægningen.

Den omstændighed, at ægteskaber og skilsmisser registreres i folkeregistrene og på mange måder indgår i statistikken, har formentlig ikke givet anledning til utilfredshed i befolkningen. Det har næppe givet planlæggerne væsentlige problemer, at man ikke har fuldt statistisk overblik over samlivsophævelser og separationer, da disse situationer normalt relativt hurtigt afløses af en skilsmisse.

4.1.8. Afsluttende bemærkninger

Som udgangspunkt må det antages, at de regler, som knytter retsvirkninger og fordelingspolitiske virkninger til ægteskabet samt den måde, hvorpå civilstand registreres i statistikken og anvendes i samfundets planlægning, opfylder for-

mål, som både den enkelte borger og samfundet i hovedtræk kan akceptere, ja, tilmed i mange situationer anser for uundværlige.

Dette udelukker naturligvis ikke, at der er mange berettigede ønsker om moderniseringer og forbedringer af de nugældende regler m. v.

På ét hovedområde er der betydelig uklarhed om målsætningen, nemlig når det drejer sig om regler, der har forbindelse med forsørgelsen, også forsørgelsen under ægteskabet. Der ligger formentlig i et vist omfang retspolitiske og fordelingspolitiske uoverensstemmelser bag denne uklarhed, som imidlertid er vanskelig at analysere til bunds, da det drejer sig om teknisk komplicerede problemer.

4.2. Papirløse samlivsforhold

Af gennemgangen vedrørende holdningen til ægteskabet fremgår det, at der allerede i dag er udbredt ligestilling på det personlige område – her virker det stort set til fordel for de papirløse par – og på området for habilitet og beslægtede problemer – her virker det stort set som beskyttelse af samfundets og medborgernes interesser.

Det fremgår også, at der er et udbredt ønske hos de papirløse par om retsregler, der stiller faderen bedre i forhold til de fælles børn, og om regler, der tilgodeser det økonomiske fællesskab mellem dem, dels ved samlivsophævelse, dels – og det i særlig grad – når forholdet opløses ved den enes død.

Retsudviklingen bevæger sig da også – om end langsomt – i retning af at opfylde disse ønsker, og selv om problemerne langt fra er ukontroversielle, er der utvivlsomt en meget udbredt sympati for en sådan udvikling, noget der også giver sig udslag i flere politiske partiers målsætning.

En baggrund for dette kan formentlig søges i, at i hvert

fald papirløst samliv som prøveægteskab, der senere fører til ægteskab, i meget vide kredse betragtes med en yderst positiv indstilling.

De forsørgelsesbetonede regler er – ligesom det var tilfældet for de gifte – det område, hvor situationen er mest uklar og føles mest utilfredsstillende.

På det fordelingspolitiske område må det konstateres, at stigningen i antallet af par uden vielsesattest har gjort det vanskeligere lov- og administrationsteknisk at give enforælderfamilierne familiepolitiske fordele, fordi man ved at bruge civilstand som kriterium i sådan lovgivning kommer til at udstrække enforælderfamiliens fordele til de parfamilier, hvor der ikke foreligger ægteskab. De problemer, som opstår herved forekommer på adskillige områder, især inden for det sociale område, men illustreres i særlig grad ved børnetilskudslovens stormfulde historie. Det er formentlig enestående i dansk retshistorie, at en lov, der endnu ikke er ti år gammel, har undergået så mange principielle ændringer.

Det har muligvis sammenhæng med, at holdningen til enforælderfamiliens problemer, som påpeget under afsnit 4.1.6., næppe er så entydig som tidligere.

Med hensyn til planlægningsproblemerne henvises til den under 3. citerede artikel og dens afsluttende opfordring til at arbejde videre med disse spørgsmål i relation til de papirløse par.

Det bliver et væsentligt problem, om der kan skabes klarhed i statistikken, uden at registreringen kommer til at føles som et indgreb i de papirløse pars privatliv.

Man bør være opmærksom på, om etableringen af et bygnings- og boligregister – jfr. lov nr. 243 af 12. maj 1976 – åbner mulighed for en praktisk løsning af en del af de statistiske vanskeligheder.

5. Retspolitiske overvejelser

5.1. Er en målsætning nødvendig?

Som det fremgår af afsnit I.1. er der i den sidste halve snes år foregået en stærk stigning i antallet af de par, som vælger at leve sammen uden en vielsesattest. Indtil ca. 1965 var det formentlig kun et par procent af parrene, som valgte denne samlivsform. Nu drejer det sig sandsynligvis om 11-12 %.

Selv om dette indebærer, at langt størstedelen af parrene – stærkt op mod 90 % – bygger samlivsforholdet på en vielsesattest, er de papirløse forhold dog af så stor betydning, at et stigende antal sager på offentlige kontorer og på advokatkontorer angår problemer omkring disse samlivsforhold. Det er på denne baggrund, at mange afsnit i denne bog er belyst med konkrete sager fra praksis, som berører en lang række lovområder.

Det er ikke på indeværende tidspunkt muligt at forudsige om stigningen i papirløse forhold vil fortsætte. Men der er i hvert fald intet, som tyder på at der inden for de nærmeste år vil ske en væsentlig nedgang. Den stigning i vielser, som fandt sted i 1974, blev efterfulgt af en fornyet nedgang i 1975, og de tal, der kendes for begyndelsen af 1976 tyder på, at nedgangen fortsætter.

Tiden er derfor nu utvivlsomt inde til, at man begynder at overveje, hvad man mener samfundets målsætning i relation til papirløse samlivsforhold bør være.

Her må det indledningsvis siges, at formuleringen af denne målsætning i nogen grad må være afhængig af, om vi står foran en udvikling, der fører til, at en meget betydelig del af befolkningen vælger at leve i langvarige samlivsforhold uden vielsesattest, eller om vi bliver stående nogenlunde hvor vi er i dag, d. v. s. at det overvejende flertal af befolkningen vælger at leve i ægteskab, mens et ikke ubetydeligt

mindretal vælger samliv uden papir, ofte som en slags prøveægteskab.

En af de ting, som gør det vanskeligt at spå om udviklingen er, at det er meget uklart, hvad der satte fart i antallet af de papirløse forhold midt i 60'erne, idet der ikke på dette tidspunkt skete grundlæggende ændringer i de love, der kan antages i særlig grad at påvirke valget mellem samliv med og uden papir (skatte-, social- og boliglove), og idet der heller ikke var nogen ideologisk strømning, der med særlig styrke satte direkte ind mod det lovformelige ægteskab.

Når man ikke ved hvad der ligger bag den stedfundne stigning af papirløsheden, er det unægtelig i særlig grad vanskeligt at forudsige, hvad der vil ske i de kommende år.

De efterfølgende bemærkninger tager navnlig sigte på den situation, at vi en væsentlig tid fremover skal leve med den nuværende situation, hvor flertallet af par indgår ægteskab, men hvor et betragteligt antal par lever i papirløst prøveægteskab samtidig med, at der findes et ikke ringe antal samlivsforhold, som er ret kortvarige, og af parterne opleves som meget lidt forpligtende.

5.2. Kan man afskaffe regler, som tillægger ægteskab/samlivsforhold retsvirkninger?

Den enkleste måde, hvorpå man kan løse de problemer, som er opstået ved, at relativt mange par lever sammen uden vielsesattest, er at lade være med at tillægge civilstand retlig betydning – derved er man ude over pinagtige spørgsmål som dyneløft og forskelsbehandling af forskellige typer par.

Det er derfor ikke mærkeligt, at denne løsning med mellemrum bringes på bane.

Det er da også uomtvisteligt, at man ikke skal bruge civilstand som kriterium i lovgivningen, hvis det ikke er klart

begrundet. Det ville i virkeligheden være rimeligt, om man forlangte, at lovforslag som indeholder sådanne regler, udtrykkeligt skulle begrunde, hvorfor man finder det nødvendigt, og at der i de lovforslag, som har økonomiske konsekvenser, i bemærkningerne skulle redegøres for, hvorledes de vil komme til at virke for henholdsvis gifte og ikke-gifte par. En del af de regler, som er vedtaget inden for den sidste halve snes år, ville næppe være kommet gennem Folketinget, hvis en sådan lovforberedelsesteknik havde været foreskrevet.

Hvis man alligevel finder, at det er nødvendigt at knytte positive eller negative virkninger til personlige samhørighedsforhold, bør man altid overveje, om der ikke er grundlag for at lave fællesregler for videre grupper end de samlevende par.

Der tænkes herved på regler, der berører husstandsfællesskab eller bruger kriterier som „nærmeste".

Disse kriterier har den betydelige fordel, at det ikke er nødvendigt at analysere om samlivsforhold er ægteskabslignende eller på anden måde gå i detaljer med den måde, hvorpå parret har indrettet deres dagligdag – jfr. om disse indviklede og pinagtige spørgsmål særlig V.2.1.3. og 4. samt 10.

Endvidere har de den fordel, at de som regel giver en ukontroversiel og tilfredsstillende løsning på de homofile pars problemer.

Men selv løsninger af denne type bør kun bruges efter nøje overvejelse, se II.10.5. om de forskellige forslag til løsning af de spørgsmål, som opstår, når en sagsøgt giver sin samlever rettergangsfuldmagt.

Tilbage bliver imidlertid de områder, som blev fremdraget i afsnit 4., hvor det blev påpeget, at der findes en række centrale felter, hvor parrene selv og/eller samfundet og deres enkelte medborgere føler behov for, at man tillægger

samhørigheden mellem parret betydning. Det gælder både forholdet til børnene og parrets personlige og økonomiske forhold.

Hvis man afskaffede regler af denne type for både ægtepar og papirløse par, ville man let komme fra asken og i ilden – nok ville man komme af med dyneløft- og diskriminationsproblemer, men til gengæld ville det utvivlsomt blive vanskeligt for skifteretternes personale at forklare befolkningen, at formuefællesskabet og arveretten mellem ægtefæller var forsvundet ud af lovsamlingerne.

5.3. Målsætningen for lovgivning om ægteskab/samlivsforhold

Efter min opfattelse er der næppe mange, der her i landet ønsker, at man rent generelt skal *modvirke* papirløse samlivsforhold af ideologiske grunde, jfr. herved bl. a. Kristeligt Folkepartis ordfører, der under en skattedebat i december 1975 udtalte, at partiet vel ønskede lovgivningsmæssigt at styrke ægteskabet, men samtidig ønskede at give andre menesker ret til ikke at leve i disse former.

I den offentlige debat fremsættes der ofte ønsker om, at samfundsordenen skal ligestille de forskellige samlivsformer eller i hvert fald stille sig neutralt til dem.

Spørgsmålet om neutralitet mellem samlivsformer har på baggrund af direktiverne til det svenske ægteskabsudvalg af 1969 været genstand for indgående analyser i Sverige, hvor man har måttet konstatere, at dette ikke er et entydigt begreb, jfr. herved bl. a. Anders Agell: Den svenska familjerätten – en presentation, TfR 1975 s. 537, se s. 553-54 med henvisning til det svenske ægteskabsudvalgs betænkning fra 1972 (SOU 1972:41 s. 91 ff.). Neutralitet indebærer *enten* at parrene får lov til at vælge, hvilke regler der skal gælde for deres samliv *eller* at der skal gælde ensartede regler for

alle par, hvad enten de er gift eller ikke. Disse to fortolkninger af ordet neutralitet – valgfrihed for parret eller ensartede regler uanset valg af samlivsform – er indbyrdes modstridende.

Hvis målsætningen for samfundets stilling til den retlige ramme om borgernes samlivsforhold skal være neutralitet, er det altså bydende nødvendigt at gøre op med sig selv, hvilken form for neutralitet man ønsker.

5.4. Ligestilling mellem ægteskab og samliv

5.4.1. Konkrete forslag

Det klareste eksempel er Socialistisk Folkepartis lovforslag af 1968, jfr. afsnit II.1. Det var dog begrænset til at angå samlivsforhold, der havde varet i 3 år. De problemer, som opstår i forbindelse med kortere og mindre forpligtende forhold, berørtes ikke af dette forslag.

H. Andrup har adskillige gange – således i den under 4.1.4. nævnte bog Om ægteskab og underhold og i Er ægteskabet familiefjendsk? (1974) – været inde på spørgsmålet om papirløse samliv. I den sidstnævnte bog udtaler han i det afsluttende kapitel, at i det omfang samfundet anser det for nødvendigt at opstille særlige regler for mennesker, der indretter sig parvis, må disse regler indrettes således at de omfatter folk, der ikke har løst vielsesattest fuldt så vel som dem, der formelt har giftet sig. Som det også udtrykkes: „Udviklingen har ført med sig, at det er blevet stadig mere og mere forskruet at opretholde en særlig retsorden for gifte samlevende par – forskellig fra den, der gælder for ugift samlevende par."

Denne grundtanke – at det er samlivet, som er den reelle baggrund for lovregler, der tillægger ægteskab betydning – har faktisk allerede haft betydelig indflydelse på dansk lov-

givning. Som påvist i Samliv og ægteskab s. 92 ff. afhænger mange retsregler, der tillægger ægteskab betydning, af at der *tillige* består samliv mellem ægtefællerne.

En sådan lovgivningsteknik indebærer på den ene side, at reglerne kun kommer til anvendelse, hvor der er en reel begrundelse derfor, men på den anden side, at der ved administrationen af dem i et vist omfang opstår de dyneløfter-problemer, som kendes fra sager vedrørende papirløse par.

5.4.2. Hvad indebærer ligestilling?

5.4.2.1. Borgernes valgfrihed indskrænkes

Som anført under 5.3. har man i den svenske debat påvist, at juridisk ligestilling af gifte og ikke-gifte par er uforenelig med en tilstand, hvor parterne selv kan vælge mellem forskellige retlige rammer om deres samliv.

Samme synspunkt blev med megen styrke gjort gældende af flere af ordførerne under folketingsbehandlingen af Socialistisk Folkepartis lovforslag af 1968.

En delvis løsning kan dog opnås, hvis lovgivningen åbner mulighed for at fravige lovreglerne ved aftale.

Hvis man går ind for en ligestillingsløsning, bør man i særlig grad være opmærksom på, at det er vigtigt at afgrænse, hvilke samlivstyper der skal indgå under en sådan løsning. Jo videre man trækker grænsen, des større problemer må det antages, at ophævelsen af parternes valgfrihed vil medføre. Og i grænsetilfældene – de kortere eller mindre integrerede forhold – skal man ikke vente, at parterne selv vil løse disse problemer ved eventuelt at indgå aftaler, der kan afbøde uønskede virkninger. Trækker man grænsen snævert, bliver der imidlertid en del uløste problemer tilbage – der er i adskillige af de tidligere afsnit givet eksempler på, at man ikke kan lade de kortvarige forhold ude af betragtning. I en del tilfælde ville det betyde, at man ville lade parter i sådanne samlivsforhold i stikken.

5.4.2.2. Ligestilling vil medføre ændring af mange reglers indhold

Hvis de bestemmelser, som tillægger ægteskab virkning, udvides til at angå samlivsforhold, vil dette, som påvist i Samliv og ægteskab s. 103, utvivlsomt medføre, at det bliver nødvendigt at gennemgå reglerne inden for hvert sagsområde, således at der tages stilling til, om de regler, der i dag gælder for ægtepar skal overføres til at gælde for papirløse par, eller om man skal vælge den omvendte løsning. I en række tilfælde vil man formentlig blive nødt til at finde frem til mellemløsninger.

I hvilket omfang dette vil være nødvendigt, vil afhænge af, om man vil udvide ligestillingen til en snæver gruppe af papirløse par, eller om man vil drage en vid grænse.

Til belysning af problemerne kan det nævnes, at man formentlig vil finde det rimeligt at overføre bestemmelserne om ægtepars adgang til at se hinandens selvangivelser til par, som lever i egentlig ægteskabslignende forhold og vel også til prøveægteskaberne. Men overførte man disse regler til at gælde for de kortvarige forhold med begrænset økonomisk fællesskab, ville det i mange tilfælde føre til stødende resultater.

Når det drejer sig om arv, efterløn m. v., vil det ofte føles rimeligt, hvis der var ligestilling mellem ægteskab og mangeårigt fast samliv. Men hvis den nugældende lovgivning skal udstrækkes til en nogenlunde bred gruppe af papirløse par, bliver det næppe muligt at opretholde den efterlevende parts stærke retsstilling i regler af denne type. Det ville blandt andet kunne føre til, at en afdød parts umyndige særbørn kunne blive urimeligt ringe stillet i forhold til en stedforælder, der havde levet i et måske ret kortvarigt prøveægteskab med afdøde.

Det er heller ikke problemløst at gennemføre ligestilling med hensyn til forældres rettigheder og forpligtelser over

for deres fælles børn – i hvert fald ikke hvis man anskuer dette spørgsmål ud fra børnenes synspunkt. Hvis det anskues som et spørgsmål om ligestilling mellem mænd og kvinder, er situationen enklere.

Diskussionen om løsning af reglerne om børn og papirløse forældre vil blive væsentligt afklaret, hvis man gør sig klart om det er barnets tarv eller ligestilling mellem forældrene, som skal være hovedhensynet.

Selv om *generel* ligestilling således rejser mange spørgsmål, må det erindres, at fuld eller tilnærmet ligestilling på enkelte områder – særlig når det drejer sig om personlige forhold – har kunnet gennemføres på betydningsfulde felter.

Det bør også påpeges, at der er områder, hvor der trods de oven for beskrevne ulemper, kan være særlig grund til at overveje ligestilling.

Det drejer sig om de ordninger, der bygger på borgernes behov for sociale ydelser og på deres evne til at betale skatter og afgifter til det offentlige.

Det er da også netop på disse områder, at man i Sverige i en årrække har arbejdet med en ligestillingsgrundsætning, således at papirløse par på ondt og godt ligestilles med gifte, jfr. Anders Agells under 5.4.2. nævnte artikel s. 554 og afsnit V.2.1.7. I svensk ret er ligestillingen oftest begrænset til par, der tidligere har været gift og til par, der har eller har haft børn sammen, og det er oven for påvist, at den seneste tids danske undersøgelser har vist, at en ligestilling ud fra disse kriterier langt fra vil komme til at omfatte alle papirløse par.

På det sociale område vil en bred ligestillingsgrundsætning være i overensstemmelse med bistandslovens principper, hvorefter det er den sociale klients *faktiske* situation, som er afgørende for, om han eller hun skal have hjælp, medens det ikke skal have nogen betydning, om man kan

anbringe den pågældende i en eller anden juridisk bås – enlig moder, langvarigt syg, værnepligtig m. v.

Som anført i afsnit IV.5.2. og 3. ydes der også efter bistandslovens ikrafttræden d. 1. april 1976 i en række tilfælde højere hjælp til ikke-gifte par end til ægtepar i samme situation. En del af de ikke-gifte er par som lever ganske som gifte – undertiden i fælles ejerbolig og med fælles børn. Den omstændighed, at den manglende vielsesattest kan give mulighed for højere hjælp er ret beset et brud på bistandslovens system – familier, hvis forhold er ens, får forskellig hjælp, fordi de hører til i hver sin juridiske bås. Dette kan måske forklare de undertiden ret kraftige reaktioner på forskelsbehandlingen, jfr. bl. a. afsnit V.3.4.

Indføres der ligestilling på de områder, hvor de papirløse par er gunstigere stillet end de gifte, vil det formodentlig være langt lettere at opnå en bred forståelse af, at ligestilling på det sociale område *også* bør indebære ligestilling på de områder, hvor ægteparrene i dag er bedre stillet end de ikke-gifte.

Vælger man at gå ind for disse retningslinier, er det meget vigtigt at være opmærksom på, at man ikke uden videre kan udstrække ligestillingen til alle typer samlivsforhold. Som omtalt i afsnit I.3.3. kan det indebære store sociale problemer, hvis selv et kort og uforpligtende samliv medfører tab af sociale ydelser, et problem som kendes fra administrationen af børnetilskudsloven, efter at der i 1973 blev indført ligestilling mellem ægtepar og samlevende par.

Hvis ligestilling på det skattemæssige område skal indføres for en bredere kreds end den, der omfattes af de svenske regler, vil det utvivlsomt medføre en del tekniske problemer. Men hvis det nu genfremsatte lovforslag om skattemæssig ligestilling mellem ægtefæller bliver gennemført, vil spørgsmålet om ligestilling mellem gifte og papirløse par få væsentlig mindre praktisk betydning.

5.4.2.3. Bevisusikkerhed

Som det fremgår ikke mindst af afsnit V vil det være uhyre vanskeligt – om ikke umuligt – at finde frem til kriterier for hvornår et samlivsforhold skal have retlig virkning. Man har i hvert fald ikke til dato fundet en metode, hvormed man kan fastslå med sikkerhed hvornår samlivsretsvirkninger er indtrådt, om de fortsat består, eller om de eventuelt er bortfaldet. Det bliver ikke let at erstatte den klarhed, som skabes ved at man får sin aftale om samliv bekræftet gennem en vielse og får forholdets opløsning bekræftet gennem en skilsmissedom eller -bevilling.

Usikkerheden om et forholds bestående eller ikke-bestående er en ulempe for parterne selv, og det kan være det for deres medborgere og for myndighederne.

Parternes egen forklaring om forholdets karakter bør selvfølgelig altid have stor betydning for bedømmelsen. Det fremgik da også af de udtalelser, som Justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969 indhentede hos en række ministerier, et materiale, der er behandlet i Samliv og ægteskab.

Men denne løsning kan i hvert tilfælde ikke anvendes, når det er parterne, der er uenige indbyrdes.

I adskillige af de tidligere afsnit er der også fremdraget situationer, hvor en konflikt mellem en papirløs part og en udenforstående har givet anledning til konflikter, som ikke uden videre kan løses ved, at den papirløse parts erklæring lægges til grund.

Som eksempel kan nævnes den problematik, som har givet Forsikringsoplysningen anledning til at indskærpe, at det er vigtigt, at to personer, der lever sammen, også sørger for tilmelding til den fælles bopæl, jfr. IV. 2.6.1.1.

Et andet eksempel er underholdsbidragssagerne. I de bl. a. i afsnit IV.1. citerede højesteretsdomme U 1960.546 og 549 blev det således lagt til grund, at hustruerne i anledning af den tidligere ægtefælles ansøgning om nedsættelse

eller bortfald af bidraget havde givet bevidst urigtige forklaringer om forhold, der efter omstændighederne kunne have været taget i betragtning ved overpræsidiets afgørelse.

Man kan vel i mange tilfælde have forståelse for den sociale baggrund, som har ført til den urigtige forklaring, jfr. også kommentaren til de to domme TfR 1961 s. 73 ff. Alligevel understreger sagsforløbet, at man ikke i alle situationer kan lade den papirløse parts forklaring være det eneste bevismiddel, og derved er man ovre i den for alle implicerede højst ubehagelige problemstilling, at bevisførelse, der skal bekræfte eller afkræfte forklaringen, fører over i den type bevis, som fyndigt og folkeligt betegnes som dyneløft – og som i nogle tilfælde indebærer studium af tøj i garderoben og eventuel sammenblanding af parrets møbler i stuen.

5.5. Reformforslag, der er beslægtet med ønsket om generel ligestilling

5.5.1. Afskaffelse af ægteskabet som retlig institution

Denne løsning indebærer, at alle retsvirkninger af ægteskab bortfalder, således at alle retsvirkninger af parforhold knyttes til det faktiske samliv.

Dette vil medføre, at ingen par fremtidig vil kunne skaffe sig den bevissikkerhed, som ægteskabet giver efter de nugældende regler.

5.5.2. Registrering

Der fremsættes med mellemrum forslag om, at papirløse par skal have lov til at sikre sig bevis for deres forholds bestående ved en eller anden form for registrering.

Disse forslag har som oftest ikke været så detaljerede, at man har taget stilling til, om registrering forudsætter, at man er ugift (bigamiproblemet), og hvorledes man skal for-

holde sig ved forholdets opløsning.

I publikationen Samlivsformer nu og i fremtiden, udgivet af Forbundet af 1948, skitserede Forbundets formand imidlertid s. 37 følgende lovforslag:

„To mennesker, der har besluttet at etablere varigt samlivsforhold, kan kræve forholdet registreret af overøvrigheden. Registreringen kræver begge parters samtykke. Opløsning sker, hvis en af parterne ønsker det og følger samme regler som ved skilsmisse."

Publikationen slutter i øvrigt med en resolution, hvori det bl. a. hedder:

„Vi må især koncentrere os om følgende krav: Den efterlevende af et homofilt par må have samme adgang til at adoptere sin afdøde partners børn som en efterlevende ægtefælle. Når to homofile har fælles bopæl, skal de i relation til boligen have samme rettigheder og pligter som et ægteskab. Ved et forholds opløsning skal parterne tilsikres automatisk offentlig vejledning ved bodelingen. Et homofilt par skal kunne arve hinanden på lige fod med ægtefæller.

Vi har ikke taget endelig stilling til, hvorvidt ovennævnte krav og dermed beslægtede mest hensigtsmæssigt kan løses via de relevante enkeltlove eller via et formaliseret partnerskab."

Forslaget fra Forbundet af 1948 illustrerer at registrering og dens retsvirkninger meget let kommer til at ligge tæt op ad ægteskabet med den funktion det har i dag, hvor det i høj grad virker som en registrering af en aftale mellem to parter, der ønsker at leve sammen.

På den anden side må det erkendes, at Forbundets forslag kun angår forholdsvis begrænsede – men praktisk vigtige – retsvirkninger.

Forslaget er således også beslægtet med et andet hovedsynspunkt, der har været fremme i reformdiskussionerne, bl. a. på det 27. nordiske juristmøde i 1975. Det vil blive omtalt i det efterfølgende afsnit.

5.6. Konkrete særløsninger af de papirløses problemer

Bag forslag af denne type ligger ønsket om at bevare ægteskabet som den normale ramme om parrenes samliv, men en erkendelse af, at samfundet ikke kan ignorere det betydelige antal mennesker, der lever sammen uden papir.

Målsætningen bag reformønsker af denne type formuleres ofte således, at man ikke ønsker at give papirløse par særfordele, der måske oven i købet kan komme til at virke som falske lodder i vægtskålen, når parret overvejer om det skal være samliv med eller uden papir.

Der er næppe nogen, der ønsker at lovgivningen skal lade de papirløse par i stikken, når det gælder elementære sociale sikringsrettigheder.

De teser, jeg fremlagde som referent på det nordiske juristmøde i 1975 fulgte disse hovedprincipper.

Rent faktisk er det hidtidige arbejde med de papirløses problemer foregået på den måde, at man har arbejdet sig frem til særløsninger på mere begrænsede områder. Men det er foregået uden en udtrykkelig målsætning og uden en systematisk stillingtagen til alternativer.

De konkrete løsningers vej fjerner ikke bevisproblemerne, men det er nok den metode, der lettest kan tage hensyn til samlivsforholdenes forskellige karakter og til de administrativt-tekniske problemer på de forskellige felter.

Det er f. eks. vanskeligere at arbejde med papirløse samliv i det syddanske uddannelsesstøttesystem, som i vidt omfang støtter sig til edb-teknik, end i det grønlandske uddannelsessystem, som da også i høj grad tager hensyn til de ikke-gifte par. Og på et område, hvor den syddanske uddannelsesstøtte arbejder med individuel sagsbehandling – nemlig uddannelsesstøtte til udlændinge – finder man også bestemmelser, som ligestiller gifte og ikke-gifte par, således at de papirløse par opnår samme fordele som ægteparrene.

5.7. Afsluttende bemærkninger

Som det fremgik af forordet, er det denne bogs hovedformål at fremlægge et gennem flere år indsamlet materiale vedrørende papirløse forhold. Den mere dybtgående bearbejdelse af stoffet har været udelukket af tidsmæssige grunde – det gælder også den foranstående oversigt over de retspolitiske overvejelser, som er begyndt at dukke op i de seneste år og de med dem forbundne problemer.

Visse ting står i hvert fald klart: de papirløse samlivsforhold er nu så talrige, at man må tage spørgsmålet op fra juridisk hold.

Nogle af de problemer, som rejser sig, er forholdsvis enkle, ja, de er allerede løst.

Andre er mere komplicerede, men så vigtige, at de trænger til en hurtig løsning.

Det vil f. eks. være væsentligt at nå frem til en afklaring af, i hvilket omfang man skal bruge formuerettens regler om sameje til at løse de papirløses økonomiske opgør ved samlivets ophør.

Og på socialrettens område venter endnu større og endnu vanskeligere problemer på at blive løst. Det er i særlig grad de bestemmelser, som har sammenhæng med underhold og forsørgelse, der er i fokus på dette som på andre beslægtede områder.

Spørgsmålet om børnenes stilling når papirløse forældre skilles, bør også snarest tages op.

Det er adskillige steder påvist, at nogle af de vigtigste reformønsker, som fremsættes af de papirløse par, i hovedtræk svarer til de regler, som allerede i dag gælder for ægtepar.

På denne baggrund falder det naturligt at citere professor Sten Hillert, Uppsala, der på det nordiske juristmøde i 1975 sluttede sit indlæg med at påpege, at lovtekniske vanskeligheder i et vist omfang kan medføre, at lovgiverne må afstå

fra at finde passende løsninger for de papirløse par. Dette gav ham anledning til at fremhæve, at samfundet nok på egnet måde bør „marknadsföra det legala äktenskapet mera effektivt", således at flertallet af nye par vælger denne samlivsform, i hvert fald efter en ikke altfor lang tids faktisk samliv.

Også dette forslag kan passende indgå i de kommende års retspolitiske overvejelser.

FORKORTELSER:
LSR: Landsskatterettens meddelelser
Omnibusanalysen (1974), (se afsnit I.1.d)
TfR: Tidsskrift for rettsvitenskap
U: Ugeskrift for Retsvæsen
Ægteskabsundersøgelsen fra 1973, (se afsnit I.1.b)

LITTERATURFORKORTELSER:
Ernst Andersen: Ernst Andersen, Familieret, 3. udg. (1971)
Bengtsson: B. Bengtsson, Om äktenskapsliknande samliv, Nordisk Gjenklang. Festskrift til Arnholm (1969)
Bærentzen: Anne Vibeke Bærentzen, Sameje i papirløse ægteskaber (1975), duplikeret
Carstensen, Sameje: Vagn Carstensen, Fast ejendom i sameje og interessentskab (1974)
Carstensen, Tingsret: K. Illum, Dansk Tingsret, 3. omarbejdede udg. ved Vagn Carstensen (1976)
Samliv og ægteskab: Samliv og ægteskab, Betænkning nr. 5 fra Justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969 (720/1974), udarbejdet af Inger Margrete Pedersen.

YDERLIGERE LITTERATUR:
Anders Agell: Den svenska familjerätten – en presentation TfR 1975 s. 536 ff
Anders Agell: Samlevnad utan äktenskap. En fråga för lagstiftaren. Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1973 s. 141 ff
Dines Andersen: Papirløst samliv blandt de 20-29 årige, Socialforskningsinstituttets meddelelse nr. 18 (1976)
Dines Andersen: Samlivsformer i Danmark med særligt henblik på papirløse ægteskaber (1975) duplikeret
H. Andrup: Er ægteskabet familiefjendsk? (1974)
H. Andrup: Om ægteskab og underhold (1971)

B. Björnsson: The Lutheran Doctrine of Marriage in Modern Icelandic Society (1971)
O. A. Borum: Kønsrolledebatten og ægteskabslovgivningen, Nordisk Gjenklang. Festskrift til Arnholm (1969) s. 671 ff
Kirsti Bull: Den papirløse familie (1975) Nr. 26 i Stensilserie fra Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo
Kirsti Bull: Det papirløse ekteskap, Jussens venner 1976 s. 129 ff
F. Castberg: Den europeiske konvensjon om menneskerettighetene (1971)
Søren Kai Christensen og Tage Søndergård Kristensen: Kollektiver i Danmark (1972)
Ole Damsbo: Bør der indføres et „egentligt formuefælleseje" mellem ægtefæller?, U 1976 B.149 ff
Sv. Danielsen og M. Hornslet: Lov om ægteskabets retsvirkninger (1975) (s. 259 ff om sameje)
W. E. v. Eyben: Formuerettigheder, 4. udg. (1972) s. 173 ff (om skifte efter skiftelovens § 82)
B. Gomard: Skifteret, 2. udg. (1969) s. 17 ff (om skifte efter skiftelovens § 82)
Jørgen Graversen: Enlige forsørgere, Juristen & Økonomen (1975) s. 440 ff
Inger Koch-Nielsen: Ægteskabet og loven, Socialforskningsinstituttets publikation nr. 66 (1975)
Tage Søndergård Kristensen: Kollektiver – er det fremtiden? Tidens Stemme oktober 1975 s. 11 ff
A. Lieck: Papirløse ægteskaber belyst ud fra Mødrehjælpens erfaringer, Juristen & Økonomen 1974 s. 13-17
Munch-Petersen: Borgerlig ret, 22. reviderede udgave ved W. E. v. Eyben, J. Trolle og A. Vinding Kruse (1976) s. 477 ff (om papirløse samlivsforhold)
J. Nørgaard: Lov om fritagelse for arveafgift, når den førstafdøde ægtefælle ikke efterlader sig livsarvinger – en ny lap på kludetæppet, U 1976 B. s. 230 ff
J. Nørgaard: Uskiftet bo trods nyt ægteskab, Juristen & Økonomen 1975 s. 410 ff
Samlivsformer nu og i fremtiden (1976), udgivet af Forbundet af 1948, Landsforening for homofile
Samvetsäktenskapet och juridiken (1973), udarbejdet af Agneta Claesson, Ragna Lindgren og Göran Lindh med professor Sten Hillert, Uppsala, som projektleder, duplikeret

Folke Schmidt: The Prospective Law of Marriage, Scandinavian Studies in Law (1971) s. 193 ff
Folke Schmidt: Äktenskapsrätt, 5. udg. (1976)
Folke Schmidt: Äktenskapsrätten inför framtiden, TfR 1969 s. 431 ff
Poul Smidt: Papirløst ægteskab (1976), revideret udgave
Hanne Spøhr: Forstyrrer de papirløse ægteskaber planlægningen?, Socialt tidsskrift 1976 s. 137 ff
J. W. F. Sundberg: Familjerätt i omvandling (1969)
J. W. F. Sundberg: Recent changes in Swedish Family Law Experiment repeated, American Journal of Comparative Law. Vol. XXIII s. 34 ff
Max Sørensen: Do the rights set forth in the European Convention on Human Rights in 1950 have the same significance in 1975 (Rapport til et Europarådsseminar afholdt i 1975)
H. Tamm: Om fælles rettigheder ved fællesskabets ophør U 1961 B. s. 37 ff
Helge J. Thue: Papirløse ekteskap (1974). Nr. 13 i Stensilserie fra Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo.
Gunvor Wallin: Om Avtal mellan maker (1958)
Ægteskab, faktisk samliv og storfamilie (1973), udgivet af Socialdemokratiets retsreformudvalg

Betænkninger fra Justitsministeriets ægteskabsudvalg af 1969:
nr. 3: Formueordningen (716/1974)
nr. 4: Vilkårene for separation og skilsmisse (719/1974)
nr. 5: Samliv og ægteskab (720/1974), udarbejdet af Inger Margrete Pedersen
nr. 6: Ægteskabet i statistisk og sociologisk belysning (726/1974), udarbejdet af Socialforskningsinstituttet ved Inger Koch-Nielsen

Betænkninger fra det svenske ægteskabsudvalg (Familjelagssakkunniga):
Familj och äktenskap 1 (SOU 1972:41)
Tre sociologiska rapporter (SOU 1975:24)

Betænkning fra det finske ægteskabsudvalg (Äktenskapslagskommittéen):
Betänkande I (1972:A 21)

Betænkninger fra Økonomi- og budgetministeriets udvalg vedrørende samordning af skatter og sociale ydelser m.v.:

Skatter og indkomstafhængige ydelser (713/1974)

Udvalgets betænkning nr. 2, der bl.a. omhandler civilstandsproblemet, udkommer i nær fremtid.

Betænkning fra udvalget vedrørende grønlandske kvinders forhold:

Kvinders liv og vilkår i Grønland, bd. 2 (1975)

Sagregister

(Se også indholdsfortegnelsen)

Abort, se indholdsfortegnelsen II.9.3
Adoption, 55, 59, 240
Afkræftelse, 195 f, 224 f
Aftaler, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3. og 234
- om afværgelse af sameje, 88, 120
- om konventionalbod, 109, 112
- om udtagelsesret, 108
- spørgsmålet om lov og ærbarhed, 109 f
- uklarhed om - s rækkevidde, 135

Almenyttigt boligbyggeri, papirløse pars stilling, 183 f
Analogi, se indholdsfortegnelsen V.2.1.2., 66, 188
- analogislutning fra regler om gifte er en undtagelse, 63 ff, 189
- arbejdsløshedslovens § 58, stk. 1 nr. 1, 165 f
- arv, 132
- arveafgift, 141, 149
- arvelovens § 17, stk. 2, 104
- arvelovens § 39, 133
- arvelovens § 66, stk. 2, 132
- bistandslovens regler om forsørgelsespligt, 64, 153 f
- bodeling, 65
- bortfald af hustrubidrag på grund af samliv med tredjemand, 65, 189
- børnetilskudslovens § 2, stk. 2, 152, 189
- ejerskifteklausuler, 115
- forlig om bodeling efter ægteskabslovgivningens -, 134
- forsikringsaftalelovens § 85, 129 f
- gaveafgift, 141, 145
- konkurslovens § 28, 64, 108
- lejelovens § 9, stk. 4, 181
- lejelovens § 61, stk. 1, 2. pkt., 183
- lejelovens § 62, 181
- navn, 41
- regler af økonomisk betydning (generelle bemærkninger), 63 ff
- rpl. §§ 60 og 62, 51
- rpl. § 260, stk. 2, 50
- rpl.s regler om efterladt ægtefælles ret til at indtræde i afdødes retsstilling, 52
- retsvirkningslovens §§ 2 og 3, 70
- retsvirkningslovens §§ 11 og 26, 72 ff
- retsvirkningslovens §§ 29 og 33, 108
- retsvirkningslovens §§ 5 og 9, 49-50, 109

- skatter, 141, 144
- skiftelovens kapitler 5 og 6, 137
- skiftelovens § 63, 140
- sociale kontantydelser (socialhjælp), 64, 152, 154
- straf for bigami, 52
- underholdsbidrag, 74
- urimeligt-ringe reglen, 74, 81
- uskiftet bo, 132
- ægtefællers ret til at indtræde i den anden parts retsstilling, 140 f
- ægteskabsbetingelserne, se indholdsfortegnelsen II.2.
- ægteskabslovens § 58, 122
- ægteskabslovgivningens regler om boslod, 99 f
- ægteskabslovgivningens regler om bodel, 101 f

Arbejdsaftaler, 117 f

Arbejdsløshedsunderstøttelse, 165 f, 203

Arbejdstilladelse, (se Opholds- og arbejdstilladelse)

Arv, se indholdsfortegnelsen IV. 2.7. og 209, 219 f, 232
- børn, 60, 132 f
- homofile par, 240

Arveafgift, se indholdsfortegnelsen IV.4.4.
- bortfald af arveafgiftsfritagelse på grund af ægteskab, 151, 210
- børns arv, 60
- homofile par, 151
- livsforsikringer, 126 f

ATP, se indholdsfortegnelsen IV.5.4.2.3.

Begravelse, se indholdsfortegnelsen II.12.4. og 195

Begravelsesomkostninger, udlæg for –, 140

Berigelse, 77, 118, 121

Bevisproblemer, se indholdsfortegnelsen V.2.4. og VI.5.4.2.3. og 241, (Se også *Folkeregister* og *Registrering*)
- i privatretlige tvister, 133 f, 206
- ved afskaffelse af ægteskabet som retlig institution, 239
- socialbedragerisager, 180, 206

Bidragspligt mellem ægtefæller, (Se *Hustrubidrag*)

Bigami, papirløst, 39 f, 52, 111, 201, 239
- gruppelivsforsikring, 127

Bolig, se *Fælles bolig*

Boliganvisning, se indholdsfortegnelsen IV.6.4.
- homofiles rettigheder, 202

Boliglovgivningen, se indholdsfortegnelsen IV.6.

Boligsikring, se indholdsfortegnelsen IV.5.7.
- husstandsbegrebet, 174, 194, 207
- socialbedrageri, 179

Brandforsikring, 129 f

Bristede forudsætninger, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.9. og 70 f, 77 f
- for gældsbreves opfyldelse, 119, 120
- inden for privatretten, 76
- i fællesskab om lejerbolig, 181

Bygnings- og boligregister, 228

Børn, se indholdsfortegnelsen afsnit III, afsnit V.3.2. og af-

snit VI.4.1.1. (Se også *Fælles børn, Plejebørn, Særbørn* og *Forældremyndighed*)
- forsørgelse, 55
- indfødsret, 56
- samkvemsret, 58 f, 198

Børnebidrag, 113
- fastsættelse af –, når forældrene samlever, 58
- forskudsvis udbetaling af –, 58, 172
- skattefradrag for –, 58, 147

Børnehaver m.v., betaling for, se indholdsfortegnelsen IV.5.5.2. og 203

Børnetilskud, se indholdsfortegnelsen IV.5.5.1. og 228
- betydningen af homofilt samliv, 202
- forældremyndighed, 176
- lovens stærkt varierende familiebegreb, 178
- ægteskabslignende forhold udelukker ekstra og forhøjet –, 191 f

Børnetilskudsloven af 1967
- ændringen i 1973 (ligestilling mellem gifte og ikke-gifte par), 37 f, 171, 191 f

Dagpenge, se indholdsfortegnelsen IV.5.4.1.

Detailforretninger,
- sameje, 96

Domicil, se indholdsfortegnelsen II.10.1.

Dyneløfterproblemet, 206, 230, 232, 234
- i børnetilskudslovgivningen, 172
- i hustrubidragssager, 238 f
- i sociallovgivningen, se indholdsfortegnelsen IV.5.10.
- i strafferetten, 71
- når kriterier af personlig art er retligt relevante, 205

Dødsfald, se også *Skifte*
- anmeldelse af –, 54
- overtagelse af lejlighed ved –, 183, 197, 199 f, 207
- overtagelse af samejebolig ved –, 115 f
- testamente ikke oprettet, 135

Dørlukning, se indholdsfortegnelsen II.10.2.

EF-regler
- om arbejds- og opholdstilladelse, 43 f
- om familiemedlemmers retsstilling 44, 57 f
- om social sikkerhed, 176

Efterindtægt, (efterløn),
- børn, 61
- ægtefælle, 169 f

Ejerskifteklausuler, 115, 140, 220

Enkepension,
- bortfald på grund af ægteskab, 210, 214
- efter ATP-loven, 169
- efter tjenestemandspensionsloven, 170
- efter ulykkesforsikringsloven, 169
- i private pensionsordninger, 127 f
- i sociallovgivningen, 167 ff, 198

Enlig forsørger, se indholdsfortegnelsen V.2.1.4. og 207
- betaling for hjemmehjælp, 174

- børnetilskudsloven, 37 f, 187, 191 f, 202, 205
- i fordelingspolitikken, 215, 225
- Jørgen Graversens artikel, 177, 193, 197, 226

Erstatning, 76, 136, 138
- for tab af forsørger, se *Forsørgertabserstatning*

Faderskabssag, 55
Familiebolig,
- sameje om –, 90 f, 115

Flygtninge, se indholdsfortegnelsen II.6.4.
Folkekirken,
- børns optagelse i og udmeldelse af –, 58

Folkepension, se indholdsfortegnelsen IV.5.4.2.1. og 209
- samordning med tjenestemandspension, 169 f
- skat, 144, 167

Folkeregister, tilmelding til, 199, 226
- betydningen for retten til ekstra og forhøjet børnetilskud, 192, 199
- betydningen for retten til ydelser efter familieforsikringspolice, 124
- betydningen for retten til at overtage lejlighed ved dødsfald, 199 f
- bevismæssig betydning, 199 f

Fordelingspolitik,
- ægteskabets funktion i relation til –, se indholdsforetegnelsen VI.4.1.6. 70, 221 ff, 227, 228

Forkyndelse, se indholdsfortegnelsen II.10.3.
Forlig efter ægteskabslovgivningens analogi, 134
Forlovelse, 109, 200 f
Forsikring, se indholdsfortegnelsen IV.2.6.1.
- bevisusikkerhed, 238

Forsørgelse, se indholdsfortegnelsen VI.4.1.3. og 122 og 213 (Se også *Fordelingspolitik*)
- betydning for nedsættelse af arveafgift, 150
- faktisk forsørgelse som kriterium for at et forhold anses som ægteskabslignende, 36 f
- udenlandske, dansk gifte kvinders ret til vedvarende forsørgelse efter sociallovgivningen, 175 f.

Forsørgelsespligt, offentligretlig, se indholdsfortegnelsen IV.5.2. ff og 213, 222 ff
Forsørgelsespligt, privatretlig, 68 ff, 213
- betænkning nr. 4 fra Ægteskabsudvalget af 1969, 69 f, 223
- betydningen af – for ret til understøttelse under konkurs, 196
- betydningen af – ved forsørgertabserstatning, 130 f, 188
- samspillet med den offentligretlige forsørgelsespligt, 154

Forsørgertabserstatning, se indholdsfortegnelsen IV.2.6.2.
- børn, 61
- forslag om nye regler, 210
- ved bigamisk samliv, 39, 131

Fortrinsret for løn (konkurslovens § 33), 117

Forudsætninger, bristede, se *Bristede forudsætninger*
Forældelse af gæld vedrørende indkøb til fælles husholdning, 73
Forældremyndighed, 55, 56, 57 f, 58 f, 60, 209 f
- børne- og ungdomsforsorgen, 57
- børnetilskud, 176
- skolevæsenet, 56
- tilhørsforhold til folkekirken, 58
- uddannelsesstøtte, 175
- ved dødsfald, 60 f
- ved samlivsophævelse, 58 f

Forældrerepræsentation i dag- og døgninstitutioner, 188
Fuldmagt,
- aftale om –, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.5.
- mellem samlevende par, 73

Fælles bolig som kriterium for at tillægge samliv retsvirkning, se indholdsfortegnelsen V.2.3.4.
Fælles børn, se indholdsfortegnelsen V.2.1.7., V.2.3.6. og VI.4.1.1.
- betaling for børnehaver, 173
- betingelse for uddannelsesstøtte til udlændinge, 175
- betydning i udvisningssager, 44
- børnetilskud, 171
- navn, 41
- opholds- og arbejdstilladelse, 43
- problemer i dødsboet, når der er mindreårige fællesbørn, 140
- uskiftet bo, 104

Fælleseje, aftaler om, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.4.2.
Fælles rettigheder,
- situationen ved ophør af fællesskabet, 181 f

Færøerne, 22
Førtidspension til kvinder, 167, 168, 198, 209 (Se også *Enkepension* og *Folkepension*.)

Gaver, 78, 114, 136, 147
- afkræftelse, 195 f
- den papirløse husmoders underhold beskattes som –, 147
- beskatning, 145 f

Generalklausulen (aftalelovens § 36), 113, 123
Gravsted, valg af, 54
Gruppelivsforsikring,
- arveafgift, 127
- børns stilling, 61, 127
- i relation til forsikringsaftalelovens § 104, stk. 2, 127
- reglerne herom i Jurist- og Økonomforbundets pensionskasse, 127

Grønland, 22
Gældsansvar, 80 f, 101 ff
Gældsbreve, 118 ff
Gældsstiftelse, skæv fordeling af, 135, 137

Habilitet, se indholdsfortegnelsen II.10.6. og 212 ff, 214, 224 f
Hjemmearbejdende husmødre, se *Husmødre, hjemmearbejdende*
Hjemmehjælp, betaling for, se indholdsfortegnelsen IV.5.6.
Homofile, se indholdsfortegnel-

sen V.2.3.5. og 37, 38 f, 44, 135, 231
- arv, 240
- arveafgift, 151
- homofilt samlivs betydning for retten til ekstra og forhøjet børnetilskud, 202
- opholds- og arbejdstilladelse, 43
- registrering af samlivsforhold, 240
- retten til bolig, 183, 202, 240
- underholdshjælp efter bistandsloven, 159, 201

Husbestyrerinde,
- indboforsikring, 125
- arveafgift, 150
- i relation til børnetilskudslovens regler om enlige forsørgere, 172

Husholdningsgæld, 72

Husligt arbejde i hjemmet, værdien af, 94
- skattemæssig behandling af –, 147

Husmødre, hjemmearbejdende,
- er fælleseje- og samejeaftaler med – gaveretshandler? 114 f
- fordelingspolitiske problemer i relation til –, 221 ff
- underholdshjælp efter bistandsloven, 155 f, 161, 223
- „rige mænds fatttige koner", 221
- sameje, 93 f

Husstand, se indholdsfortegnelsen V. 2.1.5. og 207
- anmeldelse af husstandsmedlemmers dødsfald, 54
- arveafgift, 150
- betaling for hjemmehjælp, 173
- boligsikringsloven, 174, 194, 207
- børnetilskudslovens definition af enlig forsørger, 192 f
- retten til for medlemmer af – at overtage lejligheden, 183, 199
- underholdshjælp efter bistandsloven, 160, 194, 197
- ungdomsydelsens indtægtsgrænseregler, 172, 193

Husstandsfællesskab som kriterium for tilnærmelsesvis ligestilling mellem gifte og ikke gifte par, 196 f

Hustrubidrag 180, 223 f
- bevisproblemer i sager om bortfald af bidrag, 238 f
- bortfald af – efter analogi af ægteskabslovgivningen, 65 f, 189
- bortfald af – ved etablering af samliv, 189 f, 200
- bortfald af – ved indgåelse af ægteskab, 210
- bortfald af – efter Ægteskabsudvalgets lovskitse, 189 f
- ikke skattefradrag, når de fraskilte ægtefæller samlever, 111 f, 147

Hustrutillæg til sociale pensioner, 166 f

Håndværksvirksomhed, sameje om, 96, 97

Indboforsikring, 124

Indfødsret, se indholdsfortegnelsen II.5. Se også *Udlændinge*.
- betydningen i sociallovgivnin-

gen, 175 f
- børn, 56
Interessentskabskontrakt, 117
Invalidepension, se indholdsfortegnelsen IV.5.4.2.1. og 209
- samordning med tjenestemandspension, 169
- beskatning, 144, 167

Kirkelig velsignelse, 36
Kollektiver, se indholdsfortegnelsen I.4.
- retten til ekstra og forhøjet børnetilskud, 192
- underholdshjælp efter bistandsloven, 159, 161
Konkurs,
- afkræftelse, 108, 195 f, 224
- papirløse samleveres lønkrav m.v., 117, 224
- understøttelse til skyldneren, 196
Konventionalbod, 109, 112
Krydslivsforsikring, 126

Landbrug, sameje om, 98 f
Lavværgemål, 48
Lejekontrakt, fælles, 182, 183 f
Lejeret ved samlivsophævelse, svenske regler om –, 201
Lejlighed, se indholdsfortegnelsen II.7.1. samt IV.6. og 107, 199 f
Ligbrænding, se indholdsfortegnelsen II.12.4.
Ligsyn, se indholdsfortegnelsen II.12.2.
Livsforsikring, se indholdsfortegnelsen IV.2.6.1.2.
- børns stilling, 61
- skattefradrag, 126, 128, 142 f
Logerende, 31
- boligsikring, 174, 194
- fremleje, 182
Lov og ærbarhed,
- modstrid med – er ikke ugyldighedsgrund ved økonomiske aftaler mellem papirløse par, 109
Lønkrav mellem papirløse parter, 117 f, 195
Lån, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.7. og 78, 136, 137 (Se også *Studielån*.)
- aftaler om, 118
- i fast ejendom (samleveren som eventuel medskyldner), 103
- bristede forudsætninger, 119
- til anskaffelse af varige forbrugsgoder, 118 f
- til forbrug, 101, 122 (Se også *Studielån*)

Medhjælpende samlevere, 119
- lønkrav, 117 f
- sameje, 94 f
- skat, 117, 142
Menneskerettighedskonventionen, den europæiske,
- regler om familiens beskyttelse, 40 f, 110, 188
Mødrehjælpens statistiske oplysninger, 19 ff

Navn, se indholdsfortegnelsen II.4.
- børn, 55
- voksne familiemedlemmer, se indholdsfortegnelsen II.4.
Neutralitet over for samlivsformer, 232 f

Nordisk Råd,
- rekommendation om arbejdet med den papirløse families problemer, 110
Nærmeste, se indholdsfortegnelsen V.2.1.6., 47 f, 49, 50, 52, 53 f, 54, 169, 207, 231
- betydningen af seksuelt samliv, 199
Nærstående i konkurslovsudkastet, 195 f

Obduktion, 53 f
Omnibusanalysen, 18 ff
Omnibusundersøgelser, 18 ff
Omsorgsregler i sociallovgivningen, 46 f, 152
Opholds- og arbejdstilladelse, se indholdsfortegnelsen II.6.1., 45
Oplysningspligt om papirløst samliv,
- i sociallovgivningen, 206 f
Oplysningspligt om den anden parts selvangivelse, 235
Overlevelsesrente, 126

Pension, (se også *Enke-, Folke-* og *Invalidepension* samt *Tjenestemandspension*)
- børn, 61 f
- kollektive pensionsordninger, 127 f
- skattefradragsret for præmier til ægtefællepension, 126, 128, 143, 213, 221
Personlig samhørighed mellem parter i papirløst forhold, se indholdsfortegnelsen afsnit II. samt afsnit VI.4.1.1. og 204 f, 212 f, 231, 232
- anvendelsen af kriteriet nærmeste m.v., 207
- betydningen af – ved beregregning af arveafgift, 151
Planlægning,
- civilstandens rolle for –, se indholdsfortegnelsen VI.3. og VI. 4.1.7.
Plejebørn,
- arveafgift, 60 f
- skoledemokrati, 56 f
Plejetilladelse, 56
Polygami, 39
Procesfuldmagt, (se *Rettergangsfuldmagt*)
Prøveægteskab, 80, 228, 230, 235
- definition, 30 ff
- i privatretlige tvister, 133 ff
- i relation til bortfald af hustrubidrag, 190

Referatforbud, se indholdsfortegnelsen II.10.2.
Registrering af papirløse forhold, se indholdsfortegnelsen VI.5.5.2.
- bygnings- og boligregistret, 228
Rettergangsfuldmagt, se indholdsfortegnelsen II.10.5., 117, 208
Revalideringsydelser,
- papirløse parters stilling med hensyn til hjælp til familiemedlemmer, 156, 162
Rådighed over økonomiske midler, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.1. og 102 ff, 106 ff
Rådighedsindskrænkning,
- tinglysning af –, 114

Samboende par,
- definitioner, 29
- i relation til fremlejeregler, 182
- i relation til socialbedrageri, 33
- med økonomisk fællesskab, 29, 201
- problemer, hvis der indføres ligestilling mellem gifte og ikke-gifte par 234, 235 f, 237
- uden økonomisk fællesskab, 29, 164

Sameje, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.2. og 78 f, 136 f, 189, 219
- aftaler om –, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.4.3.
- ansvar for gæld, 103 f
- arv, 89, 132
- arveafgift, 151
- detailforretninger, 96 f
- erhvervsvirksomheder, se indholdsfortegnelsen II.2.5.2.4.
- fælles skøde på familieboligen, 78 f, 115, 146
- hjemmearbejdende husmødres stilling, 93 f
- håndværksvirksomheder, 96, 97
- i kortvarige samlivsforhold, 78 f
- landbrug, 98
- medhjælpende ægtefæller, 96 ff
- over for testators eller gavegivers særejebestemmelse, 95
- som delingsnorm, 82, 100, 103
- som fremtidens formueordning mellem papirløse par?, 137
- retten til udtagelse af effekter ved bodeling, 107 f
- retsvirkninger under samlivet, 102 ff, 135
- skattemæssige konsekvenser, 79, 104 f, 140
- skifte, 137 ff.
- testationskompetence, 132 f
- uskiftet bo, 104
- varighed af samliv, 203

Samkvemsret, 58, 60, (se også *Børn*)

Samlever,
- i sterilisationslovgivningen, se indholdsfortegnelsen II.9.2., 189

Samlivskontrakter, 28, 113 f, 201, (se også *Aftaler*)

Samlivsophævelse,
- aftaler om underholdsydelse, 112
- bevarelse af ret til efterladtepension, 128
- retsstillingen med hensyn til børn, se indholdsfortegnelsen III.2.
- indboforsikring, 125
- skattemæssige problemer 140, 145
- skifte, se indholdsfortegnelsen IV.3.1.
- stillingen ved privatretlige tvister, 134
- udmåling af underholdshjælp, 74

Sammenblanding af papirløse pars ejendele, 84, 85, 138

Seksuelt samliv som kriterium for retlige virkninger af samliv, se indholdsfortegnelsen

V.2.3.2. og 13.
Sindssygdom, se indholdsfortegnelsen II.9.1. og 197
Skatter, se indholdsfortegnelsen IV.4.
- ikke fradrag for bidrag til fraskilt hustru, når der består samliv, 111, 147
- folke- og invalidepensionister, 144, 167
- formueoverdragelser ved samlivsophævelse, 140, 145
- fradrag for præmier til ægtefællepension, 128, 143, 213, 221
- fradrag for underholdsydelser, 111, 146 ff
- lovforslaget om skattemæssig ligestilling mellem ægtefæller, 237
- ved samejes opståen, 145 f
- ved samvirke om erhverv, 117

Skifte, se indholdsfortegnelsen IV.3.1., 219 f
- sameje, 83 ff

Socialbedrageri, se indholdsfortegnelsen IV.5.10., 206
Sociale og socialt begrundede ydelser, se indholdsfortegnelsen IV.5.
Socialistisk Folkepartis forslag til lov om faste samlivsforhold, se forord, 36 f, 75, 187, 233, 234
Socialpolitik,
- ægteskabets funktion i relation til –, se indholdsfortegnelsen VI.2.

Sociologiske undersøgelser, se indholdsfortegnelsen I.3.2.
Stedbørn, se *Særbørn*
Sterilisation, se indholdsfortegnelsen II.9.2.
Strafferet, se indholdsfortegnelsen, II.11.
- socialbedrageri, se indholdsfortegnelsen IV.5.10., 206

Strafferetspleje, se indholdsfortegnelsen II.11.
Studielån, 81, 93, (se også *Lån*)
- bristede forudsætninger, 122

Svangerskabsafbrydelse, se indholdsfortegnelsen II.9.3.
Særbørn, 77, 120, 136, 144 f, (se også *Børn*)
- adoption, 55
- arveafgift, 60, 203
- arvemæssig konkurrence med efterlevende stedforælder, 132 f
- arveretlig stilling i konkurrence med samejekrav, 89
- betaling for børnehaver, 173
- børnetilskudsloven, 171 f
- problemer med skifte med papirløs stedforælder, 235
- uddannelsesstøtte, 175

Testamente, 116, 132 f, 136
Testamentsvidne, 51
Tilbudspligt, 140 f
Tilvækst, 119
Tjenestemandspension,
- børn 61 (se også *Pension*)

Trangsbeneficiet, se indholdsfortegnelsen II.7.2.
Transplantation, se indholdsfortegnelsen II.12.1. og 195
Tro- og loveerklæring om papirløst samliv, 206 f
Tvangsarveret,
- i konkurrence med livsforsik-

ring, 125 f, 132
- må vige for sameje, 89 f, 132 f

Uddannelse,
- aftaler om støtte hertil, 112 f
Uddannelsesstøtte, se indholdsfortegnelsen IV.5.8. og 178
- til udlændinge, 175, 188, 202
Udlevering til udlandet, se indholdsfortegnelsen II.6.3.
Udlæg, 46, 80
Udlændinge,
- civilstandens betydning for udenlandske kvinders ret til forsørgelse i Danmark, 175, 210, 213
- rettigheder efter sociallovgivningen, 175, 210, 213, 221
- uddannelsesstøtte, 175, 188, 202
Udtagelsesret under det økonomiske opgør mellem parterne, 107 f
Udvisning, se indholdsfortegnelsen II.6.2. og 188
Ugyldighed af aftaler, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.9.
Ulykkesforsikring, se indholdsfortegnelsen IV.2.6.1.4. og IV.5.4.2.3.
- enkerente, 169, 204
- krydsforsikring, 129
- privat –, 129
- ulykkesforsikringsloven, se indholdsfortegnelsen IV.5.4.2.3.
Umyndiggørelse, se indholdsfortegnelsen II.9.4.
Underhold, se indholdsfortegnelsen IV.2.2.1.
- aftaler om anvendelse af retsvirkningslovens §§ 5-9 og 49-50, 109
- aftaler om –, se indholdsfortegnelsen IV.2.5.3.2. og 3, 122
- støtte under uddannelse, 112
- underholdsydelsers skattemæssige stilling, 111 f, 146 f
Underholdshjælp efter bistandsloven (socialhjælp), se indholdsfortegnelsen IV.5.3., 209, 214, 222, 236 f
Underholdspligt, (se også *Forsørgelsespligt*)
- betydningen i socialbedragerisager, 180
- relationen til ret til efterladtepension, 128
Ungdomsydelse, 171, 172, 178
- husstandsbegrebet, 193, 207
Urimeligt-ringereglen, 74, 81, 97
- forslag om en lignende regel for papirløse par, 136 f
Uskiftet bo, 104, 116, 133, 210

Varighed, samlivets, se indholdsfortegnelsen V.2.3.7., 43, 45, 75 ff, 135, 151, 233
Vidnepligt, se indholdsfortegnelsen II.10.4. og 195, 208
Vitterlighedsvidne, 51

Ægteskab, tidligere
- ikke skattefradrag for bidrag til tidligere ægtefælle, når der består samliv, 111, 147
- som kriterium for at tillægge samliv retlig virkning, se indholdsfortegnelsen V.2.1.7.
„*Ægteskabsalder*" for papirløse parter, 39

Ægteskabslignende forhold, se indholdsfortegnelsen V.2.1.3. og 38, 80, 83 f, 92, 133, 136, 172, 179
- betydningen af seksuelt samliv, 199
- definition 30
- i relation til ungdomsydelse, 193

Ægteskabstillæg til sociale pensioner, 166

Økonomisk afhængighed, se indholdsfortegnelsen V.2.3.9. og 212, 214
- nedsættelse af arveafgift, 150

Økonomisk fællesskab, se indholdsfortegnelsen V.2.3.8. samt VI.4.1.2. og 84, 85, 89, 93, 119, 120 f, 136, 146, 149, 164 f, 205, 207, 212 f, 232
- betaling for børnehaver m.v., 173
- boligsikring, 194
- bortfald af hustrubidrag på grund af samliv med –, 190 f
- fradrag for understøttelse ydet under samliv med –, 111 f, 148
- reglerne om ekstra og forhøjet børnetilskud, 37 f, 192, 199